

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ЮРИДИЧНИЙ ІНСТИТУТ
ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ЯВОРСЬКА Г.Х.

ШАЛАЄВ В. М.

**ФОРМУВАННЯ У КУРСАНТІВ ВНЗ МВС
УКРАЇНИ ГОТОВНОСТІ ДО
ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
В ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ**

Монографія

Одеса 2007

УДК 798
ББК 75.1.67.301.163
Я 221

*Рекомендовано до друку кафедрою юридичної психології та педагогіки
(протокол № 10 від 14 травня 2007 року)*

*Рекомендовано до друку вченою радою Одеського юридичного інституту
ХНУВС (протокол № 7 від 15 травня 2007 року).*

Автори:

Яворська Г.Х., Шалаєв В.М.

Рецензенти:

Вісковатова Т. П. – доктор психологічних наук, професор

Долженков О. Ф. – доктор юридичних наук, професор

Курлянд З. Н. – доктор педагогічних наук, професор

Яворська Г.Х., Шалаєв В.М

Формування у курсантів ВНЗ МВС України готовності до
Я 221 **правоохоронної діяльності у процесі фізичної підготовки: моногр.**
/ Яворська Г.Х., Шалаєв В.М – О.: ОЮІ НУВС, 2007. - 115 с.

У монографії досліджено проблему теорії та методики професійної освіти. Автори розкрили методику та тенденції формування готовності курсантів до правоохоронної діяльності в процесі занять спеціальної фізичної підготовки.

Монографія адресована викладачам, аспірантам, ад'юнктам, магістрам, а також науковцям, які досліджують споріднені проблеми педагогіки вищої школи.

УДК 798
ББК 75.1.67.301.163

©Яворська Г.Х., Шалаєв В.М

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	4
РОЗДІЛ 1. Теоретичне обґрунтування процесу формування готовності курсантів до правоохоронної діяльності.....	6
1.1 Проблема готовності до професійної діяльності в сучасних психолого-педагогічних дослідженнях.....	6
1.2 Компоненти та показники готовності курсантів до правоохоронної діяльності.....	24
1.3 Принципи підвищення ефективності процесу формування готовності курсантів до правоохоронної діяльності.....	29
РОЗДІЛ 2. Методика формування готовності курсантів до правоохоронної діяльності в процесі занять спеціальної фізичної підготовки.....	35
2.1. Планування навчального процесу зі спеціальної фізичної підготовки.....	35
2.2 Структура навчального процесу зі спеціальної фізичної підготовки.....	36
2.3 Індивідуалізація навчального процесу зі спеціальної фізичної підготовки.....	37
2.4. Моделювання процесу спеціальної фізичної підготовки.....	42
2.4. Методичне забезпечення занять з фізичної підготовки курсантів.....	46
РОЗДІЛ 3. Дослідно-експериментальна перевірка ефективності формування готовності курсантів до правоохоронної діяльності у процесі спеціальної фізичної підготовки.....	57
3.1. Логіка та методи дослідження.....	57
3.1.1. Методи і порядок проведення дослідження.....	57
3.1.2. Характеристика критеріїв окремих психологічних компонентів.....	58
3.1.3. Методи тестування фізичного компоненту професійної готовності.....	62
3.2. Оцінка рівня готовності курсантів до правоохоронної діяльності.....	63
3.3. Результати формувального експерименту.....	65
3.3.1. Результати формування готовності курсантів на заключному етапі формувального експерименту.....	65
3.4. Тенденції формування готовності курсантів у процесі спеціальної фізичної підготовки.....	73
ВИСНОВОК.....	79
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	80
ДОДАТКИ.....	96

*Присвячується пам'яті офіцера,
колеги-викладача, майстра спорту,
друга, молодого науковця.*

ПЕРЕДМОВА

Діяльність працівників правоохоронних органів завжди висувала високі вимоги до їхніх особистих якостей і професійної майстерності. Удосконалення процесу їх формування набуває в сучасних умовах особливої значущості. Формування в майбутніх працівників міліції готовності до правоохоронної діяльності - один з ефективних шляхів такого удосконалення, вироблений в останні роки спільно педагогікою вищої школи, професійною педагогікою і юридичною психологією.

Формування готовності до правоохоронної діяльності і її якісні зміни в сучасних умовах розкриті в дослідженнях В.І. Плisko, О.М. Столяренка, А.А. Волкова, Н.А. Токарьова. Основними напрямками її формування у ВНЗ МВС України виступають: формування готовності до правоохоронної діяльності в процесі викладання спеціальних дисциплін, а також під час викладання тактико-спеціальної, вогневої, спеціальної фізичної підготовки.

У системі органів внутрішніх справ питання підвищення готовності працівників органів внутрішніх справ, зокрема, у процесі бойової, спеціальної фізичної підготовки розглядали у своїх роботах Ю.Ф. Подлипняк, В.Н. Лавров, В.Г. Колюхов, В.С. Непомнящий і ін. Однак спеціальних досліджень не проводилося, у результаті чого багато питань теорії і практики залишилися невиявленими і нереалізованими.

Проблема формування готовності курсантів ВНЗ МВС України до правоохоронної діяльності в процесі занять зі спеціальної фізичної підготовки у вищих навчальних закладах МВС України практично не вивчалася.

Найважливішими результатами досліджень останніх років, виконаних психологами і педагогами в органах внутрішніх справ, стали виявлення ролі професійно-психологічної підготовленості в структурі професійної майстерності співробітників, уточнення її структури й змісту та практичної апробації способів формування. На основі цих досліджень можна значно поліпшити професійну майстерність особового складу і, таким чином, діяльність органів внутрішніх справ у цілому. Вони заслуговують повсюдного і невідкладного використання, насамперед, у вищих навчальних закладах і навчальних підрозділах МВС. За сучасних умов професійна готовність співробітника органів внутрішніх справ є не просто бажаним додатком до його професіоналізму, а стає обов'язковою його частиною.

Встановлено, що основними завданнями та змістом готовності до правоохоронної діяльності в органах внутрішніх справ є формування, удосконалення і підтримка професійно-психологічних умінь - умінь враховувати психологічні аспекти при виконанні професійних дій.

До найважливіших із них належать: уміння враховувати і створювати психологічні умови для ефективного вирішення оперативно-службових завдань (аналітико-психологічні вміння); уміння професійно користуватися основними засобами (техніко-психологічні вміння); уміння користуватися

тактико-психологічними прийомами (тактико-психологічні вміння); професійно розвинені якості: професійна спостережливість, пам'ять, мислення, психологічна спостережливість тощо. Відсутність або недостатній розвиток цих якостей стримує оволодіння професійними навичками й уміннями, погіршує точність їхніх дій, перетворює навіть технічно навченого фахівця на посереднього виконавця.

Формуванню готовності до правоохоронної діяльності приділяється увага й у правоохоронних органах інших країн. У поліцейських школах у курс навчання поліцейських включено вивчення науки про поведінку людини, оскільки працівник поліції повинен добре уявляти мотиви, наміри і можливі реакції того, із ким він зіткнувся з обов'язку служби. У Франції початкова підготовка кадрів здійснюється у поліцейських школах, де слухачі навчаються в умовах максимально наближених до реальної обстановки.

Основними напрямками формування готовності до правоохоронної діяльності в курсантів ВНЗ МВС України виступають: формування її в ході викладання спеціального курсу, а так само в процесі викладання різних навчальних дисциплін, у тому числі і спеціальної фізичної підготовки.

У програмі зі спеціальної фізичної підготовки для вищих навчальних закладів МВС України основна мета визначається: "Фізична підготовка спрямована на зміцнення здоров'я, формування і навчання професійним руховим навичкам, умінням, виховання морально-вольових якостей особистості, спроможності використовувати і впроваджувати отримані знання в практику подальшої професійної діяльності".

Можна дійти висновку, що ідеї професіоналізації фізичної підготовки курсантів міцно увійшли в теорію і практику фізичної підготовки у ВНЗ МВС України і є безперечно перспективними. Існує певне розуміння того, що формування готовності до правоохоронної діяльності в ході занять з фізичної підготовки може розглядатися в якості засобу професіоналізації, що вона покликана розвивати в слухачів не тільки компоненти готовності, але й інші важливі для майбутньої професійної діяльності особистісні якості (особливості). Однак, ні в наукових працях, ні в практиці проведення занять нами не виявлено даних про цілеспрямоване формування таких важливих компонентів готовності до правоохоронної діяльності, як професійно-психологічні уміння і професійно-психологічні якості. Є такі розбіжності між розумінням завдань і змісту професійно-психологічної підготовки і тих можливостей, що виявлені та використані при проведенні занять з фізичної підготовки. Ці питання досліджувались, під моїм керівництвом, начальником кафедри спеціальної та фізичної підготовки, підполковником міліції, сполучачем кафедри педагогіки Південноукраїнського державного педагогічного університету ім.К.Д. Ушинського

Віктором Миколайовичем Шалаєвим

вони не претендують на вичерпність даного питання і потребують подальших досліджень.

*Доктор педагогічних наук, професор,
полковник міліції Г.Х. Яворська*

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ КУРСАНТІВ ДО ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Проблема готовності до професійної діяльності в сучасних психолого-педагогічних дослідженнях

Вивчати проблему готовності фахівця до професійної діяльності неможливо без визначення феномену “діяльність”, категорії готовності до діяльності взагалі і до професійної діяльності зокрема.

Проблемі діяльності присвячено чисельні праці вітчизняних філософів, психологів, соціологів. Як складний феномен, діяльність - це відображення людиною предметного світу, джерело існування людини, можливість активного перетворення людиною дійсності, соціальна форма руху матерії.

У розробці загальної теорії діяльності науковці (Є.С. Маркарян, М.С. Каган, П.В. Копнін, О.М. Леонтьєв, Л.С. Виготський, С.Л. Рубінштейн, Б.Г. Ананьєв, М.В. Дьомін, К.Г. Абульханова-Славська та ін.) ґрунтувалися на вченні про те, що людина - діяльна істота. Ними були виділені суттєві властивості діяльності, що характерні для будь-якого її виду та відображають єдність її суб'єктивно-об'єктивних основ. Саме в діяльності та в її результатах відображаються навколишній предметний світ і свідомість людини.

Отже, основними характеристиками діяльності є її предметність: залежність діяльності від об'єктивно існуючого світу та його впливу; доцільність та осмисленість, що завжди відрізняє діяльність людини від діяльності тварин; перетворюючий характер діяльності - зміна предметного, матеріального середовища і самого діяча.

О.М. Леонтьєв підкреслює, що предмет діяльності первинно виступає “у своєму незалежному існуванні, як такий, що підпорядковує собі і перетворює діяльність суб'єкта”, а також вторинно - “як образ предмета, як продукт психічного відображення його властивостей, яке відбувається в результаті діяльності суб'єкта та інакше відбутись не може” [122, 84].

Таким чином, діяльність - це основна форма прояву активності людини, її соціального призначення. У процесі діяльності людина засвоює предметний мир, досягає діалектику його розвитку, успадковує досвід минулого, всі досягнення природи і суспільного життя. І, разом із тим, одночасно “добудовує” цей предметний мир, збагачує суспільне життя. В цій складній діяльності перетворення людина знаходить себе. В діяльності людина виступає як суб'єкт, як активний носій своєї соціальної сутності, як творець, як діяч.

Діяльність - найвищою мірою динамічна система, у ній постійно відбуваються трансформації: акт діяльності втрачає мотив і перетворюється на дію, що реалізує інше ставлення до світу, іншу діяльність; навпаки, дія може набути самостійної спонукальної сили і стати актом діяльності; дія може трансформуватися в операцію, почати реалізовувати інші цілі.

Різні діяльності класифікують за різними ознаками. Головною з них є якісна своєрідність діяльності, - за цією ознакою можна виділити трудову, ігрову, пізнавальну діяльності (і дії) як види діяльності. Іншим критерієм є зовнішній, матеріальний, або ж внутрішній, теоретичний характер діяльно-

сті або дії - це різні форми діяльності. Зовнішні і внутрішні форми діяльності взаємозалежні і переходять одна в одну в процесах інтеріоризації і екстеріоризації. При цьому дія одного виду або типу може входити як утворюючий елемент у діяльність іншого типу або виду: теоретична дія може належати до складу практичної, наприклад трудової діяльності, трудова дія - до складу ігрової діяльності і т.і. [119].

Незважаючи на свою своєрідність, діяльність людини являє собою систему, яка є складовою частиною системи відношень у суспільстві та “залежить при цьому від місця людини в суспільстві, від умов, в які вона потрапляє” [122, 83].

“Діяльність - це специфічна форма відношення людини до навколишнього середовища, сутність якої становить його доцільне змінення і перетворення в інтересах людини; умова існування суспільства” [58, 384-385].

Виконуючи ту чи іншу діяльність, індивід повинен сприймати, запам'ятовувати, міркувати, бути уважним; під час діяльності в нього виникають різні емоції, формуються і виявляються вольові якості, ставлення, відношення.

Крім того, діяльність характеризується як якісно своєрідна цілісність (М.С. Каган), як складна система, що утворюється із взаємопов'язаних та взаємозумовлених компонентів (Є.С. Маркарян, М.С. Каган, О.М. Леонтьєв, Л.П. Буєва). Проте різними авторами до складу діяльності включаються різні функціональні структури: мета - засоби - результат (Л.С. Виготський, С.Л. Рубінштейн); діяльність - дія - операція (О.М. Леонтьєв); мотив - мета - операція - предметна дія (В.П. Зінченко); мета - умова - продукт або результат (операції в складі дій, а мотивація - компонент, який залежить від рівня протікання діяльності) - така позиція психологів Німеччини (А. Косаковський); потреби - мотиви - цілі - засоби досягнення - акти та об'єкти, на які спрямована діяльність (О.Г. Спиркін); мотиви - норми - знання - навики - знаряддя (Є.В. Соколов, М.С. Кветний); суб'єкт - об'єкт - активність (М.С. Каган).

Як можна бачити, в структурному аналізі діяльності значне місце відводиться поняттям мотиву і мети. Немотивованої, так само як і нецілеспрямованої діяльності не існує. Саме мотив і мета утворюють “вектор” діяльності, що визначає її напрямок, а також величину зусиль, необхідних суб'єкту для виконання діяльності. Такий вектор є системоутворюючим фактором, який організовує всю систему психічних процесів і станів, що формуються і розгортаються під час діяльності.

Те, як буде відбуватись діяльність, мотивована певним чином, визначається метою. У зв'язку із одним мотивом можуть формуватися і формуються різні цілі. Отже мотив спонукає до діяльності, а мета констатує конкретну діяльність, визначає її характер і динаміку. Мотив відноситься до потреби, яка спонукає індивіда до діяльності, а мета - до предмета, на який спрямована діяльність.

Під мотом діяльності розуміють ідеальне уявлення людиною майбутнього результату діяльності, яке передувє її виконанню, визначає характер і способи дій.

Діяльність реалізується як система дій, які розгортаються послідовно. Кожна дія виконує часткову задачу і може розглядатись як деякий “крок”

на шляху до мети. Мета є найвищим регулятором діяльності і залишається усталеною, бо інакше діяльність перерветься. З кожним “кроком” мета трансформується і кожен раз виступає як конкретна задача.

Особливо важлива роль у формуванні мети належить мисленню, яке має найбільші прогностичні можливості, дальність і глибину попередження.

Згідно з теорією поетапного формування розумових дій можна відокремити такі загальні незалежні характеристики, чи параметри дії, як от: форма, міра розгорнутості, ступінь узагальненості, міра засвоєння.

Форма дії - це головний аспект змінення дії на шляху її перетворення із зовнішнього (матеріального) на внутрішнє (ідеальне). Цей параметр характеризує ступінь привласнення дії суб'єктом і тому є важливішою характеристикою діяльності. Щоб охарактеризувати дію за формою необхідно розглянути її, по-перше, з боку способу уявлення об'єкта дії; по-друге, з боку способу перетворення об'єкта дії; по-третє, з боку посиленості перетворення об'єкта дії зовнішньому спостереженню. Кожен із цих боків можна вважати однією з координат тримірного простору форми дії.

Перша координата - об'єкт дії. Об'єкт дії може бути поданий у вигляді реальних предметів; моделей, схем, креслень; зовнішнього і внутрішнього мовлення.

Друга координата - перетворення об'єкта дії. Перетворення об'єкта дії може здійснюватись як реальне перетворювання; перетворювання у вигляді ідеальних перцептивних дій; міркувань; внутрішнього мовлення.

Третя координата - посиленість перетворення об'єкта дії зовнішньому спостереженню. Перетворення об'єкта дії може бути посильним або непосильним зовнішньому спостереженню.

Усі три координати не є рівноправними: друга координата пов'язана з першою, а третя - з першою і другою.

Міра розгорнутості дії показує, чи всі операції, що складають дію, виконуються людиною. Міру розгорнутості характеризують наступним чином. Дія розгорнута: виконуються всі операції, що сперше належали до складу дії; дія скорочена: виконуються не всі операції, що сперше належали до складу дії.

Слід відзначити, що діяльність неможливо розглядати окремо від розвитку особистості. В результаті дослідження психологами проблеми діяльності і особистості виникла ідея про особистість як систему, що розвивається: особистість творить, створює себе; особистість - суб'єкт свого власного розвитку, що перебуває в постійному пошуку і будує ті види діяльнісного ставлення до світу, в яких найкраще можуть проявитися і розвинутих її унікальні потенції.

Узагальнюючи досвід психологічних досліджень із формування особистості в діяльності, можна стверджувати, що психіка людини має відображальну природу, виконує функції орієнтації і регуляції діяльності людини, яка вступає у взаємодію з навколишнім світом та перебуває у взаємопов'язаних і взаємозумовлених процесах пізнання, оцінки, переживання, мотивації, прийняття рішень, контролю та запам'ятовування. У регуляції та орієнтації діяльності людини беруть участь психічні процеси, психічні утворення та психічні стани. У свою чергу вони здійснюються в когнитивній,

емоційній та вольовій сферах психічного. Форми та компоненти психічної регуляції діяльності закріплюються і перетворюються на психічні властивості особистості. Останнє позначає, що вони стають такими якостями психічних процесів, утворень та станів, які виявляються у звичайних ситуаціях з певним ступенем імовірності і виявляються як знання, настанови (відносини), переконання, навички, звички, риси характеру, здатності. Психічні властивості особистості є певною стороною інтегрованих та закріплених систем психічних компонентів регуляції діяльності. Поряд із формуванням знань, умінь та можливостей особистості відбувається також соціальний розвиток особистості, тобто її спроможність самостійно вирішувати соціальні задачі, розуміти їх сутність.

Але слід зауважити, що не в усякій діяльності відбувається розвиток особистості. Умовою розвитку є насичення діяльності елементами творчості, діяльність має бути цікавою та викликати піднесення емоційного настрою особистості.

Психологічний аналіз діяльності має ту особливість, що завдяки йому розкриваються внутрішні співвідношення, які виникають під час розвитку діяльності. Ці співвідношення являють собою складну і розгалужену систему “штучних органів” людини, за допомогою яких вона виконує необхідні перетворення предметів діяльності. В структурі засобів діяльності відокремлюють зовнішні і внутрішні. Важливішим компонентом зовнішніх засобів діяльності є символічні засоби праці, тобто знакова інформація, що циркулює в діяльності людини. До внутрішніх засобів належать концептуальні моделі, програми, схеми поведінки, відповідні уміння і навички.

Оптимізація діяльності людини, на думку В.Л. Васильєва, можлива через удосконалення зовнішніх і внутрішніх засобів діяльності, через чітку організацію процесу інформаційної підготовки до прийняття рішень, через раціоналізацію психологічної підготовки і навчання людини роботі. Останнє у свою чергу пов'язано з необхідністю вдосконалення інформаційної основи діяльності.

Під інформаційною основою діяльності (ІОД) розуміють “точність, повноту і своєчасність відображення людиною предметних і суб'єктивних умов діяльності. ІОД виділяється на рівні інформаційного аналізу діяльності, коли встановлюються способи отримання і організації інформації, необхідної для діяльності. Якщо потрібно, до ІОД поряд із зовнішніми можуть включатися і внутрішні умови, детерміновані індивідуальними особливостями людини” [35, 92].

Для аналізу діяльності людини і формування ІОД необхідно відокремити знакові ситуації і основні функції знаків у діяльності. Знак включається в діяльність людини лише через знакову ситуацію, яка завжди має певне змістовне і предметне значення. У знаковій ситуації в схематичному вигляді виражається специфічна форма діалектики пізнання: від об'єктивної діяльності (предмет як джерело відображення) до її чуттєвого і логічного відображення (уявний образ предмета - знак як носій значення) і від нього (через практику) знов до діяльності (до позначеного предмета).

Розрізняють такі функції знаків і знакових систем у діяльності людини: сигнальну - як спонукання до діяльності, знак виконує роль сигналу; наоч-

но-образну - як опору для зовнішньої і внутрішньої наочності при вирішенні оперативних задач діяльності (знаки-ознаки, знаки-символи, іконічні знаки); інформуючу - про стан і характеристики позначених предметів і явищ (кодові знаки); інтегративну - поєднання і ущільнення інформації в знаці чи знаковій системі за рахунок узагальнення в числовому значенні і багатовимірності знакових систем, які використовуються; структуруючу - організація і налагодження системи прийому і обробки знакової інформації; комунікативну - як засіб організації даного спілкування.

У психологічному аналізі за особливостями функціонування знаків у діяльності людини розрізняють три типи діяльності: інформаційний, інформаційно-управлінський і досліджувально-діагностичний. Для першого типу характерна перевага в діяльності двох видів функціонування знаків - сигнального та інформаційного. Знакові відношення в діяльності є точно заданими через процес кодування інформації в знакових системах і моделях (прикладом такого типу є діяльність операторів).

Другий тип діяльності характеризується переваженням наочно-образної, інформуючої і структуруючої функцій знаків. Знакові відношення в діяльності є більш гнучкими, хоча також задаються в певних знакових моделях; переважним є необхідність виконувати операції декодування складних повідомлень (прикладом такого типу є діяльність диспетчера УВС, референта-дослідника, керівника).

Третій тип діяльності висуває на передній план інтегративну, комунікативну, наочно-образну та структуруючу функції знаків. Знакові відношення в цьому типі діяльності досить гнучкі, потребують постійного переходу від предмета до знака і навпаки, від однієї знакової ситуації до іншої, використання багаторівневої системи знакової інформації, формування складної знакової моделі (прикладом такого типу є діяльність слідчого, врача).

Під час формування образно-понятійної моделі діяльності утворюється інформаційна система, що містить зорові образи, вербальний і семантичний компоненти, які поєднуються для вирішення певних оперативних задач і виконують у цьому процесі різні функції: пізнавальні і управлінські.

Система переробки знакової інформації є складовою частиною в загальній структурі особистості людини і тісно пов'язана з її інтелектом, індивідуально-психологічними особливостями, спрямованістю.

Визначення сутності феномену "діяльність" дозволяє перейти до вивчення наступного феномену - "готовність до діяльності".

Дослідження стану готовності вимагає обов'язкового виділення в ній тих ознак, по яких можна судити про наявність даного стану в людей із різними індивідуальними особливостями, що володіють різними способами здійснення професійних дій як співробітників правоохоронних органів. Іншими словами стан готовності курсантів до професійної діяльності повинен бути виражений в таких характеристиках показників, через які можна було б установити подібність, спільність, тобто якісну єдність їхнього прояву при збереженні індивідуальних засобів вираження.

Другий момент пов'язано з оцінкою ефективності формування цього стану. Як відомо, критерії оцінки якогось явища, у тому числі і стану готовності, являють собою певні одиниці виміру, щодо яких можливо зробити

співвідношення досліджуваного явища. Для цього обсяг виміру (у даному випадку - стан готовності) має бути виражений у такій своїй конкретній і суттєвій формі, яка б, з одного боку, зберігала всю своєрідність, специфіку досліджуваного явища, з іншого боку - знімала індивідуальні розходження його виникнення. Дотримання цих вимог могло бути здійснене тільки на базі вивчення природи стану готовності.

Слід зазначити, що проблема готовності займає значне місце в психологічних і педагогічних дослідженнях, і до теперішнього часу накопичено значний науковий матеріал, що розкриває сутність цього явища.

У вітчизняній науці готовність характеризується як первинна, найважливіша умова виконання будь-якої діяльності. Однак у визначенні природи готовності, її структури і чинників становлення багатьма авторами висловлюються різні точки зору.

Найбільш популярними серед дослідників і практиків є розуміння готовності як установки на певну діяльність. У такому розумінні поняття установки знайшло свій ужиток для позначення готовності до різних форм направленої реакції: моторна установка, готовність до зорового фіксування сигналу, установка свідомості в процесі суджень і оцінок. Установками називали стан після прийняття завдання тощо.

У теоретичному плані стан готовності до дії було співвіднесено з тим розумінням установки, що розроблялося школою Д.Н. Узнадзе. Відомо, що установка розуміється цією школою як неусвідомлений стан, що передують їй чи іншій діяльності та визначає її здійснення.

Істотною ознакою тривалої готовності є її усталеність, оскільки вона включає такі найбільш узагальнені і необхідні для діяльності характеристики:

- позитивне ставлення до передбачуваного виду діяльності, професії;
- адекватні вимогам цієї діяльності риси темпераменту, характеру, здібностей, мотивації;
- систематизація необхідних для даної діяльності знань, умінь, навичок;
- професійно важливі стійкі особливості пам'яті, сприйняття, уваги, мислення, емоційних і вольових процесів.

На відміну від стану локальної готовності, що відбиває особливості і вимоги майбутньої ситуації, стійка готовність передбачає сформованість таких якостей особистості, що складають загальні передумови успішної діяльності. Хоча стійка готовність є соціально і професійно більш значущою, ніж локальна, між ними існує зворотний взаємозв'язок. Локальна готовність - це щоразу створюваний активний стан стійкої готовності, підвищення її дієвості.

Виникнення готовності як стану залежить від стійкої готовності. У свою чергу, локальна готовність визначає продуктивність стійкої готовності за даних конкретних обставин. Включення в процес діяльності особистості стійкої і локальної готовності вимагає спеціального керівництва з боку педагога і самоврядування того, кого навчають, впливу на усвідомлення і підсвідомість.

Готовність - це виборча активність, що прогнозує, на стадії підготовки, що настроює організм, особистість на майбутню діяльність. Фізіологічною основою стану психологічної готовності (її складних форм) є досить високий функціональний рівень кори і підкірки головного мозку, її лобових частин,

панування функціональної системи, що відповідає умовам і завданням майбутньої діяльності.

Аналіз наукової літератури показав, що дослідники розрізняють не тільки тимчасову (ситуативну) і довгострокову (стійку) готовність (Л.С. Нерсисян, В.Н. Пушкін), але й функціональну та особистісну (Ф.Г. Гецов, Б.Ф. Пуні); психологічну і практичну (Ю.К. Васильєв, Б.Ф. Райський); загальну і спеціальну (В.Г. Ананьєв); готовність до розумової і фізичної діяльності (А.Г. Ковальов) та ін.

Готовність розглядається науковцями як настанова (грузинська школа Д.М. Уznaдзе), наявність здібностей (Б.Г. Ананьєв, С.Л. Рубінштейн), якість особистості (К.К. Платонов), складне особистісне утворення (Ю.З. Гільбух, Л.В. Кондрашова), синтез властивостей особистості (В.А. Крутецький). На сучасному етапі розвитку педагогічної науки домінує підхід до визначення готовності як стану та якості особистості, що забезпечує їй успішний перехід від навчання у вищому освітньому закладі до професійної діяльності: "Готовність - активно-дієвий стан особистості, установка на певну поведінку, мобілізованість сил для виконання завдання. Для готовності до дій потрібні знання, уміння, навички, настроєність і рішучість здійснити ці дії" [61, 87].

Різноманітні визначення готовності щодо її співвідношення з діяльністю. Готовність визначають як умову успішного виконання діяльності; як вибірку активності, що налаштовує організм на майбутню діяльність; як регулятор діяльності; як синтез властивостей особистості; цілеспрямоване вираження особистості, яке містить її переконання, погляди, ставлення, мотиви, почуття, волюві, інтелектуальні якості, знання, уміння, навички, спрямованість на певну поведінку. Під готовністю до діяльності вчені розуміють також особливий психічний стан особистості, наявність у неї зразка (моделі) щодо структури відповідної дії та спрямованості свідомості на її виконання.

За різними ознаками розрізняють локальну (тимчасову, ситуативну) і тривалу (стійку) готовність; функціональну і особистісну; психологічну і практичну; загальну і спеціальну готовність до розумової та фізичної діяльності.

Психологічна готовність до діяльності обумовлюється такими зовнішніми та внутрішніми умовами, як:

- зміст задач, їх важкість, новизна, творчий характер;
- умови діяльності, приклад поведінки оточуючих;
- особливості стимулювання дій і результатів;
- мотивація, прагнення досягнути того чи іншого результату;
- оцінка ймовірності його досягнення;
- самооцінка власної підготовленості;
- попередній нервово-психічний стан;
- стан здоров'я і фізичне самопочуття;
- власний досвід, мобілізація сил на вирішення складних задач;
- уміння контролювати і регулювати рівень свого стану готовності;
- уміння самонастроюватися, створювати оптимальні внутрішні умови для майбутньої діяльності [220].

Готовність до діяльності як психологічний стан особистості відокремлюють на завчасну, загальну, або тривалу, а також на тимчасову, ситуативну (стан готовності) [61]. Перша являє собою завчасно набуті установки, знання, навички, уміння, досвід, якості і мотиви діяльності. Тимчасовий стан готовності - це актуалізація, пристосування всіх сил, утворення психологічних можливостей для успішних дій на певний момент. Тому воно може містити деякі елементи завчасної, загальної готовності.

“Ситуативна готовність - це динамічний, цілісний стан особистості, внутрішня спрямованість на певну поведінку, мобілізованість всіх сил на активні і доцільні дії” [61, 51].

Істотною ознакою тривалої готовності є її стійкість, що містить найзагальніші та найнеобхідніші для діяльності характеристики: позитивне ставлення до запропонованого виду діяльності; адекватні вимогам цієї діяльності риси характеру, темпераменту, здібностей, мотивації; систематизацію необхідних для цієї діяльності знань, умінь та навичок; професійно важливі стійкі особливості пам'яті, сприйняття, уваги, мислення, емоційних і вольових процесів. На відміну від тимчасової (локальної) готовності, що відображає особливості і вимоги конкретної ситуації, стійка готовність передбачає сформованість у людини тих якостей, які складають загальні передумови успішної діяльності. Стійка готовність є соціально і професійно більш значущою, ніж локальна, але між ними існує зворотний взаємозв'язок. Локальна готовність - це відтворений активний стан стійкої готовності, що сприяє дієвості останньої і визначає її продуктивність у конкретних обставинах.

Як цілісні утворення, за М.І. Дьяченком і Л.О. Кандибовичем, загальна і ситуативна психологічна готовність складаються з наступних компонентів: 1) мотиваційних (потреба успішно виконати поставлену задачу, інтерес до діяльності, бажання досягти успіху і показати себе з найкращого боку); 2) пізнавальні (розуміння обов'язків, завдань, оцінка їх значущості, знання засобів досягнення мети, уявлення ймовірних змін обстановки); 3) емоційні (почуття відповідальності, впевненість в успіху); 4) вольові (управління собою і мобілізація сил, зосередження на задачі, відвертання від перешкоджень, подолання сумнівів). Розглянуті ситуативні і усталені компоненти готовності взаємодіють під час виконання задачі і визначають ефективність діяльності.

Формування психологічної готовності до професійної діяльності - це довготривалий процес у становленні фахівця. Цей процес забезпечується підготовкою до професійного навчання (професійною орієнтацією); виявленням здатних до оволодіння певною спеціальністю (професійним відбором); навчанням відповідним професіям (професійною підготовкою); набуттям професійно важливих якостей особистості і майстерності; входженням у роботу після закінчення освітнього закладу (професійна адаптація).

Відзначаючи, що готовність до діяльності є складним структурним утворенням, необхідною передумовою готовності до професійної діяльності, а також вирішальним фактором її успішної результативності, А.Ф.Линенко підкреслює: “готовність є цілісним утворенням, що характеризує емотивно-когнітивну, вольову мобілізаційність суб'єкта в момент залучення його до діяльності певного спрямування. Готовність не є вродженою, а виникає в

результаті певного досвіду людини, який ґрунтується на її позитивному ставленні до цієї діяльності, усвідомленні мотивів та потреб у ній, об'єктивації її предмета та способів взаємодії з ним. При цьому емоційні, інтелектуальні та вольові характеристики виступають конкретним вираженням готовності на рівні явища" [123, 68-169].

Будь-яка професійна діяльність стає перед тим, хто навчається, у формі нормативно-ухваленого способу діяльності, в якому узагальнений і закріплений досвід попередників. Під час засвоєння діяльності людиною відбувається перетворення способу діяльності на індивідуальний спосіб. Цей процес досить складний і до кінця не вивчений, але саме в ньому міститься сутність оволодіння професією.

Трудова діяльність людини проявляється в єдності трьох аспектів: предметно-діючому - як процес, в якому людина за допомогою засобів праці викликає наперед заплановане змінення предмета праці; фізіологічному - як функції організму людини; психологічному - як здійснення усвідомленої мети, прояв волі, уваги, інтелектуальних властивостей.

"Професійна діяльність - на думку А.Ф. Линенко, - є складним багатоозначовим об'єктом, інтегруючим компонентом якої є суб'єкт праці, що здійснює взаємодію всіх компонентів системи з урахуванням розмаїття ознак, які відбивають її специфіку" [123, 168].

Щоб усвідомити, як відбувається формування готовності людини до професійної діяльності, слід докладно зупинитись на характеристичі феномена "професійна діяльність".

В.Д. Шадриков відокремлює наступні закономірності процесу засвоєння професійної діяльності: формування мети діяльності, формування інформаційної основи діяльності, формування виконавчої частини діяльності, формування підсистеми професійно важливих якостей [244].

Як було відзначено раніше, мета визначає спосіб і характер діяльності. Кожна дія в загальній структурі діяльності керується відповідними підцілями, які підпорядковані цілі діяльності. Мета діяльності може виступати у двох аспектах: як завдання, рівень досягнення, який ставить перед собою суб'єкт діяльності; а також як образ майбутнього результату. Під час формування мети-завдання провідним фактором є мотивація діяльності, тоді як мета-образ складається з уявлень про результат діяльності і окремих дій.

Ефективність професійної діяльності значною мірою залежить від адекватності, точності і повноти інформаційної основи діяльності, тобто від сукупності інформаційних ознак, що характеризують предметні і суб'єктивні умови діяльності, які дозволяють організовувати діяльність відповідно до вектора "мета-результат". Інформаційні ознаки професійної діяльності різні для різних професій. Тому інформаційна основа діяльності може мати дві форми: матеріальну та ідеальну. Матеріальна форма являє собою сукупність сигналів, що несуть професійно важливу інформацію. Ідеальна форма - це образи сигналів та їх значення (знання).

У професійному навчанні формування мети та інформаційної основи діяльності не є самоціллю. Головне - це навчити людину домагатись мети діяльності за допомогою певних виконавчих дій. Виконавча частина діяльності може виявлятися інтелектуальними (розумовими) або сенсомоторними діями.

В першому випадку результатом наочності будуть певні алгоритми обробки інформації і прийняття рішень. У другому - виконання спрямовується образами дій і реалізується складною системою нервових центрів активності, в результаті чого формується нейрофізіологічна основа навичок.

У процесі засвоєння діяльності здійснюється функціональне поєднання професійно важливих якостей людини, вони починають проявлятися в режимі взаємодії, завдяки чому з індивідуальних якостей суб'єкта утворюється підсистема професійно важливих якостей.

Праксеологічний підхід до людської діяльності запропонований у роботі А.Ф. Линенко. Авторка розрізняє такі "сфери досконалої професійної праці: визначення мети, прогнозування, планування, підготовка, інвентаризація" [123, 168].

Так, в процесі визначення мети відбувається програмування діяльності; шукаються засоби оволодіння метою відповідно з уявленнями суб'єкта про потреби; оцінюється особистий сенс затрачених зусиль, ефект уживаних професійних дій.

Прогнозування діяльності розуміється як передбачення вирішення мети. Воно пов'язане із висуненням гіпотез, моделюванням майбутніх результатів діяльності, оцінкою суб'єктом професійних явищ, визначенням порядку та послідовності професійних дій і терміну виконання.

Підготовка - це всебічний, детальний аналіз подальшої діяльності та внесення в неї свідомого вдосконалення, що передбачає велику тренувальну роботу для набуття навичок в обраній діяльності.

"Інвентаризація дає можливість організувати роботу в такий спосіб, щоб не керуватися у своїй професійній діяльності наполегливою опікою, тиском на оточуючих" [123, 168].

Системно-структурний підхід до професійної діяльності подано також у роботах Б.Г. Ананьева, П.К. Анохіна, Б.Ф. Ломова, С.П. Бочарова, В.Д. Небиліцина.

Як можна бачити, існують різні точки зору стосовно феномена "професійна діяльність". Так само можна відокремити різні погляди щодо готовності до професійної діяльності.

Зміст і структура готовності особистості до діяльності визначається вимогами до діяльності (її видів), до психологічних процесів, стану, досвіду і властивостей особистості. Готовність до професійної діяльності (професійна готовність) має властивості загальної готовності людини до діяльності, але їй притаманна певна специфіка, яка вимагає її спеціального розгляду.

У психолого-педагогічному словнику відзначається: "Професійна готовність - суб'єктивний стан особистості, що вважає себе здібною та підготовленою до певної професійної діяльності і прагне до її виконання. Вона не обов'язково узгоджується з об'єктивною професійною підготовленістю" [184].

Виокремлюють також готовність студента-випускника до професійної діяльності після закінчення освітнього закладу як "психологічний фактор успішного виконання ним своїх обов'язків, правильного використання набутих знань, навичок, умінь, досить швидкої адаптації до умов праці, підвищення кваліфікації" [61, 88].

"Загальна професійна готовність характеризується рівнем розвитку професійних знань, навичок та умінь, що необхідні молодому спеціалісту на

початковому етапі правоохоронної діяльності, і сформованістю психічних пізнавальних процесів (відчуттів, сприймання, мислення, пам'яті, уяви тощо), які сприяють результативності діяльності працівників правоохоронних органів. Ці дві складові загальної професійної готовності тісно пов'язані між собою”, - підкреслює у своєму дослідженні І.В.Платонов [169, 50].

На думку С.О. Кубицького, який вивчав систему оцінювання готовності майбутніх офіцерів до професійної діяльності, “професійна готовність - це спрямованість особистості, яка передбачає потреби, переконання, погляди, ставлення, мотиви, почуття, вольові й інтелектуальні якості, знання, уміння, установки на певну поведінку у незвичайних умовах. Така готовність забезпечується в процесі отримання освіти й виховання у навчальному закладі. Вона є результатом всебічного розвитку особистості з урахуванням вимог, що зумовлюються особливостями фаху, а також істотною передумовою цілеспрямованої діяльності. Саме готовність забезпечує регуляцію, сталість, ефективність і є необхідною людиною для успішного виконання своїх обов'язків, правильного використання знань, досвіду, особистих якостей, збереження самоконтролю і перебудови своєї діяльності за наявності непередбачених перешкод” [109, 6].

Професійну готовність фахівця розуміють також як інтегральне утворення на основі потреб і здібностей, яке характеризується соціально-нормативним рівнем перетворення суспільних відносин у професійній сфері діяльності на систему функцій суб'єкта цієї діяльності та визначає її результативність. Оскільки професійна готовність - це соціально обумовлене особистісне утворення, то можна розрізнити певні рівні її прояву: загальний, особливий, одиничний. Прояв готовності на рівні загального відтворює соціальний аспект її змісту. Цей зміст відносно усталений, бо детермінований генетично; останнє знаходить відображення в інваріантності структури професійної готовності у будь-якій професійній діяльності. Прояв професійної готовності на рівні особливого відображає специфіку видів професійної діяльності і забезпечується за рахунок модифікації інваріантного в досвіді професійної діяльності. Такі модифікації детерміновані типологічно, відповідно до особливостей об'єкта і засобів професійної діяльності. Прояв готовності на рівні одиничного відображає індивідуальну міру оволодіння і реалізації соціально-історичного і соціально-типічного в її змісті. Суб'єктна міра професійної готовності детермінована індивідуальним досвідом професійної діяльності. Таким чином, професійна готовність інваріантна за структурою, типова за функціями і варіативна за мірою індивідуального прояву.

Теоретичні дослідження професійної готовності дозволяють відокремити в її структурі три інваріантні компоненти: інформаційний, операційний і мотиваційний. Вони, відповідно, характеризують знання, способи діяльності і потреби. Кожен із відокремлених компонентів виконує свою роль в їх взаємодії. Функцією мотиваційного компонента є активізація прояву інших компонентів чи їх елементів. Функція інформаційного компонента полягає в забезпеченні використання можливостей інших компонентів для досягнення результату. Функція операційного компонента полягає у визначенні співвідношень між компонентами. Звісно, оптимальні результати діяльності дося-

гаються лише за умови сформованості всіх компонентів і, особливо, співвідношень між ними, які можуть бути взаємодіючими чи протидіючими.

Існує також інший підхід щодо структури професійної готовності. Так, С.О. Кубицький пропонує наступні чотири компоненти готовності майбутніх офіцерів до діяльності: ціннісно-мотиваційний, гностичний, практичний та оцінний [109].

Професійна діяльність вимагає від молодого фахівця системи професійних знань і вмінь, що є необхідною передумовою готовності. Але їх наявність - це лише необхідна умова для успішної діяльності і безпосередньо не впливає на активність її суб'єкта. Активна позиція найбільше залежить від системи його мотивів, відношення до завдань, змісту і об'єкта діяльності. Глибока мотивація діяльності тісно пов'язана з усім суспільним розвитком та є суттєвим суб'єктивним фактором ефективності професійної діяльності. Тому має право на існування інша позиція щодо структури професійної готовності, основними необхідними компонентами якої вважають: теоретичні і методичні знання; професійні і прикладні уміння; позитивне ставлення до даного виду діяльності.

Слід відзначити, що будь-яке відокремлення компонентів професійної готовності досить умовне, оскільки всі вони взаємопов'язані та взаємообумовлені. Засвоєння знань і вмінь є необхідною передумовою для розвитку позитивного ставлення до професійної діяльності. У свою чергу позитивне ставлення до виконання певної функції стимулює активність в оволодінні професійними знаннями і вміннями. Виключення із структури професійної готовності будь-якого з її компонентів чи зниження рівня їх сформованості призводить до зниження успішності і результативності професійної діяльності.

Досить досконале вивчення проблеми готовності до професійної діяльності [123] дозволило розрізнити особистісну і процесуальну готовності, що є найбільшим членуванням останньої. Готовність є особистісною, бо вона емоційно-інтелектуальна, вольова, мобілізаційна. В ній проявляється інтерес і ставлення до професійної діяльності; почуття відповідальності; упевненість в успіху; натхнення; потреба у виконанні поставлених завдань на високому рівні; керування своїми почуттями; мобілізація сил. Крім того, готовність до професійної діяльності є операційно-технічною, бо містить інструментарій спеціаліста: його професійні знання, уміння, навички.

У роботі М.Г. Логачова розглядається оптимальна бойова готовність і у зв'язку із цим пропонуються такі види професійної готовності: психічна (загальна і спеціальна), технічна, фізична [121].

О.В. Бикова в процесі дослідження готовності до професійної діяльності майбутніх офіцерів пожежної охорони визначила останню як "психолого-педагогічну таксономію необхідного і достатнього комплексу професійно важливих якостей і властивостей особистості" [23, 15] і відокремила такі її складові: морально-психологічну, командирську, авторитативну, креативну і комунікативну готовність. Авторка запропонувала компоненти кожної з них. Так, морально-психологічна готовність складається з таких компонентів: мотиваційний, морально-орієнтаційний, пізнавально-операційний, емоційно-вольовий, психофізіологічний, оцінно-змістовий. Командирську готовність становлять наступні компоненти: природний талант лідера, автори-

тет, найвище розуміння соціальної значущості бойового завдання, відповідальність, інтуїція, висока творча активність, оптимізація своєї управлінської діяльності, сміливість, рішучість, урівноваженість, упевненість, переконливість, чіткі команди, оперативність прийняття рішень, готовність до ризику. Такі компоненти, як спонукальний, регулятивний, трансформативний, інформаційно-пізнавальний, регенеративний, виховально-дисциплінуючий, морально-етичний та ін., належать до структури авторитативної готовності. Компонентами креативної готовності є: евристична творча діяльність, генератор ідей, професійне честолюбство, інсантність, дивергентність, пошук, гнучкість розуму, наукова комунікабельність, глибина знань, високий науковий авторитет. Комунікативну готовність за О.В. Биковою становлять: психологічна сумісність, активна життєва позиція, професійне товариство, взаємодопомога, повага до колег, здатність до спілкування, володіння професійною мовою і ситуаціями професійного мовлення та ін. [23].

О.В.Іванова підкреслює, що “професійне становлення співробітників детермінується взаємопов’язаними етапами формування професійної готовності, яка складає наступну ієрархію: 1) готовність абітурієнта; 2) готовність курсанта; 3) готовність випускника освітнього закладу МВС; 4) готовність молодого спеціаліста; 5) готовність професіонала” [76, С. 69].

О.О. Назаров пропонує такі компоненти структури готовності професіонала до діяльності, як образ структури дії, загальний психофізіологічний стан, психологічну спрямованість особистості [141].

Говорячи про образ структури дії, яку потрібно здійснити, автор підкреслює, що “всі ці акти або кроки закодовані в мозку... фахівця, можуть бути охарактеризовані як образи чи інформаційні моделі дій” [141, 65]. Під час виникнення певної ситуації актуалізується відповідна даному сигналу модель відповіді. Загальний психофізіологічний стан забезпечує швидкість актуалізації необхідної професійної дії. Психологічна спрямованість особистості на виконання необхідних дій виявляється в усвідомленій людиною готовності здійснювати професійні дії як тільки виникне відповідна ситуація.

У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях велика увага приділяється вивченню психологічної готовності до професійної діяльності (Г. Мюнстернберг, О. Ліпман, В. Штерн, Ф. Баумгартен, К. Піорковський, Д. Древер, С.Г. Геллерштейн, І.Н. Шпільрейн, С.Г. Струмлін, М.Д. Левітов та ін.).

Готовність визначають як умову успішного виконання діяльності, як виборчу активність, що настроює організм, особистість на майбутню діяльність; як регулятор діяльності, придатність до діяльності, наявність певних здібностей; як синтез властивостей особистості, як цілеспрямоване вираження особистості, що включає її переконання, погляди, ставлення, мотиви, почуття, вольові, інтелектуальні якості, знання, уміння, навички, настроєність на певну поведінку.

Інші дослідники розглядають готовність як психічний стан, що виникає у суб’єкта для задоволення якоїсь потреби, і визначають її як таку істотну ознаку установки, що виявляється в усіх випадках поведінкової активності суб’єкта.

Таким чином, поняття готовності трактується як сформована якість особистості і як тимчасовий ситуативний стан суб'єкта, від поняття "психологічна готовність".

У найбільш загальному вигляді готовність до виконання будь-якої соціальної діяльності характеризується, по-перше, усталеністю поглядів; по-друге, наявністю необхідних знань, умінь, навичок і здібностей переносити їх у нові види діяльності, ситуації; по-третє, готовність визначається швидкістю адаптації до нових умов праці, думки колективу, трудового режиму. Водночас відзначається, що в структуру готовності входять не будь-які знання, а фонд діючих знань, і не будь-які властивості особистості, а лише ті, що забезпечують відповідну діяльності найбільшу тривалість.

Визначення готовності як інтегральної характеристики особистості, заснованої на взаємодії мотиваційного, емоційно-вольового та оцінного компонентів діяльності, виділення в якості критеріїв оцінки готовності усталеності збереження цього стану при виконанні майбутніми співробітниками правоохоронних органів своїх професійних обов'язків і яскравості його прояву, дозволяють звернутися до виявлення тих обставин, що зможуть сприяти формуванню готовності в процесі спеціальної фізичної підготовки.

Слід зазначити, що накопичений у цьому питанні досвід науково-теоретичного й навчально-методичного характеру ґрунтується на ідеї поетапного розвитку компонентів діяльності. Виходячи з принципу розвитку особистості, що розглядає цей процес як постійну трансформацію зовнішніх впливів у внутрішні структури, педагоги (дослідники і практики) пропонують ряд заходів психологічного впливу, що передбачають розвиток емоційно-вольової або потребно-мотиваційної сфери особистості у зв'язку з освоєнням професійно-юридичної діяльності, а потім надбудову її операційним і оцінним компонентами. Іноді цей процес розглядається у зворотній послідовності. Однак як свідчить багаторічна практика підготовки співробітників правоохоронних органів різних спеціальностей, і той, і інший варіант виявляється недостатньо ефективним. У зв'язку з цим виникає необхідність у пошуку нових для організації процесу формування готовності засад, що дозволяють досліджувати його з позицій, відмінних від традиційного підходу. Віднесення готовності до істотних характеристик людини як особистості припускає уточнення, що розуміється під розвитком особистості. Очевидно, що чіткість позиції в цьому питанні визначає весь перебіг подальших теоретичних побудов. Це тим більш важливо, що суперечки про те, що є особистість, продовжуються не тільки в педагогіці, але й у психології і філософії.

Психологічну готовність визначають як "ієрархічно організовану систему професійно важливих індивідуально-психологічних якостей особистості, яка оволоділа необхідними професійнимим знаннями, уміннями і навиками, що проявляється в стані оптимальної мобілізованості на виконання професійних завдань" [155, 26].

Так, О.В. Іванова психологічну готовність до професійної діяльності розглядає як інтегративне утворення, яке містить у собі три взаємообумовлені і взаємозалежні підструктури: функціональну, емоційну та особистісну [75].

До функціональної підструктури авторка зараховує такі компоненти, як мотиваційний (мотиви вибору професії і спеціальності, орієнтація на цінно-

сті діяльності); когнітивний (знання спеціальних, психолого-педагогічних дисциплін і т.ін.); операційний (наявність умінь і навиків, необхідних для вирішення професійних задач, моделювання своєї діяльності).

Емоційна підструктура характеризується О.В. Івановою як спрямування на вирішення задач, упевненість у собі як професіоналі, стан задоволеності професією, задоволення від роботи.

Особистісну підструктуру становлять професійно значущі якості особистості (вольові, моральні і т.ін.).

Ж.Ю. Половнікова поширює структуру психологічної готовності до діяльності до п'яти головних компонентів: мотиваційного, операційного, вольового, оцінного, функціонального. Таке структурювання відрізняється від точки зору О.В. Іванової, яка поєднала мотиваційний і операційний компоненти у функціональну підструктуру.

Усвідомлення вибору професії, цілеспрямованість, відчуття професійного обов'язку, наполегливість в оволодінні професією, впевненість у своїх силах і підготовленості, за Ж.Ю. Половніковою, утворюють мотиваційний компонент психологічної готовності до діяльності.

Професійна спостережливість, винахідливість, швидкість мислення, неординарність рішень, що приймаються, уміння розуміти інших людей та їх спонукання, володіння різними прийомами психологічного впливу на людей, розвинуті комунікативні навички - складові операційного компонента.

Вольовий компонент становлять: емоційно-вольова усталеність, володіння прийомами саморегуляції, усвідомлена готовність до професійного ризику, цілеспрямованість у досягненні цілей, здатність переносити значні фізичні і нервово-психологічні перевантаження.

До оцінного компонента відносять: об'єктивність в оцінках і рішеннях, постійна психологічна інтерпретація дій і явищ, що спостерігаються, випереджувальна оцінка розвитку ситуацій, уміння діагностувати стан людей, оцінка послідовності рішень і дій, які здійснюються.

Якщо говорити про готовність майбутніх співробітників ОВС до професійної діяльності, то ми розуміємо її як таке структурне утворення, яке, з одного боку, проявляється як функціональний стан і стійка характеристика особистості, а з іншого, - є її інтегративною якістю, яка включає систему мотивів, станів, спеціальних професійних знань, умінь і навичок, певного досвіду, що дозволяє максимально ефективно здійснювати професійну діяльність. Щодо структури готовності до професійної діяльності співробітників ОВС, то її складовими вважають: емоційно-вольовий компонент - сконцентрованість зусиль, спрямованих на виконання оперативно-службових завдань; змістовно-процесуальний компонент - відображає наявний рівень теоретичних знань та практичних умінь і навиків, необхідних і достатніх для здійснення професійної діяльності; конструктивно-творчий компонент - виявляється в готовності приймати рішення і діяти в нетипових професійно-службових ситуаціях.

Якщо розглядати психологічну готовність до професійної діяльності співробітників МВС, то до функціонального компонента доцільно також віднести: просторову орієнтацію, сильний, рухливий і зрівноважений тип нервової системи, швидко-силову витривалість, координацію рухів, добре

розвинуте сприйняття, оперативне мислення і професійну пам'ять. А мотиваційний компонент слід поповнити такими складовими, як: сміливість, мужність, рішучість, пильність і обережність, особиста відповідальність за рішення, які приймаються, усвідомлена готовність дотримуватися норм законів, готовність до самопожертви.

Ж.Ю. Половнікова пропонує виокремлювати рівні, на яких відбувається змінення психологічної готовності до діяльності. Серед них: рівень функціональної психофізіологічної готовності (швидкість адаптації і чутливість аналізаторів, швидкість реакції, загальна працездатність, психоусталеність та ін); рівень розвитку вищих психічних функцій, їх довільної регуляції; рівень, на якому проявляються окремі властивості і якості особистості, відбувається їх системна реорганізація, що визначає якісно новий рівень виконання діяльності (індивідуальний стиль діяльності); рівень духовного розвитку, моральної позиції людини [155].

Значна увага в останні роки приділяється дослідженням психологічної готовності до діяльності військовослужбовців і працівників правоохоронних органів (М.І. Дьяченко, Л.А. Китаєв-Смик, М.С. Корольчук, Г.В. Ложкін, К.К. Платонов, О.М. Столяренко, О.В. Тімченко, М.І. Томчук, Г.М. Юхновець та ін.)

Так, О.В. Тімченко визначає психологічну готовність як “активно-діючий стан особистості, який є провідним фактором формування професійних якостей фахівця МВС”. На думку автора, основою цього формування є “цілеспрямований педагогічний вплив на посилення суспільних мотивів, вищих почуттів і сильної волі курсантів; покращання їх професійної підготовки і прискорення адаптації до умов навчального закладу” з урахуванням індивідуальних особливостей [220, 109].

Слід також зауважити, що професійно-психологічна готовність співробітників ОВС не може постійно перебувати на максимально високому рівні. З цього приводу Ж.Ю. Половнікова відзначає, що професіоналізм визначається здатністю свідомо регулювати рівень готовності (переходити від режиму очікування до підвищеної або повної готовності) відповідно до оперативної обстановки; швидко досягати стану повної мобілізації або оперативного спокою [155].

Крім того, професійно-психологічна готовність до професійної діяльності ґрунтується на професійно-психологічній придатності до неї.

Розглядаючи особисту безпеку працівників ОВС, О.В. Шаповалов, А.В. Юрченко і І.О. Лук'яненко підкреслюють, що остання “значною мірою залежить від психологічних чинників, що передують небезпечній ситуації, або безпосередньо формують її. Серед таких чинників вирішальним є психологічна готовність працівника до професійно ефективних і, водночас, безпомилково безпечних дій” [247, 79].

На думку авторів, якісна і кількісна характеристика такої готовності обумовлюється трьома відповідними показниками: частотою надзвичайних подій з фізичними наслідками, що виникли під час запланованих професійних дій працівника ОВС; частотою і наслідками надзвичайних подій, що виникли під час дій у несподіваних ситуаціях (коли для прийняття рішення є певний, але чітко обмежений час); частотою і наслідками надзвичайних

подій, що виникли у зв'язку з некваліфікованими діями працівників (під час запланованих дій та у несподіваних ситуаціях).

Суттєвою передумовою цілеспрямованості, усталеності регуляції і ефективності діяльності в екстремальних ситуаціях є готовність до неї.

Щодо дій в екстремальних ситуаціях різні автори звертають увагу на такі елементи готовності, як пильність, боєготовність, виучка, мобілізованість особистості, усталеність до дій відволікаючих та погрожуючих факторів (В.І. Варваров, К.М. Гуревич, М.С. Корольчук).

Екстремальній ситуації людина протиставить свою психічну готовність, професійний досвід, особистісні можливості. Саме ці фактори визначають силу впливу такого подразника, як екстремальна ситуація. Можливість протистояти екстремальній ситуації містить три складові:

- фізіологічну усталеність, обумовлену станом фізичних і фізіологічних якостей організму (конституційні особливості, тип нервової системи, вегетативна пластичність);

- психічну усталеність, обумовлену професійною підготовкою і загальним рівнем якостей особистості (спеціальні навички дій в екстремальних ситуаціях, наявність позитивної мотивації, відчуття обов'язку та ін.);

- психологічну готовність (активно-діючий стан, мобілізованість усіх сил і можливостей на наступні дії).

Відсутність професійної та психологічної готовності до дій у напружених, екстремальних ситуаціях негативно впливає на виконання службових завдань, є причиною помилок та похибок, що можуть мати невідворотні наслідки.

Готовність людини до успішних дій у таких нетипових ситуаціях складається з її особливостей як особистості, рівня підготовленості, повноти інформації, наявності часу і засобів для їх ліквідації, наявності інформації про ефективність дій, які уживаються.

Аналіз поведінки людини в аварійних ситуаціях свідчить про те, що саме неповнота інформації призводить до помилкових дій. Необхідна досить висока попередня психологічна готовність, яка дозволить компенсувати нестачу інформації. Для досягнення психологічної готовності потрібні спеціальні тренувальні методи, що розвивають швидкість мислення, актуалізують попередній досвід для успішних дій в умовах нестачі інформації, формують здатність перенесення з однієї установки на іншу, здатність до прогнозування.

Корисно відпрацьовувати можливі варіанти дій під час виникнення тих чи інших нетипових ситуацій, бо навички певною мірою компенсують нестаток деяких функцій. На готовність до дій в таких ситуаціях найбільш впливає рівень кваліфікації [61].

Формування психологічної готовності у курсантів до діяльності в нетипових, екстремальних умовах буде успішним, якщо: посилити вплив на мотиви, почуття і волю курсантів; поліпшити професійну підготовку майбутніх фахівців; прискорити адаптацію курсантів до умов навчання в освітньому закладі "закритого типу"; якісно підвищити професійну спрямованість навчально-службової і практичної діяльності курсантів; активізувати розвиток професійних і психологічних якостей, необхідних фахівцю; прищеплювати курсантам уміння, навички і досвід роботи з підлеглими та технікою. Крім

того, формування готовності до професійних дій в нетипових ситуаціях передбачає застосування відомостей про види і особливості нетипових ситуацій, їхній вплив на людину.

Вивчення проблеми готовності до професійної діяльності привело нас до необхідності розвести поняття “професійна готовність” і “професійна придатність”.

Професійна придатність, на відміну від готовності, пов’язана із наявністю у суб’єкта праці необхідних для діяльності задатків, в тому числі і спеціальних, які мало чи зовсім не піддаються розвиненню. Їх відсутність чи недостатня розвиненість не тільки шкодить досягненню професійної майстерності, але й здійсненню діяльності на прийнятному рівні надійності та ефективності. Наявність відповідних задатків і здібностей є лише передумовою для досягнення професійної майстерності. Цей потенціал може бути реалізований при відповідному навчанні, у процесі професійної підготовки, яка орієнтована на формування фахівця певної кваліфікації.

Не слід також плутати професійну готовність із професійною надійністю. Під професійною надійністю розуміють таку інтегральну категорію, яка визначається рівнем фізичного розвитку функціональних резервів організму, інтелектуальним потенціалом та лобильністю нервової системи. Критерії професійної надійності визначаються спеціалізацією професії та повинні враховуватись під час професійної підготовки.

В літературі прийнято також відрізняти “професійну підготовленість” і “професійну готовність”.

Професійну підготовленість розуміють як суму певних знань, умінь і навиків, необхідних для досягнення належного результату професійної діяльності, тоді як професійну готовність змістовно характеризують особливостями суб’єкта діяльності (типологічні особливості, інтереси, мотиви, цілі) і особливостями об’єкта діяльності (вимоги до особистості, які визначаються предметом діяльності, способами її здійснення, зовнішніми умовами).

У вітчизняній психології ці аспекти розглядаються в діалектичному взаємозв’язку, на рівні загальнопсихологічного принципу єдності психіки і діяльності. Останнє дає змогу говорити про професійно-психологічну підготовку як цілісний неперервний процес.

Отже, аналіз теоретичних посилань, дав змогу визначити сутність професійної готовності майбутніх співробітників ОВС.

Професійна готовність до діяльності в ОВС - це інтегральна властивість особистості, яка характеризує її придатність до виконання загальних вимог професійної діяльності, в тому числі в професійно нетипових ситуаціях.

Важливо, щоб готовність до професійної діяльності була тривалою, усталеною, ґрунтувалась на досвіді, легко актуалізувалась; щоб не було потреби в її поновленні у зв’язку із нетиповою або надзвичайною професійною ситуацією, бо перенесення готовності до нових умов піддає її впливу зовнішніх і внутрішніх факторів. До таких зовнішніх факторів зараховують новизну, складність, творчий характер професійних завдань, навалишню дійсність, поведінку присутніх. Самооцінка підготовленості суб’єкта до діяльності, його психофізіологічний стан, контроль рівнів власної емоційної стабільності та особистісної готовності становлять внутрішні фактори.

На підставі визначення професійної готовності співробітників ОВС, а також проаналізувавши різні підходи до структури готовності, нами визначено компоненти, що адекватно відповідають її сутності: мотиваційний, орієнтаційний, операційний, вольовий, оцінний. При цьому мотиваційний, орієнтаційний, операційний і оцінний компоненти характеризують професійні якості майбутніх правоохоронців, а вольовий компонент - їх особистісні якості.

Формування готовності до професійної діяльності є метою і результатом довготривалого процесу підготовки спеціаліста. Тому головним завданням навчально-виховного процесу вищого навчального закладу МВС України повинно стати формування у майбутніх співробітників ОВС готовності до здійснення професійних дій, оволодіння спеціальними вміннями і навиками, розвиток професійно значущих і особистісних якостей та, на цій основі, формування професійного мислення, поведінки та готовності до правоохоронної діяльності.

1.2. Компоненти та показники готовності курсантів до правоохоронної діяльності

Дослідження стана готовності потребує обов'язкового виділення в ній тих ознак, по яких можна судити про наявність даного стана в людей із різноманітними індивідуальними особливостями, що володіють різноманітними засобами здійснення фахових дій як співробітників правоохоронних органів. Іншими словами стан готовності курсантів до фахової діяльності повинно бути виражене в таких характеристиках показників, - через який можна було б установити подібність, спільність, тобто якісна єдність їхнього прояви при зберіганні індивідуальних засобів вираження.

Другий момент зв'язку з оцінкою ефективності формування цього стана. Як відомо, критерії оцінки якогось явища, у тому числі і стани готовності, являють собою визначені одиниці міри, щодо яких може бути зроблене співвідношення досліджуваного явища. Для цього обсяг виміру (у даному випадку стани готовності) повинний бути виражений у такій своїй конкретній і істотній формі, яка б, з одного боку, зберігала уся своєрідність, специфіку досліджуваного явища, з іншого боку - наймала індивідуальні розходження його виникнення. Дотримання цих вимог могло бути здійснене тільки на базі вивчення природи стана готовності.

Слід зазначити, що проблема готовності займає значне місце і психологічних і педагогічних дослідженнях, і до дійсного часу накопичений значний науковий матеріал, що розкриває сутність цього явища.

У вітчизняній науці готовність характеризується як первинну, найважливішу умову виконання будь-якої діяльності. Проте у визначенні природи готовності, її структури і чинників становлення багатьма авторами висловлюються різноманітні точки зору.

Найбільш популярними серед дослідників і практиків є розуміння готовності як установки на визначену діяльність. У такому змісті поняття установки знайшло своє вираження для позначення готовності до різноманітних форм спрямованого реагування: моторна установка, готовність до зорового

фіксування сигналу, установка свідомості в процесі суджень і оцінок. Установкою називали стан після прийняття задачі і т.д.

У теоретичному плані стан готовності до дії було співвіднесено з тим розумінням установки, що розроблялося школою Д.Н. Узнадзе. Відомо, що установка розуміється цією школою як не усвідомлює стан, що передує тієї або іншій діяльності і визначає її здійснення.

Д.Н. Узнадзе підтверджував, що установку як готовність до діяльності впливає, безсумнівно, розуміти не як приватний психологічний феномен у ряді інших таких же приватних феноменів, а як стан самого цілісного суб'єкта. Готовність до визначеної форми реагування (установка) формується під впливом визначених зовнішніх і внутрішніх умов, усвідомленого або неусвідомленого сприйняття інформації. Готовність сама є форма діяльності суб'єкта і як така включається в загальний потік його дій [221].

Д.Н. Узнадзе звертав увагу на чинник, що викликає актуалізацію установи, тобто реалізацію установки в діяльності. Цим чинником він розглядав волю: «... воля дає можливість переключення на установки, незалежно від того, що ці установки обіцяють людині в даний момент». І далі: «... завдяки волі ... вдасться актуалізувати, і викликати до життя установку, знайдену доцільно» [221, 202 - 204].

Установку можна розглядати як своєрідну форму спрямованості особистості, завдяки якому відбувається об'єднання її потреб. Установка це стан особистості, у момент її динамічної певності, оскільки спрямованість свідомості пов'язана з початковою реакцією людини на ситуації, що впливають, у якій йому припадає ставити і вирішувати задача.

Д.Н. Узнадзе зауважив, що готовність являє собою така ознака установки, що виявляється у всіх випадках поведінкової активності суб'єкта. Готовність не виникає крім установок, якщо їх розуміти як налагодження, настроювання суб'єкта на майбутню діяльність. Але готовність включає не тільки різноманітний роду усвідомлені і неусвідомлювані установки на визначені форми реагування, визначених засобів діяльності, оцінку своїх можливостей у їхньому співвідношенні з труднощами і необхідного досягнення визначеного результату. У деяких випадках стан установки і готовність збігається, звичайно ж готовність розглядається як більш складне структурне утворення [221].

Аналіз робіт Д.Н. Узнадзе, дозволяє побачити реальне значення в протіканні діяльності, причому на різних її рівнях.

Вивчення психологічних механізмів готовності вимагає вияву їх джерел на фізіологічному рівні. Фізіологія вищої нервової діяльності, вчення І.М. Сеченова і І.П. Павлова розкривають механізм активності організму, його саморегулювання, врівноваження із зовнішнім середовищем тощо. Так, вчення І.П. Павлова про зв'язок і роль I і II сигнальних систем допомагає психології показати залежність діяльності людини від обставин, що конкретно складаються, і поставленого завдання. Положення про динамічний стереотип дозволяє конкретніше і повніше уявити механізми впливу придбаних раніше якостей, навичок на ситуативне поведіння й утворення нових тимчасових зв'язків, тому вона допомагає розкривати співвідношення і зв'язок тривалої і тимчасової готовності [204].

Готовність - це виборча активність, що прогнозує, на стадії підготування, що настроює організм, особистість на майбутню діяльність. Фізіологічним базисом стану психологічної готовності (її складних форм) є достатньо високий функціональний рівень кори і підкірки головною мозку, її лобових долей, панування функціональної системи, що відповідає умовами і задачами майбутньої діяльності.

Аналіз наукової літератури показав, що дослідники розрізняють не тільки тимчасову (ситуативну) і довгострокову (стійку) готовність (Л.С. Нерсисян, В.Н. Пушкін), але і функціональну і особисту (Ф.Г. Гецов, Б.Ф. Пуни); психологічну і практичну (Ю.К. Васильєв, Б.Ф. Райський); загальну і спеціальну (В.Г. Ананьєв); готовність до розумової і фізичної діяльності (А.Г. Ковальов) і т.д.

Дуже різноманітні визначення готовності й в її відношенні до діяльності. Готовність визначають як умову успішного виконання діяльності, як виборчу активність, що настроює організм, особистість на майбутню діяльність [72, 4]; як регулятор діяльності [224, 7]; придатність до діяльності, наявність визначених спроможностей [168, 35]; як синтез властивостей особистості [90, 90-91], як цілеспрямоване вираження особистості, що включають її переконання, погляди, відношення, мотиви, почуття, вольові, інтелектуальні якості, знання, уміння, навички, настроєність на визначене поведіння [83, 4].

Інші дослідники розглядають готовність як "психічний стан, що виникає в суб'єкті для задоволення якийсь потреби", і визначають її як "така істотна ознака установки, що виявляється у усіх випадках поведінкової активності суб'єкта" [32, 32].

Таким чином, поняття готовності трактується як сформована якість особистості і як тимчасове ситуативне стан суб'єкта. від поняття "психологічна готовність".

У найбільше загальному виді готовність до виконання будь-якої соціальної діяльності характеризується, "по-перше, усталеністю поглядів: по-друге, наявністю необхідних знань, умінь, навичок і спроможностей переносити їх у нові види діяльності, ситуації, по-третє, готовність визначається швидкістю адаптації до нових умов праці, думці колективу, трудовому режиму" [70, 4-5]. Водночас відзначається, що в структуру готовності входять не будь-які знання, а "фонд діючих знань, і не будь-які властивості особистості, а лише ті, що забезпечують відповідної діяльності найбільшу тривалість" [160, 11].

И.Т. Бжалава, визначаючи готовність як план майбутньої поведінки, заснований на минулому досвіді суб'єкта і його теперішнього стану, звертає увагу на те, що готовність містить у собі не тільки знання, уміння і навички, але і рівень загального розвитку, одним із важливих показником якого є широта переносу знань [20, 14].

Ряд авторів підкреслюють, що структура готовності подає комплекс визначених властивостей особистості, що стосуються як інтелектуальної, так і емоційної і вольової сфер. При цьому в структурі готовності виділяють: операційно-технічні і мотиваційно-сміслові [138]; мотиваційний, емоційно-вольовий і інтелектуальний [178]; когнітивні (пізнавальні), емоційні і поведінковий [176] компоненти.

С.Л. Рубинштейн підкреслював, що з погляду функцій, що виконуються психічними процесами і властивостями особистості, весь психологічний світ людини розчленовується на дві категорії психічних явищ: спонукальну, що обумовлює діяльність відношення до світу, і виконавчу, що забезпечує самий процес діяльності [194]. Наслідуючи цьому положенню, К.М. Дурай-Новакова, І.Г. Ковалевська, Б.Ф. Райський і ін. розглядають готовність як нерозривну єдність спонукального (мотиваційного) і виконавчого (процесуального) компонентів. Багато дослідників розділяють точки зору про те, що всі ці компоненти досить тісно пов'язані між собою і подають єдиний симптомокомплекс [60].

Розглядаючи фізичну підготовку як компонент професійної діяльності ми дійшли висновку, що багато з цих умов прийнятні і при проведенні занять зі спеціальної фізичної підготовки в ВНЗ МВС України.

Фахівці, які працюють у вищих навчальних закладах “закритого типу”, для досягнення психологічного ефекту вважають за необхідне:

- професійно спрямувати навчально-тренувальний процес на досягнення належного рівня готовності до вирішення реальних завдань службової діяльності органів внутрішніх справ;
- здійснювати диференційований підхід до регламентації бойової підготовки в навчальних закладах і навчальних підрозділах МВС у залежності від контингенту, цільових настанов і термінів навчання;
- у міру вдосконалення фізичної підготовленості курсантів створювати для них дедалі більш складні умови виконання вправ;
- заняття і тренування проводити за будь-якої погоди;
- виконувати вправи з будь-яким навантаженням;
- давати можливість курсантам тренуватися самостійно;
- на заняттях з фізичної підготовки використовувати смуги перешкод, що слугують для відпрацювання технічних дій на тлі фізичної втоми;
- використовувати на заняттях яскраве світло або затемнення, що сприяє формуванню психологічної усталеності курсантів до дій в екстремальних ситуаціях.

Так, Ю.Ф. Подлипняк рекомендує при організації занять по боротьбі самбо головну увагу приділяти створенню умов, що імітують різні варіанти бойової обстановки, за яких слухачі мали б можливість реалізувати раніше набуті рухові якості, уміння і навички [221]. С.В. Непомнящий вважає, що на заняттях по бойовому розділу самбо, подоланню перешкод, гімнастиці в навчальних закладах МВС є великі можливості для вирішення психологічних завдань, і рекомендує при доборі засобів, вправ і дій постійно оновлювати їхніми новими елементами, а умови їх виконання ускладнювати [221]. О.О. Бородин указує, що набуті навички в спортивному залі треба закріплювати в умовах наближених до реальних: прийоми самбо відпрацьовувати на місцевості зі зброєю, у захисних жилетах, касках, протигазах; робити переходи та марші на лижах і без них, по пересіченій місцевості, учитися долати водяні перешкоди в обмундируванні, із зброєю і спорядженням, із використанням табельних і підручних засобів [29].

На думку фахівців найбільше значення для розвитку вольових якостей мають види спорту, що характеризуються: безперервністю і швидкістю змі-

ни умов; наявністю перешкод, різних за характером і ступенем елементів реальної й умовної небезпеки; безпосереднім характером спортивної боротьби; передбаченими правилами заохоченнями за сміливі, рішучі й активні дії; підвищеними вимогами до прояву вольових якостей, зростанням спортивної майстерності [176].

З приведеного вище огляду психологічної літератури випливає, що в трактуванні готовності до того або іншого виду діяльності просліджуються два основних підходи - аналітичний, функціональний і комплексний, цілісний. При цілісному підході головну роль набуває взаємодія окремих психічних компонентів у контексті конкретної діяльності для досягнення конкретного результату [227]. При цьому відзначаються визначені тенденції в розвитку готовності - органічний зв'язок з особистістю в цілому і соціально-ідеологічному характері визрівання готовності.

Поняття "фахова (професійна) готовність" ввійшло в педагогіку в 70-і роки з появою ряду досліджень по деяким питанням підготовки майбутнього педагога до фахової діяльності. Ряд авторів визначають готовність, як: "інтегральна властивість особистості з направленням на професійно-педагогічну діяльність й... у наявності у випускників педагогічних спроможностей, суми знань, умінь, навичок" [244]; як "інтегральна якість особистості педагога, що включає у себе оптимальну суму знань, необхідну систему практичних умінь і психологічної установки на досягнення цілі" [48]; як "цілісний прояв особистості, що вимірюється ступенем практичного застосування знань. до будь-яке уміння являє собою реалізацію знань, комплекс визначених дій" [211] і т.д. Як бачимо, при деякому розходженні розуміння готовності в структурі особистості, автори вказують на складний характер цього явища, що виконує роль інтегратора особистих потенційних можливостей у конкретну діяльність.

Проте у визначенні поняття, структурних компонентів готовності студентів до педагогічної діяльності в психолого-педагогічній літературі ще не склався єдиний підхід. Не говорячи вже про готовність майбутніх співробітників ОВД до правоохоронної діяльності. Так, Л.В. Кондрашова у морально-психологічну готовність включає такі компоненти: мотиваційний, емоційно-вольовий, орієнтаційний, пізнавально-операційний, психофізіологічний, оцінний [92], Д.С. Мазоха визначає у ній : мотиваційний, змістовний, виконавчий компоненти [126], Г.Х. Яворська - емоційно-вольові, операційні й оцінні вияви особистості [251].

Узагальнюючи результати аналізу літературних джерел, правомірно зробити висновок, готовність як психологічний стан об'єктивної схильності людини до виконання якийсь діяльності може бути характеризувана, як зберіганням сталості в прояві цього стану, і тоді воно набуває якості властивості особистості: і як появи наполегливості, активності особистості до виконання даної діяльності, і тоді воно набуває якості спрямованості особистості.

При визначенні поняття готовності курсантів, що є співробітниками ОВС, до фахової діяльності ми орієнтувалися на структуру цього стану, обґрунтованого М.И. Дьяченко і Л.А. Кандибовичем, який включає в себе характеристику емоційно-вольових, операційних, оцінних і мотиваційних проявів особистості [61].

У нашому розумінні показниками мотиваційного компонента готовності служать:

- знання про особливості, умовах діяльності й їх вимоги до особистості;
- відповідальність за виконання службових зобов'язань.

Показниками емоційно-вольового компонента є:

- наявність позитивного емоційного стану при підготуванні і виконанні спеціальних фізичних управ;
- зберіганні доброзичливості й урівноваженості при багатократному повторенні одноманітних дій, управ;
- прояв самоконтролю і самомотивації.

Показники операційного компонента готовності співробітників ОВД до професійної діяльності знаходять своє вираження в:

- практичному володінні уміннями і навичками рукопашного бою;
- знанні методики рукопашного бою, умінні планувати і втілювати на практику, умінні знаходити оптимальний засіб впливу на злочинця.

Таким чином, спираючись на приведені вище показники і компоненти готовності, нам вважається можливим сформулювати таке визначення: готовність курсантів до фахової діяльності цей особливий психологічний стан особистості, що знаходить свій відбиток у стійкому прагненні здійснювати правоохоронну діяльність у товаристві з постійним зберіганням врівноваженості, сомомобілізації і фізичної підготовленості.

1.3. Принципи підвищення ефективності процесу формування готовності курсантів до правоохоронної діяльності

Визначення готовності як інтегральної характеристики особистості, основаної на взаємодії мотиваційного, емоційно-вольового й оцінного компонентів діяльності, виділення в якості критеріїв оцінки готовності усталеності зберігання цього стану при виконанні майбутніми співробітниками правоохоронних органів своїх фахових обов'язків і яскравості його проявів, дозволяють звернутися до виявлення тих обставин, що зможуть сприяти формуванню готовності в процесі спеціальної фізичної підготовки.

Слід зазначити, що накопичений у цьому питанні досвід науково-теоретичного й навчально-методичного характеру ґрунтується на ідеї поетапного розвитку компонентів діяльності. Виходячи з принципу розвитку особистості, що розглядає цей процес як постійну трансформацію зовнішніх впливів у внутрішні структури, педагоги дослідники і практики пропонують ряд дій психологічного впливу, що передбачають розвиток емоційно-вольової, або потребно-мотиваційної сфери особистості в зв'язку з освоєнням професійно-юридичної діяльності, а потім надбудову їх операційними і оцінними компонентами. Іноді цей процес розглядається в оберненій послідовності. Проте як свідчить багаторічна практика підготування співробітників правоохоронних органів різноманітних фахів, і той, і інший варіант надається недостатньо ефективними. У зв'язку з цим виникає необхідність у пошуку нових для організації процесу формування готовності основ, що дозволяють досліджувати його з позицій, відмінних від традиційного підходу. Віднесення готовності до істотних характеристик людини як особистості

припускає уточнення, що розуміється під розвитком особистості, Очевидно, що чіткість позиції в цьому питанні визначає весь хід подальших теоретичних побудов. Це тим більше важливо, що суперечки про те, що є особистість, продовжуються не тільки в педагогіці, але й у психології і філософії.

Наслідуючи положенням, що розвивається Л.С. Виготським, С.Л. Рубинштейном, А.Н. Леонтьєвим та їхніми послідовниками, ми розглядаємо особистість як системну соціальну якість індивіда, розвиток якого здійснюється в єдності з розвитком психіки під впливом соціальної ситуації головної діяльності [121, 194].

Як підкреслював Е.В. Ільєнков, структура особистості виникає від органічного тіла людини, але у внутрішньому просторі (тобто те, що освідомиться даною людиною світі) особистості"...У тому самому просторі, у якому спочатку виникає людське відношення до іншого індивіда (саме як реальне чуттєво-предметне, матеріально-відчутне відношення "усередині" тіла людини ніяк не налагоджене), щоб потім - унаслідок взаємного характеру цього відношення - перетворитися в те саме "відношення до самого себе", опосередковане через відношення до "іншого", що і складає суть особистості - специфіки людської - природи індивіда.

Особистість тому і народжується, виникає (а не виявляється !) у просторі реальної взаємодії щонайменше двох індивідів, пов'язаних між собою через речі і матеріально-тілесні дії з ними"[(76, 344-345)].

Конкретизуючи це положення, А.У. Петровський [147] доказує, що визначальним для розвитку особистості є не просто домінуючий тип діяльності (навчальної, ігровий, проблемно-пошукової і т.д.), а опосередковуваний цією діяльністю тип взаємовідносин особистості з референтними для неї групами людей або окремих осіб, що задається цим відношенням характер здійснення самої діяльності. Цю ж думку підтверджує Асмолов А.Г.: "Діяльність визначає особистість, але особистість вибирає ту діяльність, що їх визначає". І далі "головні діяльності не дані, а задані конкретно соціальною ситуацією розвитку, у якому відбувається ...життя" [221; 27, 58].

Переводячи ці судження в площину педагогічної теорії і практики, варто констатувати, що процес формування готовності як процес розвитку професійно значимої якості особистості правознавця пов'язаний не стільки з освоєнням самої діяльності, зокрема юридичної, скільки з осмисленням суб'єктом діяльності тих відношень із навколишніми людьми (викладачем, однокурсниками, наставниками), у рамках яких дана діяльність здійснюється. Іншими словами, основний шлях у формуванні готовності курсантів до правоохоронної діяльності лежить у створенні в процесі їх професійно-юридичного підготування таких ситуацій. Який би моделювали реальні відношення співробітника ОВС і правопорушника при здійсненні дій по його затримці і сприяли усвідомленню співробітниками ОВС як їх утримання, так і техніки виконання. Обираючи цей шлях, необхідно мати на увазі, що в процесі свого становлення як особистості людина виступає не тільки в якості продукту впливу зовнішніх обставин, але і як їх творець.

Принцип активності як джерело розвитку особистості не є новим у вітчизняній педагогіці. Сформульований ще К.Д. Ушинським, він став основним

у навчанні і вихованні. Проте конкретне розуміння його дії може бути дуже різноманітним.

Тривалий час у зв'язку з втіленням у життя тези Л.С. Виговського про те, що навчання веде за собою розвиток, механізм становлення активності суб'єкта розглядався як інтеріоризація зовнішніх дій того, якого навчають, що чиняться під керівництвом і впливом навчального, у внутрішній план. Признавалося, що спеціально організоване навчання є головним джерелом, що формує активність суб'єкта. Активність курсанта оцінювалася за тим, як він засвоює соціально задані нормативи (зразки) поведінки і діяльності. При цьому ефективність навчальних впливів визначалася за тим, наскільки вдалося в навчанні сформувати заздалегідь задані властивості і якості. Весь процес навчання і виховання будується на уявленні про те, що достатньо закласти спеціально значимі нормативи поведінки в обов'язковій для усіх і однакової технології засвоєння, як буде сформована особистість, що відповідає найвищим суспільним ідеалам. Затвердження в педагогічній теорії і педагогічній практиці такої моделі навчання і виховання випустило з виду найважливіші моменти процесу розвитку особистості, засновані на саморегуляції і самореалізації.

С.Л. Рубінштейн підкреслював: "Зовнішні умови діють за посередництвом внутрішніх, створюючи з ними єдине ціле" [194, 11]. Інакше кажучи, активність суб'єкта в процесі розвитку особистості виявляється в тому, що зовнішні впливи, чужий досвід присвоюються вибірково, з урахуванням власного досвіду. За визначенням І.М. Сеченова, засвоювати - означає "зливати продукти чужого досвіду з показаннями власного" [204].

Прояв активності суб'єкта у виборчому відношенні до присвоюваних зразків поведінки, нормативного еталону діяльності пов'язано з його індивідуальними цілями й намірами, потребами й емоціями. Це означає, що спроба нав'язати ззовні суспільні цінності завжди мало продуктивна, якщо вона не узгоджується з цінностями самого суб'єкта навчання.

Ціннісні орієнтації виконують регулятивну функцію в розвитку особистості. Спочатку почуття, емоції, граючи роль контролера, оцінюють отримані результати, фіксують стан супутній цьому досягненню. В міру накопичення позитивного досвіду вони підкріплюють мотивацію активності суб'єкта, переростаючи в безпосередній мотив діяльності. При цьому досвід постає не тільки у вигляді логіки предмету, але і як логіка діяльності самого суб'єкта, завдяки якій дана діяльність здійснюється з різноманітним ступенем успішності.

Послідовне дотримання в процесі професійно-юридичної підготовки цих механізмів розвитку особистості потребує виділення таких принципів організації процесу навчання, які б, не суперечили обраному шляху формування готовності, максимально враховували об'єктивні чинники його ефективності. Ці розуміння дозволяють висунути самостійність курсантів у виборі форм й методів фахового становлення в якості визначального принципу організації навчальної діяльності при формуванні готовності майбутніх співробітників органів внутрішніх до правоохоронної діяльності в процесі спеціальної фізичної підготовки.

При визначенні другого принципу організації процесу професійно-юридичного підготовки співробітників правоохоронних органів, орієнтова-

ного на формування в них готовності до фахової діяльності, ми виходимо з того, що будь-яке освоєння діяльності пов'язано з усвідомленням того, кого навчають, : "...ніяк не уникнути тієї обставини, що усе, що спонукає людину до діяльності, повинно проходити через його голову... Вплив зовнішнього світу людини запам'ятовуються в його голові, відбивається в ній у вигляді почуттів, думок, спонукань, проявів волі, словом - у вигляді "ідеальних прагнень" [2, 290].

Коли О.М. Леонтьєв розглядав роль свідомості в навчанні, він підкреслював, що варто розрізняти "актуальне утримання, що усвідомиться, і утримання, яке лише потрапляє до свідомості" [121]. Актуальним утриманням свідомості виступають ті властивості, якості навколишнього світу, дійсності, що пізнаються суб'єктом і складають безпосередній предмет його активності. Воно є ціль його пізнання. В зв'язку з формуванням готовності майбутніх співробітників органів внутрішніх справ до правоохоронної діяльності в процесі занять спеціальною фізичною підготовкою метою можуть виступати самі дії, операції при роботі з різноманітними інструментами, за допомогою яких можна виконати затримання правопорушника тощо. Поряд із цим, метою пізнання майбутнього правознавця можуть виступати і ті відношення, які складаються при спільній фізичній діяльності і спроможні впливати на їх ефективність. Питання в тому, що є змістом для самого курсанта. "Свідомість як відношення до світу психологічно розкривається перед нами саме як система змістів, а особливості його будівлі - як особливості відношення змістів і значень. Розвиток змістів - це продукт розвитку мотивів діяльності; розвиток же самих мотивів діяльності визначається розвитком реальних відношень людини до світу, обумовлених об'єктивно-історичними умовами його життя. Свідомість як відношення - це і є зміст, який має для людини дійсність, що відбивається в його свідомості" [111, 280], отже, перебування змісту пов'язано з визначеними умовами, при яких курсант як суб'єкт пізнавальної діяльності опановує предметом своєї професії, визначає їх значимість для товариства і для себе. Проблема пошуку змісту - це завжди проблема самої людини, що він вирішує на основі свого досвіду, уявлення про світ, професії, свого місця в ній і товариства в цілому. Розуміння людиною свого місця в навколишньому світі, тобто самовизначення є основним моментом у змістоутворенні. У зв'язку з цим ми розглядаємо самовизначення курсантів - майбутніх співробітників правоохоронних органів - щодо цілей, призначення правоохоронної діяльності в якості одного з найважливіших моментів формування готовності. Саме в самовизначенні, як у фокусі, концентрується взаємодія індивіда і товариства, виявляється фахова свідомість особистості, спрямованість їх пізнавальної активності.

Самовизначення особистості пов'язано з ціннісною орієнтацією їх свідомості, поведження і діяльності. Сповідання визначених цінностей закріплює єдність і самототожність особистості, їх стрижень, їх мораль, моральність. Саме ціннісне відношення породжує вибір визначеної стратегії і тактики при здійсненні діяльності, форми їх реалізації. Виникає питання: якою мірою і через що може здійснюватися самовизначення майбутніх співробітників ОВС щодо завдань правоохоронної діяльності в умовах вузівського процесу навчання? Цілком очевидно, що в традиційній системі професійно-

юридичної підготовки самовизначення є присутнім як би побічно, у зв'язку з надходженням до ВНЗ закритого типу. Проте, як свідчать численні опитування курсантів, вибір ВНЗ не завжди збігається з щирими життєвими інтересами. Більш того, провчившись певний час в інституті, деякі курсанти визнають свій вибір професії помилковим.

Не сприяє самовизначенню і сам характер відношення курсантів до навчального процесу. В усіх випадках курсант виступає об'єктом педагогічного керівництва, керування з боку командно-викладацького складу. Фактично момент активності як виборчого відношення курсанта до утримання і структури своєї професійно-юридичної підготовки відсутній. Іншими словами, реальні механізми розвитку особистості не враховуються в існуючій системі фахової підготовки юридичних кадрів. Рівною мірою це відноситься і до формування професійно-значимих характеристик особистості правознавця, до яких належить його готовність до здійснення правоохоронної діяльності. Усунення цього протиріччя нам бачиться в принциповій зміні самої позиції курсанта в навчальному процесі: з об'єкта професійно-юридичної підготовки він повинний стати їх суб'єктом. Свідомість цієї позиції ми вбачаємо в дотриманні в процесі підготовки майбутніх співробітників правоохоронних органів принципу самовизначення й особистої відповідальності курсантів у виборі форм і методів освоєння юридичної професії.

Ми думаємо, що шлях створення ситуацій, що моделюють у навчальному процесі реальні моменти затримки правопорушника і сприяють осмисленню їхній утримання і цінностей, принципи самостійності, самовизначення й особистої відповідальності курсантів, реалізує у процесі професійно-юридичного підготування будуть сприяти поліпшенню якості їх результатів, одним із проявів якого є готовність майбутніх співробітників органів внутрішніх справ до правоохоронної діяльності.

Сформульовані на базі теоретичного вивчення проблеми готовності, дані принципи лягли в основу методики навчання, ефективність якої досліджувалася в умовах педагогічного експерименту.

При його підготовці і проведенні найважливіше питання складалася в тому, щоб в учбово-виховному процесі вузу системи МВС знайти ті ланки, які б дозволили реалізувати виділені нами принципи організації процесу формування готовності майбутніх співробітників органів внутрішніх справ до правоохоронної діяльності, не порушуючи при цьому його сформовану структуру і логіку професійно-юридичного підготування. Іншими словами, необхідно було виділити ті елементи в загальному процесі фахового становлення майбутнього співробітника правоохоронних органів, які б об'єктивно припускали можливість самостійних рішень курсантів у виборі форм і методів вивчення основ професійно-юридичної діяльності, самовизначення щодо цінності цієї сфери правоохоронної діяльності для себе і для інших, особистої відповідальності за результати своїх фахових дій відповідно до самостійно обраної методики їхній здійснення. Такими елементами були виділені заняття спеціальним фізичним підготуванням, заняття в спортивній секції, практика і стажування курсантів у практичних органах.

Заняття в спортивній секції, що засновані на принципах добровільності сприяли виявленню і спостереженню за тими курсантами, що свідомо звер-

нулися до можливості більш детального і поглибленого освоєння дій правозахисника, і технікою виконання пов'язаних із правоохоронною діяльністю і технікою виконання прийомів рукопашного бою. Відсутність жорстко регламентованих програм, методик навчання, дозволили будувати секційну роботу таким чином, щоб максимально відтворювати ситуації взаємодії при затримці правопорушника при виконанні фахових дій, моделювати й обговорювати різноманітні варіанти їхнього розвитку.

Практика курсантів III-го курсу і стажування курсантів IV-го курсу служила лабораторією накопичення курсантами особистого досвіду в організації правоохоронної діяльності й осмислення результатів своїх дій, їхньої фахової діяльності й ефективності. Практика і стажування виконувало роль сполучної ланки міжучбової діяльності курсантів, де цілі, задача, утримання, стратегія і тактика майбутнього співробітника ОВД вивчалася на базі теоретичного аналізу чужого досвіду і заняттями по спеціальному фізичному підготуванню, заняттями в спортивній секції, де цей досвід піддавався практичному осмисленню і виконанню і на цій основі вишиковувалася власна теоретична модель правозахисника. Практика і стажування забезпечували особисту відповідальність майбутніх співробітників ОВД за що чиняться правоохоронні дії.

Таким чином, результати теоретичного дослідження проблеми дозволили визначити основний шлях в удосконаленні технології процесу формування готовності майбутніх співробітників ОВД - правозахисників до здійснення однієї з найважливіших задач своєї юридичної професії - правоохоронної діяльності; сформулювати принципи його організації, покликані підвищувати ефективність цього процесу; установити ланки професійно-юридичної підготовки, що об'єктивно забезпечують можливість реалізації наміченого шляху й ознак в умовах існуючої структури й утримання навчально-виховного процесу ВНЗ "закритого" типу.

Оцінці правомірності і доцільності сформульованих нами на теоретичному рівні припущень потребувала підтвердження їх емпіричними даними. Досягненню цієї цілі служили матеріали дослідно-експериментальної роботи, опис якої приведено далі.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ КУРСАНТІВ У ПРОЦЕСІ ЗАНЯТЬ СПЕЦІАЛЬНОЮ ФІЗИЧНОЮ ПІДГОТОВКОЮ

2.1. Планування навчального процесу зі спеціальної фізичної підготовки

Насамперед, необхідно звернути увагу на те, що навчальний процес зі спеціальної фізичної підготовки у ВНЗ МВС України має істотну подібність з багаторічною підготовкою спортсменів високої кваліфікації. Рациональне планування різних етапів навчального процесу ґрунтується на необхідності урахування ряду специфічних для вузу факторів, що мають першорядне значення для успішного навчання курсантів. Дослідження показали, що до таких факторів необхідно віднести наступні:

- склад і структуру вимог до спортивної і фізичної підготовки як професійної, службової підготовки співробітників правоохоронних органів;
- індивідуальні особливості курсантів, насамперед їх антропометричних даних, рівня розвитку фізичних якостей, що сприяють спеціальній фізичній підготовці на належному професійному рівні та визначають закономірності становлення різних сторін підготовленості;
- психологічні особливості курсантів, насамперед мотивацію, емоційно-вольовий стан, особливості особистості курсанта;
- зміст навчально-тренувальних занять: засоби, методи навчання, динаміку навантажень, побудову різних структурних утворень [1].

На відміну від спортивних тренувань, загальна тривалість навчального процесу регламентована термінами навчання у вузі. Проте період навчального процесу можна розглядати як період спортивного удосконалення курсантів, поступового підведення їх до параметрів, що визначають професійні вимоги. Тому навчально-тренувальні заняття з семестру в семестр нами будувалися таким чином, щоб навчальна програма поступово ускладнювалася, тим самим забезпечуючи зростання фізичних і спортивно-технічних здібностей курсантів, їх функціональні можливості. Це можливо було досягнути тільки нарощуванням інтенсивності навчальних занять на основі використання ряду факторів, серед яких першорядне значення мають:

цільове програмування фізичної підготовки з урахуванням фізичного розвитку та фізичної підготовленості курсантів;

планування й організація навчального процесу зі спеціальної фізичної підготовки на підставі виразності розвитку психологічних компонентів професійної готовності.

В наших умовах практика курсантів III-го курсу і стажування курсантів IV-го курсу слугували лабораторією нагромадження курсантами особистого досвіду в організації правоохоронної діяльності й осмислення результатів своїх дій, їх професійної діяльності й ефективності. Практика і стажування виконували роль сполучної ланки міжнавчальної діяльності курсантів, де мета, задачі, зміст, стратегія і тактика майбутнього співробітника ОВС вивчалися на базі теоретичного аналізу чужого досвіду і на заняттях по спеціальній фізичній підготовці, на заняттях в спортивній секції, де цей досвід піддавався практичному осмисленню і виконанню і на цій основі вибудову-

валася власна теоретична модель правозахисника. Практика і стажування забезпечували особисту відповідальність майбутніх співробітників ОВС за проведені правоохоронні дії.

2.2. Структура навчального процесу зі спеціальної фізичної підготовки

Формування структури навчального процесу проводилося у вигляді двох умовних етапів: загальнопідготовчого та спеціальнопідготовчого. Кожний з них мав свої мету та завдання.

Головною метою загальнопідготовчого етапу було підвищення функціональних можливостей організму курсантів та розвиток у них основних фізичних якостей. Тому більша частина часу на заняттях на заняттях цього етапу нами відводилась руховій діяльності, яка у достатній мірі сприяла досягненню поставленої мети.

Відповідно до мети головними завданнями цього етапу були:

- укріплення здоров'я слухачів;
- підвищення аеробної працездатності організму (тобто розвиток загальної витривалості);
- розширення силових та швидкісно-силових можливостей (розвиток сили, швидкості);
- розвиток та удосконалення спеціальних фізичних якостей спритності, гнучкості, бистроти та влучності рухів, розвиток "вибухової" сили;
- подолання спеціально створених перешкод;
- вивчення та удосконалення техніки виконання прийомів руху на пересічній місцевості;
- вивчення та удосконалення прийомів рукопашного бою;
- виховання сміливості, рішучості, витримки та самовладання засобами аутотренінгу, самоуселяння.

Поступове збільшення обсягів спеціальної фізичної підготовки, на наш погляд, повинно було сприяти рівномірному розвитку основних та спеціальних фізичних якостей вже на першому етапі навчального процесу. З урахуванням думок спеціалістів на першому етапі ми не збільшували обсяги загальної фізичної підготовки по відношенню до спеціальної фізичної підготовки більше ніж у 2 рази. Інтенсивність виконання вправ збільшувалась за рахунок загальної фізичної підготовки, адже підвищення інтенсивності спеціальних вправ могло утруднити подальше формування вмінь та навичок. Крім того таке планування фізичного навантаження сприяло вирішенню завдань по зміцненню здоров'я курсантів, вихованню у них загальної витривалості шляхом підвищення аеробної працездатності організму. Заняття аутотренінгом, самоуселянням проводились в перерві між виконанням фізичних вправ з концентрацією уваги на майбутній вправі. На подальших заняттях даного етапу зверталась увага на виховання спритності, потім швидкості та точності у рухах. До кінця етапу фізичні вправи були спрямовані на формування швидкісно-силових характеристик.

Головною метою спеціальнопідготовчого етапу було покращення спеціальної фізичної підготовки курсантів, підвищення їх тактико-технічної та психологічної підготовленості.

Відповідно до мети головними завданнями цього етапу були:

- подальше укріплення здоров'я;
- підвищення аеробно-анаеробної продуктивності їх організму;
- підтримання та подальший розвиток загальних фізичних якостей (витривалість, сила, швидкість);
- підвищення рівня розвитку професійно важливих фізичних якостей (швидкості та влучності рухів, сенсомоторної реакції вибору, "вибухової" сили);
- підвищення анаеробного компоненту спеціальної витривалості до швидко-силової роботи, яка виконується на рівні субмаксимальної та максимальної інтенсивності;
- подолання спеціально змодельованих перешкод екстремального характеру;
- розширення обсягу рухових навичок;
- вивчення нових та відпрацювання раніше вивчених прийомів, підвищення надійності та ефективності їх виконання;
- виховання сміливості, рішучості, витримки, самовладання, вольових характеристик особистості на заняттях спеціальною фізичною підготовкою;
- удосконалення психічних компонентів особистості в умовах рухової активності субмаксимальної та максимальної інтенсивності, на фоні фізичної втоми.

На цьому етапі продовжувалась спеціалізація навчального процесу. У зв'язку з зростанням інтенсивності виконання спеціальних вправ, в тому числі з урахуванням антропоморфометричних особливостей курсантів, зниження фізичного навантаження проводилось в основному за рахунок загальної фізичної підготовки. Інтенсивність спеціальних вправ збільшувалась за рахунок спарингів, рукопашних поєдинків, в умовах наближених до умов екстремальних ситуацій, які проводились на максимально можливому рівні інтенсивності. На заняттях спрямованих на розвиток швидкості та точності рухів, курсантам надавався повний відпочинок між вправами. Крім цього, головною метою спеціальнопідготовчого етапу було формування та удосконалення недостатньо розвинутих компонентів професійної готовності.

Наприкінці другого етапу підготовки головна увага приділялась підтриманню досягнутого рівня спеціальної фізичної підготовленості курсантів до несення служби та удосконалення техніки дій в екстремальних ситуаціях. А саме тактики, техніки атакуючих та захисних дій у рукопашному бою в обтяжливих умовах.

2.3. Індивідуалізація навчального процесу зі спеціальної фізичної підготовки

Індивідуалізований підхід з урахуванням фізичного розвитку курсантів. В умовах спеціалізації спеціальної фізичної підготовки нами на заняттях на цьому етапі застосовувались методики, що дозволяли індивідуалізувати підхід до удосконалення професійної готовності курсантів.

З урахуванням фізичного розвитку курсантів нами до занять спеціальною фізичною підготовкою були впроваджені методики опрацьовані у дослідженнях І.М. Закорко [], який на підставі аналізу сутичок спортсменів різ-

них вагових категорій показав, що в ході змагальної діяльності вони використовують здебільшого визначені прийоми.

Враховуючи ці дані нами у підготовці курсантів з легкою вагою (до 62 кг) застосовувались:

- кидки: із захопленням двох ніг, через спину (через плече) зі стійки і з колін, кидок через груди;
- болючі прийоми на ноги.
- У курсантів середньої ваги (до 85 кг):
- кидки: передня підніжка, підсікання, виведення з рівноваги, зачепа;
- болючі прийоми на руки.
- У курсантів важкої ваги (більше 85 кг):
- кидки: задня підніжка, підсікання, підхвати й обхвати;
- утримання.

“Універсальними” для всіх курсантів були кидки підсіканнями, зачепами, підхопленням, через груди.

Індивідуалізований підхід з урахуванням ефективності правоохоронної діяльності

На заняттях спеціальною фізичною підготовкою нами також робився акцент на вивчення та удосконалення тих прийомів та навичок, які є найбільш ефективними у двобої з правопорушниками:

1. Спортивний розділ самбо і дзюдо:

- прийоми страхування та самострахування;
- техніка кидків: задня і передня підніжки; кидки: через спину (плече) зі стійки і з колін, через стегно, через спину (плече) з колін, із захопленням двох ніг попереду і позаду, посадкою назад, підсіканнями, виведенням з рівноваги, через груди, через голову (пістолет), підхопленням, відхвatom;
- техніка боротьби лежачи: больові прийоми на руки, на ноги; утримання; задушливі прийоми;
- комбінації прийомів боротьби у стійці і лежачи (кидки з переходами на утримання, болючі і задушливі прийоми).

2. Бокс і кікбоксінг:

- бойові стійки і переміщення;
- удари руками: кулаками, долонею, ребром долоні, ліктем, пальцями і захисту від них;
- удари ногами: стопою, коліном, стегном, носком, п'ятою, гомілкою і захисту від них;
- комбінації ударів і захисту від них.

3. Бойовий розділ самбо:

- прийоми затримки і звільнення: загин руки за спину при підході спереду (ривком, замком, нирком); при підході ззаду; з важелем руки назовні, усередину, через плече, плечі, передпліччя;
- прийоми взаємодії співробітників при затримці і супроводі правопорушників;
- прийоми звільнення від захоплень за одяг і частини тіла, сковування й обмеження рухів супротивника за допомогою одягу і підручних засобів;

- прийоми самозахисту від нападу неозброєного правопорушника або правопорушників (комбінації прийомів затримки і супроводу, спортивного розділу самбо і дзюдо, боксу і кікбоксінгу);
- прийоми обшуку, зв'язування, надягання наручників.
- Прийоми роботи зі спеціальними і підручними засобами:
- прийоми роботи з гумовим ціпком (удари, сковування, блокування, больові і задушливі прийоми тощо).

4. Комбіновані заняття по самбо і рукопашному бою:

- індивідуальне відпрацьовування «коронних» прийомів і комбінацій;
- тренувальні та навчально-тренувальні сутички і вільні спаринги.

Для удосконалення професійної готовності були також використані мобілізуючі і заспокійливі формули, прийоми і методи самоконтролю за своїм емоційним станом, розроблені В.Л. Марищуком [138] і А.В. Алексєєвим [16]. Мобілізуючі формули використовувалися з початку навчального заняття, чому приділялося біля двох хвилин. Наприклад, одна з мобілізуючих формул:

- “мій подих поглиблюється й учащається”;
- “вираження обличчя робиться зосередженим, зібраним”;
- “з моїх ніг, рук і тіла іде стан розслабленості і важкості”;
- “мої м'язи і тіло відпочили”;
- “я відчуваю, як м'язи і тіло підкоряються мені”;
- “я вільно керую своїми м'язами і тілом”;
- “я готовий до негайних, швидких і чітких дій”.

Слухачам для саморегуляції і самоконтролю емоційним станом у перервах між виконанням прийомів пропонувалося здійснити послідовне напруження м'язів рук, потім тулуба, потім ніг із затримкою напруження протягом двох-трьох секунд і розслаблення в зворотній послідовності. Вправи в довільному напруженні і розслабленні м'язів періодично повторювалися в процесі всього заняття й особливо за ступенем появи стомлення.

Заспокійливі формули використовувалися наприкінці заняття. Наприклад, одна з заспокійливих формул:

- “почуваю тепло у всьому тілі”;
- “усе тіло тепле”;
- “мені добре, я спокійний”;
- “моє дихання рівне і спокійне”;
- “моє обличчя спокійне”;
- “я відпочиваю, мені приємно”.

Поступове збільшення обсягів спеціальної фізичної підготовки дозволяє вже на першому етапі навчального процесу рівномірно розвивати основні та спеціальні фізичні якості. З урахуванням думок спеціалістів про те, що на початку першого етапу занять немає потреби збільшувати обсяги загальної фізичної підготовки по відношенню до спеціальної фізичної підготовки більше ніж у 2 рази. Інтенсивність виконання вправ зростає за рахунок загальної фізичної підготовки, адже підвищення інтенсивності спеціальних вправ може утруднити подальше формування вмінь та навичок. Крім того таке планування фізичного навантаження сприяє вирішенню завдань по зміцненню здоров'я курсантів, вихованню у них загальної витривалості

шляхом підвищення аеробної працездатності організму. Заняття аутотренінгом, самоуселанням проводяться в перерві між виконанням фізичних вправ з концентрацією уваги на майбутній вправі. На подальших заняттях даного етапу звертається увага на вихованні спритності, потім бистроти та точності у рухах. До кінця етапу фізичні вправи спрямовані на формування швидкісно-силових характеристик.

Індивідуалізований підхід з урахуванням сформованості психологічних компонентів професійної готовності

З метою формування та удосконалення рівня сформованості психологічних компонентів професійної готовності нами у навчальному процесі зі спеціальної фізичної підготовки застосовувались спеціально відібрані та розроблені вправи, які мають визначену психолого-педагогічну ефективність і спрямовані на розвиток певного компоненту професійної готовності.

а) імітацію різних видів зброї і засобів нападу (пістолета, ножа, дерев'яних і гумових ціпків, розбитих пляшок, кастета, каміння тощо);

б) проведення єдиноборств на тлі втоми. Наприклад, виконання єдиноборства після 1000-метрового кросу протягом 6-ти хвилин;

в) збільшення кількості нападаючих, єдиноборство "один проти двох" протягом однієї хвилини;

г) виконання прийомів бойового самбо після психологічного навантаження. Наприклад, "співробітник" знаходиться в центрі кола, а навколо 6-7 чоловік. Спочатку йому вказують "правопорушника", якого він повинний затримати, потім його штовхають, якщо він падає, то його піднімають і знову штовхають і т.д. Використовуються лемент, погрози, різний одяг "правопорушників", світлові перешкоди (яскраве світло прямо в очі "співробітника"). Через 20-30 секунд викладач подає команду: "Стояти!". Усі розбігаються і зупиняються на відстані 15-20 м від "співробітника", відвернувшись до стіни. "Співробітник" протягом 2-3 секунд повинний знайти зазначеного "правопорушника", підбігти і затримати його з використанням визначених прийомів;

д) виконання прийомів самбо після великого фізичного навантаження. Перед виконанням прийому пропонується зробити 10 кругових обертів навколо своєї осі, потім 10 перекидів вперед і 10 віджимань в упорі лежачи;

е) виконання єдиноборства незалежно від зросту і вагової категорії супротивника.

Для формування психологічних компонентів професійної готовності нами були також використані:

а) вправи за сигналом, спрямовані на розвиток уваги, спостережливості і пам'яті. Наприклад, біг по колу. По команді "Хоп" і прискорення вперед по колу; по команді "Уперед!" - зупинка - поворот у центр кола - імітація ударів у голову кожною рукою по чотири рази; по команді "Назад!" - зупинка - поворот обличчям до центру кола - вихідне положення (в.п.) упор лежачи згинання - розгинання рук; по команді "Стоп!" - біг в іншому напрямку. Команди подаються в різному порядку;

б) вправи з елементами несподіванки. Виконуються в парах: розподіляються ролі "співробітника" і "правопорушника". "Співробітник" стоїть заплющивши очі. За командою викладача "Хоп" на нього з невідомої йому сторони (спереду, ззаду, ліворуч чи праворуч) нападає з вигуком "правопо-

рушник” з предметом чи без нього. За командою “співробітник”, відкривши очі, повинний швидко зорієнтуватися і зреагувати в даній ситуації. Необхідно використовувати прийоми самозахисту без зброї, рукопашного бою, самбо залежно від обставин;

в) вправи, пов’язані з ризиком і небезпекою, агресивними діями “правопорушника”;

г) вправи з використанням акробатичних елементів. Одночасне виконання 10 перекидів назад, після чого імітація ударів руками і ногами;

д) виконання прийомів на швидкість, точність;

е) виконання прийомів самбо у форменому одязі співробітника (зимовому і літньому);

ж) при проведенні єдиноборства використовувати спеціальні настанови на увагу, спостережливість і пам’ять (запам’ятати визначені обличчя, кількість виконаних прийомів і ударів, предмети і тощо).

Для формування емоційно-вольового компоненту нами застосовувались:

а) вправи з елементами раптовості, несподіванки, ризику і небезпеки;

б) вправи на створення різноманітних ситуацій, пов’язаних і необхідністю вибору між двома чи декількома способами дій в умовах безупинних та мінливих обставин;

в) вправи з різними переміщеннями тіла в просторі й одночасному підвищенні швидкості виконання;

г) єдиноборство з одним і двома супротивниками;

д) проведення єдиноборства після важкого фізичного навантаження;

е) вправи з різною зброєю (ніж, ціпок, кастет, розбита пляшка тощо).

Для формування оціночного компоненту професійної готовності нами застосовувались наступні вправи:

а) вправи в парах з розподілом ролей “співробітника” і “правопорушника”. Скажемо, після розподілу “співробітник” за командою викладача виконує 5 перекидів вперед і 5 перекидів назад. Після останнього перекиду на нього нападає “правопорушник” з будь-якої сторони і будь-яким способом. “Співробітник” повинний діяти за обставинами;

б) спеціальні вправи для ускладнення психологічної ситуації, коли курсант зумів би вірно зорієнтуватися і прийняти рішення. Вихідне положення – “співробітник” лежить на килимі вниз обличчям, на відстані 2 м від нього з невідомої йому сторони знаходиться “правопорушник”. За командою “співробітник” приймає бойову стійку й одночасно нападає “правопорушник”. Завдання “співробітника” відбити напад;

в) проведення єдиноборств, з метою навчити курсантів вести “психологічну боротьбу”, а саме:

- умінню притупляти пильність “правопорушника” за допомогою помилкових, відволікаючих дій;
- умінню розвивати ініціативу;
- умінню вести розвідку і протидіяти їй, придушувати ініціативу “правопорушника”, активність і самостійність дій;
- умінню захопити перевагу першої дії, забезпечити раптовість і випередження;
- умінню керувати діями “правопорушника”;

- умінню за короткі проміжки часу осмислювати зовнішні елементи обстановки;
- умінню вести спостереження, за “правопорушником”, складати загальний план сутички на підставі своїх спостережень;
- умінню вести сутичку з невідомим “правопорушником”;
- вести сутичку з переважаючим за силою “правопорушником”.

Для вирішення сформованих завдань з розвитку психологічних компонентів професійної готовності ми дотримувалися ряду методичних вимог:

а) виконання спеціальних вправ планували в підготовчій, основній чи заключній частині заняття;

б) вправи проводили в складі групи чи в парах, де один виконував роль “співробітника”, інший - “правопорушника”;

в) при підборі спеціальних вправ і їх виконанні дотримувались послідовності, починаючи з простих вправ і поступово переходили до більш складних, вносили повну ясність у техніку виконання кожного прийому, вправи по можливості погоджували з індивідуальними графіками заняття;

г) при підборі і проведенні спеціальних вправ забезпечували максимальну націленість на розвиток конкретних компонентів психологічної готовності курсантів;

д) спеціальні вправи використовували систематично. Кожну вправу повторювали протягом декількох занять, адже тільки часте повторення дає гарний результат;

е) відбирали ті вправи, що відповідали фізичному розвитку та фізичній підготовленості курсантів. Якщо курсанти були добре фізично підготовлені, то відбирали найбільш складні і важкі вправи;

ж) для слабо підготовленого курсанта підбирати більш прості вправи.

2.4. Моделювання процесу спеціальної фізичної підготовки курсантів

У ході навчального процесу нами пропонується навчати курсантів технічним діям і прийомам, які можливо застосувати в реальних ситуаціях при виконанні ними своїх службових обов’язків як офіцерів міліції. Ці прийоми повинні бути універсальними, логічно завершеними, простими і доступними в навчанні і застосуванні, а головне - відповідати індивідуальним особливостям фізичного розвитку та бути спрямованими на формування розвитку недостатньо розвинутих компонентів професійної готовності кожного курсанта.

Одну з головних ролей за таких обставин навчання відіграє рівень сформованості фізичного компоненту професійної готовності, який ми визначали за результатами дослідження загальної фізичної підготовленості курсантів, адже саме він визначає їх здатність до оволодіння тими чи іншими технічними діями і прийомами.

Тому на початковому етапі навчання (загальнопідготовчий етап) усі навчальні та позанавчальні заняття зі спеціальної фізичної підготовки були спрямовані на цільове підвищення рівня загальної фізичної підготовленості курсантів. Однак основна робота зосереджувалася на виробленні в них тих рухових якостей, які необхідні для успішного засвоєння основного розділу програми та формування визначених компонентів професійної готовності.

Уже на перших заняттях ми рекомендували курсантам певний набір прийомів самбо, рукопашного бою, інших єдиноборств, успішне освоєння яких визначалось фізичним розвитком та сприяло формуванню певних компонентів професійної готовності.

Курсантів роздільно навчали прийомам спортивного розділу самбо, боксу і кікбоксінгу (ударній техніці). При цьому кожне заняття передбачало, поряд з відпрацюванням прийомів, роботу над підвищенням рівня загальної фізичної підготовленості, яка входила до підготовчої чи заключної частини заняття. При цьому кожне наступне заняття містило в собі повторення і відпрацювання матеріалу, вивченого на попередньому занятті, з наступним комбінуванням прийомів і технічних дій (наприклад: попереднє заняття: відпрацювання й удосконалювання ударів руками і ногами, течуче - виконання кидка "задня підніжка" - як результат: виконання кидка з попереднім і наступним нанесенням ударів руками). Слід відмітити, що типова програма передбачає навчання курсантів тільки роздільним прийомом і технічним діям та не передбачає перехід і взаємозв'язок між ними, що, на наш погляд, значно знижує результативність навчання.

Педагогічний експеримент проводився нами у академічних групах курсантів. Спостереження проводилися протягом навчання з 1-го по 4 курс. При цьому експериментальну групу склали 126 курсантів, які займалися за програмою, що була розроблена з урахуванням початкового рівня професійної готовності, на підставі індивідуального підходу до занять, а контрольна група - за типовою програмою дисципліни «спеціальна фізична підготовка» для вузів МВС України.

Як відзначалося нами в розділі 1, дисципліна «спеціальна фізична підготовка» у вузах МВС має особливу спрямованість і по своєму складі і процесу навчання більш наближена до тренувального процесу в спорті.

У експериментальних групах структура навчального процесу будувалася з урахуванням рівня сформованості визначених нами компонентів професійної готовності з застосуванням методик, що сприяли розвитку певних компонентів. Заняття проходили під час академічних занять зі спеціальної фізичної підготовки, коли академічна група, розподілялася за рівнем сформованості на декілька малих груп, кожна з яких у основній частині заняття працювала за визначеною моделлю та відпрацьовувала відповідні комплекси прийомів.

З курсантами контрольної групи проводилися навчальні заняття за типовою програмою. При цьому бажачучі додатково 3 рази в тиждень займалися в спортивних секціях.

Для курсантів з високим рівнем професійної готовності модель програми навчального процесу з СФП будувалася з використанням засобів та методів фізичної підготовки, що були спрямовані на удосконалення фізичних якостей, володіння прийомами рукопашного бою, самбо в екстремальних ситуаціях, в умовах обмежених за часом та простором, з використанням світлових та шумових перешкод тощо.

Найбільше розмаїття методичних підходів до удосконалення професійної готовності методами моделювання навчального процесу нами було використане у групі курсантів з середнім рівнем професійної готовності. В

цьому випадку основним критерієм визначення моделі навчального процесу виступав рівень розвитку певних компонентів професійної готовності.

Для курсантів експериментальної групи пропонувалися нестандартні фізичні навантаження і завдання: комбіновані кроси дистанцією 3 км із подоланням перешкод (5-ти протягом дистанції, двома спарингами під час і наприкінці дистанції) і виконанням вправ стрільби після подолання дистанції і спарингу.

З метою максимального наближення до умов реальної оперативної обстановки, курсантам експериментальної групи пропонувалося виконувати деякі вправи і завдання у форменому одязі, а на етапі удосконалювання прийомів самбо і рукопашного бою - на чи асфальті землі.

Підставою для подібної диференціації навчальних груп слугує припущення про те, що для підвищення ефективності навчання курсантів, що мають різний фізичний розвиток, варто пропонувати для вивчення конкретні прийоми самбо і рукопашного бою, найбільше часто й ефективно використовувані висококваліфікованими спортсменами-борцями на змаганнях, а також співробітниками правоохоронних органів у їхній практичній діяльності, що мають аналогічні морфофункціональні дані. Для одержання максимального тренувального ефекту в процесі спеціальної фізичної підготовки викладачу пропонується під час проведення практичних занять звертати увагу курсантів на вивчення такого набору прийомів і технічних дій, що найбільше відповідають їх морфофункціональним даним, тобто найбільш властивим їм. У дослідженнях І.М. Закорко[221]. () визначені основні прийоми і технічні дії, що рекомендуються для такого навчання.

Виборча цілеспрямованість навчання прийомам і засвоєння їх до рівня спортивних навичок вимагає відповідної вибірковості фізичної підготовки. Більш того, навчання в даному випадку розглядається як процес формування рухових дій, в основі якого лежить утворення відповідних умовних рефлексів і програм. Сама ж організація процесу навчання руховим діям будується на використанні антропометричних особливостей індивіда, переважності розвитку рухових якостей сили, витривалості, спритності.

Як відомо, у єдиноборствах рівень підготовки спортсмена визначається не тільки умінням виконувати технічні дії і прийоми з партнером, що не робить опору (демонстрація класичної техніки) і виконанням тестових завдань, що відображають рівень розвитку різних рухових якостей у даного спортсмена, а й умінням застосувати технічні дії, раціонально реалізовувати потенціал свого організму в ході змагальної діяльності.

Те ж саме можна сказати і про оцінку рівня підготовленості майбутнього правоохоронця. Основним критерієм оцінки курсанта на сьогоднішній день є виконання їм під час залікових занять прийомів самбо і рукопашного бою з партнером, що не робить опору, у сприятливих умовах (у спортивному залі чи площадці), а також стандартних вправ, що відображають рівень розвитку основних рухових якостей у таких же умовах. При цьому немає гарантії, що курсант зможе виконати прийом чи технічну дію, а також виявити свої рухові якості в умовах реальних оперативних ситуацій.

Як і висококваліфікований спортсмен, курсант вузу МВС в обов'язковому порядку повинний мати достатній рівень розвитку основних рухових якос-

тей (сила, швидкість, витривалість, спритність, гнучкість) і спеціальних рухових якостей (швидкісно-силова витривалість, психологічна стійкість і ін.) для успішного засвоєння прийомів технічного арсеналу самбо і рукопашного бою.

Немає вагомих заперечень проти того, що курсант повинний ознайомитися з максимальною кількістю технічних дій єдиноборств. Це надалі дасть йому можливість зорієнтуватися і прийняти правильне рішення в будь-якій реальній службовій ситуації, пов'язаній з необхідністю застосування заходів фізично-примусового впливу на правопорушника. У той же час, як і в професійного єдиноборця, у кожного курсанта повинні бути 3-5 універсальних прийомів, що відпрацьовані до рівня рухової навички з урахуванням особливостей застосування в різних ситуаціях, що мають місце в практичній діяльності співробітників у правоохоронних органах, а також з високим відсотком імовірності застосування до будь-якого супротивника, що має навіть більш високий рівень фізичної підготовленості.

Нами на заняттях зі спеціальної фізичної підготовки були використані психологічні умови, спрямовані на формування й удосконалення психологічних компонентів професійної готовності курсантів, апробовані у педагогічних експериментах на заняттях з самозахисту без зброї і рукопашного бою:

- проведення прийомів самозахисту без зброї в небезпечних місцях (сходи, проліт, балкон, підвал тощо);
- збільшення кількості нападаючих;
- виконання прийомів після великого фізичного навантаження;
- проведення єдиноборства на тлі втоми;
- використання завдань на пам'ять і спостережливість;
- обмеження місця проведення прийому;
- обмеження часу на проведення прийому;
- використання шумових перешкод;
- використання світлових перешкод;
- збільшення кількості виконання прийомів;
- виконання прийомів у форменій одежі (зимовій і літній);
- виконання прийомів у бронежилеті і касці;
- використання раптових нападів;
- використання партнерів незалежно від ваги і росту;
- виконання єдиноборств з декількома супротивниками без відпочинку;
- комплексне психологічне ускладнення умов з метою максимального наближення їх до реальних обставин діяльності в ОВС.

Тому в основу методики спеціальної фізичної підготовки, використаної нами, був покладений індивідуалізований підхід до удосконалення технічних дій під час єдиноборств на підставі розвитку компонент психологічної готовності, морфофункціонального статусу індивіда, особливостей розвитку фізичних якостей з застосуванням спеціальних психологічних умов, які ускладнювали виконання технічних дій, та з використанням мобілізуючих та заспокоїливих формул. Такий підхід дозволяв з одного боку максимально наближати можливості застосування прийомів рукопашного бою та самоза-

хисту без зброї до реальних умов професійної діяльності, з іншого боку розвивати інші компоненти професійної готовності співробітника ОВС.

2.5. Методичне забезпечення занять з фізичної підготовки

Загальні питання методики побудови навчального процесу зі спеціальної фізичної підготовки викладені вище. У даному підрозділі ми вважали за необхідне визначити окремі принципи побудови занять з фізичної підготовки при різних напрямках розвитку компонентів професійної готовності.

Всі заняття спеціальною фізичною підготовкою у експериментальних групах проводились потоковим методом. Це було обумовлено необхідністю більш цілеспрямованого формування компонентів, коли всі курсанти експериментальної групи були розподілені за рівнем розвитку компонентів професійної готовності на окремі підгрупи, які займалися на заняттях за чітко визначеними методичними напрямками відповідно індивідуальних планів курсантів.

Кожний методичний напрямок мав загальну частину, виконання завдань якої сприяло удосконаленню фізичних якостей, формуванню навичок рукопашного бою, розвитку здібностей виконувати їх у екстремальних ситуаціях та спеціальну частину, виконання завдань якої зумовлювало розвиток недостатньо розвинених психологічних компонентів професійної готовності.

На цей час відсутній єдиний погляд про професійно важливі фізичні якості працівників конкретних служб та підрозділів ОВС. В свою чергу за даними багатьох дослідників ми конкретизували перелік професійно важливих фізичних якостей, якими слід вважати: бистроту (в рухах циклічного та ациклічного характеру - одиночного руху, частоти рухів, в реакції вибору та наступного виконання необхідної рухової дії), спритність (здібність до виконання складно координаційних рухів, влучність у рухах), витривалість (загальну витривалість при тривалих пересуваннях пішки, при швидкісно-силовій роботі великої та максимальної інтенсивності, при роботі власне силового характеру та статичних м'язових напруженнях), силу ("вибухову" силу в рухах та при ударах).

На загальнопідготовчому етапі нами у всіх групах на заняттях проводилось поступове збільшення обсягів спеціальної фізичної, яке дозволило вже на цьому етапі рівномірно розвивати основні та спеціальні фізичні якості. Мова йде про ранню спеціалізацію і більш плавне нарощування обсягів та інтенсивності навантажень. Інтенсивність виконання вправ невисока. Вона нарощувалася за рахунок загальної фізичної підготовки, так як передчасне підвищення інтенсивності спеціальних вправ могло затрудняти формування рухових вмінь та навичок.

При розвитку витривалості ми ґрунтуватися на двох основних передумовах.

Удосконалення спеціальної витривалості за рахунок поліпшення компонентів потужності і ємності алактатних анаеробних здібностей.

Розвитку і удосконаленні компенсаторних механізмів: збільшенні потужності аеробних здібностей.

Удосконалення алактатної анаеробної потужності здійснювалось при виконанні спеціальних вправ у серіях тривалістю 6-10 секунд, які повторюва-

лись 5-6 разів з відпочинком від 10-15 секунд до 1-3 хвилин. Усього на заняттях виконувались 2-4 таких серії навантаження з відпочинком між ними 4-5 хвилин. Чим меншим був рівень розвитку фізичного компоненту професійної готовності, тим більш тривалими були інтервали відпочинку. Ці проміжки часу заповнювались загальними дихальними вправами. Збільшуючи поступово тривалість виконання серій спеціальних вправ до 15-20 секунд, ми домоглися збільшення алактатної ємності. Головним критерієм контролю спрямованості навантаження - була висока, що не знижується від серії до серії потужність виконання вправ і відсутність почуття важкості у працюючих м'язах. Якщо ж повторювали 10-секундні серії вправ з 10-15-секундними інтервалами відпочинку підряд 10-15 разів і більш, то підвищували аеробну потужність; збільшуючи тривалість пауз відпочинку до 30 секунд покращували аеробну ємність та ефективність використання енергетичного потенціалу. У такому режимі виконання серій вправ ми враховували не тільки завдання розвитку спеціальної витривалості, але одночасно й удосконалювали техніку, розвивали спеціальну силу і швидкість.

Таке планування фізичних навантажень на перших заняттях сприяло вирішенню завдань по укріпленню здоров'я курсантів, вихованню у них загальної витривалості шляхом підвищення аеробної працездатності організму. На подальших заняттях загальнопідготовчого етапу рівень інтенсивності фізичних вправ поступово підвищувався.

У тижневих циклах (у перші дні) увага в основному акцентувалася на вихованні спритності, потім швидкості та влучності у рухах. Наприкінці тижня - на розвитку здібностей до прояву максимальних швидко-силових зусиль.

На цьому ж етапі проводились заняття аутотренінгом, самоуселенням, які проводились в перерві між виконанням фізичних вправ з концентрацією уваги на майбутній вправі.

Особлива увага приділялась вивченню дихальних вправ. Адже якісна спеціальна фізична підготовка неможлива без правильного дихання, тому що її засвоєння вимагає від курсанта, то плавного і злитого, то могутнього і концентрованого, з напругою всіх м'язів, виконання окремих прийомів, зв'язувань і комплексів рукопашного бою. Контрольоване дихання необхідне як у спарингу так і в бою, коли потрібно різко, іноді спонтанно змінювати ритм, силу рухів, напрямки атак, місце розташування, а також тривалий час і з великою інтенсивністю вести двобій. В усіх цих ситуаціях дихання грає не тільки фізіологічну функцію, забезпечуючи м'язи необхідною кількістю кисню при конкретному навантаженні, але і має значення для психорегуляції стану. Правильне дихання дозволяє швидко увійти в бойовий ритм або, навпаки, заспокоїтися при надмірній напрузі, підготувати організм до майбутнього навантаження чи відпочити після роботи, розслабитися, відновити спокійний плин думок, зняти напругу, роздратування або хвилювання, перебороти стан апатії і розбитості. На загальнопідготовчому етапі головна увага приділялась засвоєнню комплексів загальних дихальних вправ, починаючи з нижнього. Вправи виконувались на початку та наприкінці занять та рекомендувались до виконання у побутових умовах зранку та перед сном.

Основою загальних вправ є повне дихання, яке складається з нижнього, середнього і верхнього видів дихання. Виконувались загальні дихальні впра-

ви провітреному приміщенні, при відкритому вікні або на свіжому повітрі. Вихідним положенням для їх виконання були пози лежачи, сидячи і стоячи. При виконанні курсанти старалися цілком розслабитися. Спочатку думкою простежити поступове розслаблення ніг. Потім, відчувши в ногах важкість і в легенях тепло, переходили до розслаблення рук, м'язів живота і тулуба і, закривши очі, розслабляли м'язи обличчя. Приймавши одну з вищевказаних поз, вдихаючи і видихаючи через ніс, виконували наступні вправи:

Нижнє дихання. Виконується повний видих і потім повільний вдих, намагаючись якнайбільше випнути вперед живіт. При цьому груди і плечі повинні залишатися на місці. За повільного видиху, втягується живіт. Усі рухи виконуються разом, без напруги. Спина обов'язково повинна бути прямою.

Середнє або грудне дихання (виконується після засвоєння нижнього). При виконанні вправи необхідно намагатися утримувати живіт і груди на місці, розширюючи грудну клітку в сторони. При видиху головне - не стискати грудну клітку. Ребра повинні повільно опускатися за рахунок розслаблення міжреберних м'язів. Правильність рухів можна контролювати, поклавши одну руку на живіт, а іншу на груди, визначаючи тим самим їх нерухомість.

Верхнє дихання. Приймавши одну зі зручних поз, виконується повний видих, наступний вдих робиться таким чином, щоб піднімалася тільки грудна клітина, а живіт і ребра залишалися нерухомими. Наприкінці вдиху, коли наповняється повітрям верхівки легень, необхідно підняти плечі. Опускаючи плечі і грудну клітину, виконується видих.

Повне дихання. Приймавши будь-яку позу, виконується повний видих. Потім через ніс робиться вдих, заповнюється спочатку нижні відділи легень, потім середні і наприкінці - верхні, відповідно техніці нижнього, середнього і верхнього дихання. Завершивши вдих і затримавши дихання, потрібно зробити паузу, після якої починається видих. Можна застосовувати два види видиху. При першому повітря видихається спочатку з нижніх часток легень, потім із середніх і наприкінці - з верхніх. В другому випадку - у зворотному порядку.

Кожний вид (нижнє, середнє і верхнє) дихання виконувався з поступовим збільшенням часу виконання з 1 хвилини до 5 хвилин протягом 3 тижнів занять. Важливим було виконання усіх видів дихання ритмічно і плавно. Для цього дихальні вправи проводились під рахунок: на рахунок 4 - вдих, на рахунок 2 - пауза, потім на рахунок 4 - видих і на рахунок 2 - пауза.

Перші два місяці при повному диханні використовувався перший спосіб видиху, потім практикувались по черзі обидва способи. Після вдиху і видиху робились паузи, тривалість яких дорівнювала тривалості вдиху і видиху. Для дотримання ритмічності виконання вправи проводились під рахунок усіх фаз, поступово збільшувалась їх тривалість, але зберігалась пропорція відносно вдиху і видиху. Тривалість виконання вправи спочатку складала не більш 2 хвилин, надалі додавались по 1 хвилині щотижня, довівши її до 10 хвилин.

Увага зосереджувалась на кожному акті дихання. Тільки в досконалості опанувавши нижнім, середнім і верхнім подихом, переходили до розучування повного дихання.

Серед засобів спеціальної фізичної підготовки на цьому етапі нами для розвитку спеціальних фізичних якостей використовувались принципи вивчення та удосконалення навичок рукопашного бою.

Для розвитку швидкості нами використовувались спеціально-підготовчі вправи (після вправ на розслаблення виконувались одиночні удари, блокуючі дії за раптовим сигналом, виконувались удари руками і ногами з обтяженнями, резиновими амортизаторами, темпове згинання і розгинання рук з грифом від штанги), короткочасні (10-20 секунд) серії вправ в максимальному темпі (удари руками в координації з бігом на місці, біг на місці з високим підніманням стегон та прискореннями до 10 метрів, стрибки вперед-назад, ліворуч-праворуч через який-небудь предмет, стрибки з скалкою, обертання прямих рук).

Для розвитку спеціальної швидкості нами в ході занять застосовувались тренажери, що рухаються: розкачуються, крутяться (або мають рухливі частини) в різних площинах.

На цьому етапі підготовки нами на заняттях застосовувалась наступна схема викладання навчального матеріалу з рукопашного бою:

Розучування ударів руками і ногами у встановленій послідовності.

Розучування блоків (підставок) від ударів руками і ногами у встановленій послідовності.

Удосконалення техніки захисних і атакуючих дій в парах.

Розучування техніки прийомів затримання при підході спереду, ззаду, збоку.

Розучування техніки прийомів визволення від захватів і обхватів.

Розучування техніки прийомів захисту від нападу озброєного правопорушника.

Розучування техніки прийомів захисту від нападу озброєного правопорушника.

Проведення зовнішнього огляду та конвоювання.

Розучування елементів боротьби самбо.

Удосконалення техніки виконання комбінацій з прийомів рукопашного бою.

Вільний контрольований бій.

Саме така послідовність вивчення навчального матеріалу достатньо обґрунтована у літературі.

На спеціальнопідготовчому етапі значна увага нами приділялась вивченню та удосконаленню прийомів рукопашного бою, затримання та супроводження; вивільнення від захватів; захисту від загрози вогнепальної та холодної зброї; їх застосуванню у екстремальних умовах.

На даному етапі продовжувалась поглиблена спеціалізація навчального процесу. В зв'язку зі зростанням інтенсивності виконання вправ, зниження обсягів фізичного навантаження проходило за рахунок загальної фізичної підготовки, яка поступово за обсягом прирівнювалась до спеціальної фізичної підготовки, а до кінця етапу складала 30-40 % від часу заняття. Це пояснюється тим, що наприкінці етапу загальна фізична підготовка спрямована на підтримання досягнутого рівня тренуваності та прискорення відновлювальних процесів у організмі курсантів.

Інтенсивність навантаження нарощувалась завдяки вправам спеціальної фізичної підготовки, обсяг яких до кінця етапу сягав максимальних вели-

чин. Більше уваги приділялось “спарингам”, сутичкам, які наближені до реальних умов рукопашного бою та проводились на максимально можливому рівні інтенсивності.

Для розвитку і удосконалення спеціальної витривалості, що свідчить про здатність вести двобій на рівні своєї максимальної потужності, нами застосовувались спеціальні і спеціально-підготовчі вправи в різному режимі м'язової діяльності: в основному ми використовували для цього вправу “бій з тінню”, виконання серій вправ на снарядах, у пересуваннях тощо.

При тренуванні на снарядах виконувались: 10-15 “включень” по 3-4 сильних і швидких ударних або захисних дій тривалістю 1,0-1,5 секунди кожне включення і чергування їх з більш спокійними рухами для відновлення організму у вигляді переміщень, зміни стійок тощо. Усього виконувались 5-6 таких серій через 1,5-2,0 хвилини відпочинку.

При виконанні стрибкових вправ: 10-15 секунд інтенсивної роботи (або 10-15 стрибків) повторювались 5-6 разів через 1,5-2,0 хвилини відпочинку або роботи малої інтенсивності.

Для удосконалення анаеробної працездатності та адаптації до ацидотичних зрушень у внутрішньому середовищі, що приводить до різкого зниження працездатності (у тому числі і точності дій) - виконувались спеціальні вправи на снарядах, “бій з тінню”, сполучення ударів і пересувань: 5-6 серій по 20-30 секунд інтенсивної роботи в чергуванні з роботою малої інтенсивності протягом 1-3 хвилин.

Зі зростанням тренуваності тривалість відновної роботи рівномірно скорочувалась, наприклад - 90 секунд - 75 - 60 - 45 - 30 секунд відпочинку. Після такої серії курсанти відпочивали до 10 хвилин, протягом яких виконували загальні дихальні вправи, вправи на розслаблення і гнучкість. У найбільш підготовлених курсантів (з високим рівнем професійної готовності) навантаження збільшували за рахунок додаткових обтяжень при виконанні спеціальних вправ (у вигляді манжет, накладок, жилетів, поясів, гантелей). Разом з тим для більш виборчої спрямованої дії вправ з вагами на той чи інший механізм забезпечення локальної м'язової витривалості ми дотримувалися наступних правил:

Для збільшення максимальної анаеробної потужності використовували вправи з обтяженням 30-70% від граничного з кількістю повторень від 5 до 12 разів. Курсанти виконували їх з високою швидкістю, у максимально можливому темпі з довільними інтервалами відпочинку між підходами - до відновлення. Кількість підходів визначалась дослідним шляхом - до зниження потужності виконуваної роботи, але звичайно виконувалось до 6 підходів.

Для збільшення анаеробної ємності і підвищення ефективності використання енергетичного потенціалу: вправи з обтяженням від 20 і до 60 % від граничного з кількістю повторень 15-30 разів з високою швидкістю і темпом рухів. Виконувались 3-4 підходи з відпочинком 2-3 хвилини. У процесі роботи проводився постійний контроль за технікою виконання вправи.

Для удосконалювання компенсаторних механізмів і адаптації до роботи в умовах різних ацидотичних зрушень повторювали не більше 4 серій вправи у високому темпі з обтяженням 20-35 % від граничного і з роботою “до відмови” у кожній серії.

При великих (до 10 хвилин) інтервалах відпочинку (протягом який виконувались вправи на розслаблення, гнучкість, різні махи) робота спрямовувалась на удосконалення анаеробної працездатності, а при відносно невеликих інтервалах (1-3 хвилини) - на виснаження анаеробних внутрішньо м'язових ресурсів і удосконалення їх ємності.

Враховуючи методичні напрямки, що були визначені до початку формувального експерименту акцент на виконання вправ з розвитку спеціальної витривалості робився у всіх групах, але найбільша увага їм приділялась у курсантів з низьким рівнем розвитку емоційно-вольового компоненту та низьким рівнем мотиваційного компоненту професійної готовності (3-й, 4-й, 5-й напрямки методичного забезпечення).

При вихованні спеціальної бистроти та влучності у рухах, сенсомоторної реакції вибору нами застосовувались наступні вправи:

Виконувались окремі удари рукою або ногою з максимальною швидкістю:

а) у повітря;

б) на снарядах.

Вправа виконувалась по 5-10 одиночних повторень у серії. При зниженні швидкості ударів виконання вправи припинялось. Деякі курсанти, особливо з високим рівнем професійної готовності, цю вправу спочатку виконували з тягарем, але потім - обов'язково без обтяження і з установкою на досягнення максимуму швидкості і з контролем за технікою виконання. Відпочивали між серіями 1-2 хвилини.

Наносили серії ударів у повітря чи по спеціальних снарядах (грушах, мішках, подушках, маківарах) з максимальною частотою. Усього виконували 5-6 серій по 2-5 ударів протягом 10 секунд, які повторювали 3-4 рази через 1-2 хвилини відпочинку, протягом яких цілком розслабляли м'язи, які виконують основне навантаження у вправах.

Послідовно наносили серії по 10 ударів руками або ногами з наступним 20 секундним відпочинком. Усього вправа виконувалась в різних варіаціях протягом 3 хвилин.

Виконували серії ударів рукою по тенісному м'ячу, прикріпленому на довгій гумці до власника на голові.

Почергово виконували з максимальною частотою протягом 10 секунд спочатку удари руками, а потім бігу на місці з наступним відпочинком протягом 20 секунд. Усього вправа виконується протягом 3 хвилин.

Виконання максимальної кількості ударів руками в стрибку догори на місці.

Виконання фіксованих серій ударів у стрибках догори на місці з концентрацією зусилля в одному з них. Починати необхідно з двох ударів, потім поступово збільшувати їх кількість.

"Бій з тінню", у процесі якого здійснюється виконання одиночних ударів або серій по 3-4 удари з максимальною швидкістю в сполученні з пересуваннями, фінтами і різноманітними захистами, представляючи перед собою конкретного супротивника. Виконується протягом 2-3 раундів тривалістю по 2-3 хвилини кожний. Відпочинок між раундами 2-4 хвилини.

Біг зі старту з різних положень, у тому числі з положень сидячи, лежачи обличчям вниз або догори, лежачи в упорі, лежачи головою в протилежну

бік. Виконували: (5-6 разів по 10-15 метрів через 1,0-1,5 хвилини відпочинку). Загалом 3-4 серії через 2-3 хвилини відпочинку.

Швидкий біг у парку з ухилами, блоками і відходами від зустрічних гілок кущів і дерев. Чергували серії: швидкий біг до 10 секунд із наступною ходьбою 1-2 хвилини. Необхідно звертати увагу на засоби безпеки.

Ритмічні переміщення двох складених разом долонь рук з максимальною частотою у декількох серіях по 5-10 секунд.

Пересування в різних стійках назад, вправо, вліво на два, три чи чотири кроки. Вправу виконували ритмічно, у чергуванні з підскакуваннями на місці по 10-20 разів підряд.

Відповідно до напрямків методичного забезпечення вправи спрямовані на розвиток швидкості використовувались у всіх курсантів найбільшу увагу цим вправам приділяли у курсантів з недостатнім рівнем розвитку оціночно-ціннісного компонента професійної готовності.

Як і на першому етапі на спеціальнопідготовчому етапі значна увага приділялась використанню дихальних вправ загальної та спеціальної спрямованості. Спеціальні дихальні вправи в рукопашному бою виконуються з метою підвищення готовності до різноманітних ситуацій, що виникають у ході двобою, зниження негативних наслідків таких ситуацій. Для цього у процесі навчання нами використовувались спеціальні силові дихальні вправи - Ібукі та Ногаре.

Вправа Ібукі. Складається з двох фаз: вдих - виконується через ніс і швидко (0,5-1,0 с), видих - через рот і повільно (близько 5 с) з великою напругою м'язів усього тіла. Видих сильний, аналогічний лементу, але не переходить у нього і представляє собою щось середнє між сильним шипінням і хрипом.

Спочатку її виконували тихо, поступово підсилюючи міць (голосові зв'язки в цьому звуці участі не беруть). Вправу виконували у висхідному положенні стоячи, ноги на ширині плеч. На вдиху вільні руки піднімали до пахв долонями догори. З повільним видихом руки опускали уздовж тіла долонями вниз.

Вправа Ногаре-1. Вона відрізняється від Ібуки безшумним видихом (теж через рот) у сполученні з повним розслабленням тіла. Виконання Ногаре кілька разів підряд дозволяє швидко наситити організм киснем і відновити психічну рівновагу.

Вправа Ногаре-2. Після швидкого вдиху через ніс дихання затримується на 4-5 секунд, під час якого руки з напругою випрямляються пальцями вперед, а потім на безшумному видиху (фаза загального розслаблення) - руки як би безпомічні розводять у сторони й опускають до стегон. Вправа стабілізуючим чином впливає на організм, що призводить до контрольованого уповільнення пульсу після фізичного чи психічного навантаження.

Після оволодіння окремими вправами їх можна виконувати в різних комбінаціях - спочатку з навчальною метою, а потім - відповідно до різних життєвих ситуацій.

Вибір вправ залежав від індивідуальних особливостей курсанта, рівня його підготовленості і досвіду. Разом з тим курсантів вчили у деяких стандартних ситуаціях дотримуватися наступних рекомендацій.

При необхідності поступового переходу від стану спокою до готовності до дії необхідно послідовно виконати 3-5 вправ Ногаре-1 і 2-3 вправи Ібукі.

При необхідності миттєвої мобілізації до дій чи для швидкого зняття високої психоемоційної напруги необхідно виконати 3-5 вправ Ібукі. Цей же прийом допомагає відновити дихання після удару, наприклад, у сонячне сплетіння (так звана самореанімація для виходу з напівнепритомного стану, стану сп'яніння, при необхідності включення резервних можливостей організму в стресових ситуаціях тощо).

Для прискорення відновлення працездатності після важкого двобою або виснажливого тренування необхідно послідовно виконати цілий комплекс різних дихальних вправ: 3-5 циклів вправ Ногаре-1 для посиленої вентиляції легенів, відновлення нормального дихального ритму і зняття задишки; 3-5 дихальних вправ Ногаре-2 для стабілізації дихання, при цьому необхідно в паузах перед видихом спрямувати увагу на уповільнення пульсу; 3-5 збудливих і мобілізуючих дихальних вправ Ібукі.

У подальшому перераховані силові дихальні комплекси сполучалися з відпрацюванням тих чи інших прийомів рукопашного бою. Наприклад, при повільному, з напругою всіх м'язів виконанні окремих ударів, чи зв'язаних комплексів навчальних вправ, виконувались 1-2 прийоми на одну вправу Ібукі.

У процесі розучування й удосконалення базової техніки постійно проводилося тренування дихання. Окремі удари або їх серії дозволялось виконувати при затримці дихання.

Враховуючи методичні напрямки, що були визначені до початку формулюючого експерименту вказані дихальні вправи застосовувались при всіх напрямках методичного забезпечення занять. Найбільша увага щодо засвоєння цих вправ приділялась у курсантів з недостатньо розвиненим емоційно-вольовим та оціночно-ціннісним компонентами професійної готовності.

Для удосконалення дій співробітників ОВС в екстремальних ситуаціях на заняттях зі спеціальної фізичної підготовки на загальнопідготовчому та спеціальнопідготовчому етапах вивчались та проводились прийоми з подолання перешкод.

Усі прийоми подолання перешкод, які використовувались нами, можна розділити на три групи: стрибки, перелізання, пересування по вузькій опорі.

Стрибки. Нами на заняттях застосовувались: безопорні стрибки, опорні стрибки, стрибки в глибину.

Без опорні стрибки виконувались в довжину та у висоту (з приземленням на одну чи на обидві ноги). Стрибки із приземленням на одну ногу застосовувались при подоланні горизонтальних перешкод шириною до 2 м (невеликі ями, канави і т.п.) і вертикальних до 0,6 м (паркани, повалені дерева, цегельні стінки, камені). Стрибки із приземленням на обидві ноги застосовувались при подоланні більш широких (3-3,5 м) перешкод (траншей, ям) і більш високих (до 0,8 м) вертикальних перешкод. Опорні стрибки нами застосовувались при подоланні перешкод висотою до рівня грудей, на які можна опертися. Стрибки з наступанням на перешкоду застосовувались при подоланні перешкод висотою до 0,9 м (палісад, огорожа, повалене дерево, цегляна стіна, земляний вал, камінь тощо). Стрибки з опорою ру-

кою і ногою застосовувались при подоланні перешкод висотою до 1,1 м. Стрибки в глибину застосовувались нами для зіскакування з перешкод висотою до 5 м (стілки, вікна, даху і т.п.). Стрибки в глибину з положення стоячи застосовувались при зістрибуванні з перешкод висотою до 2 м. У польових умовах це можуть бути стрибки в рів, траншею, на землю з недобудованих стін тощо. Стрибки у глибину з положення сидячи застосовувались при зістрибуванні з перешкод висотою до 3 м. У польових умовах вони можуть застосовуватися при зістрибуванні зі стрімких, крутих обривів, зруйнованих стін тощо. При швидкісному подоланні смуги перешкод стрибки з положення сидячи ми майже не застосовували, адже на його виконання витрачається багато часу.

Навчання стрибкам ми починали у курсантів, які мали добрі оцінки показників розвитку швидкості, та могли пробігати короткі відрізки з прискоренням. В процесі навчання у курсантів розвивали правильне поєднання основних елементів техніки: розбігу, поштовху, злету, приземлення і наступного руху вперед. За умов складної техніки виконання розучування спочатку проводили за елементами і лише потім - в цілому.

На загальнопідготовчому етапі розучування техніки стрибків проводили у полегшених умовах (неширока і невисока перешкода). На спеціальнопідготовчому етапі стрибки виконували в поступово ускладнюючих умовах, на кінцевому етапі засвоєння цього прийому обстановку ускладнювали необхідністю застосування навичок рукопашного бою до та після виконання прийому. Для підвищення активності й інтересу на заняттях і досягнення кращих результатів у виконанні стрибків на швидкість ми застосовували змагальний метод.

Як обов'язковий прийом стрибки використовувались у методичних напрямках у курсантів з рівномірним розвитком компонентів професійної готовності, особлива увага надавалася цьому прийому у курсантів з недостатньо розвиненими оціночно-ціннісним та емоційно-вольовим компонентами.

Наступними прийомами, що були використані нами, були прийоми перелізання та пролізання, які застосовуються при подоланні високих перешкод, споруд, завалів та перешкод з наявними отворами (проломи в стінах, вузькі вікна, люки, труби тощо), відповідно.

Нами були використані наступні види: перелізання з опорою на руки (застосовували при подоланні нешироких перешкод висотою до 1,3 м), перелізання з опорою на стегно (застосовували при подоланні перешкод висотою до 1,5 м), перелізання з опорою на груди (застосовували при подоланні широких перешкод), перелізання "зачепом" (застосовувалось при подоланні нешироких стін, огорож і дощатих заборів висотою 2-2,2 м.) та перелізання "силою" (застосовувалось при подоланні вертикальних перешкод висотою до 2,2-2,5 м).

Перелізання з допомогою застосовувалось при подоланні перешкод вище 2,5 м. Вибір того чи іншого способу залежав від висоти перешкоди, обстановки і наявності підручних засобів. Ми використовували перелізання з опорою на стегно товариша, перелізання з опорою на плече товариша, перелізання за допомогою підручних засобів (лопати, палки, дошки), перелізання за допомогою жердин.

На заняттях вивчались різні способи пролізання (головою вперед та боком). Такі прийоми подолання перешкод вивчались у наступній послідовності: перелізання через низькі перешкоди, потім через високі перешкоди без допомоги, потім за допомогою і нарешті пролізання. Всі способи перелізання розучувались спочатку за окремими елементами, а потім у цілому. Навчання всім способам перелізання проводилось потоковим методом. При розучуванні прийому за окремими елементами спочатку відпрацьовувались поштовх і заскакування на перешкоду з виходом в упор (перша частина), потім власне перелізання (друга частина) і зіскок (третя частина). На кінцевому етапі навчання прийомам перелізання та пролізання (за умови досконального оволодіння ними) проводилось ускладнення обстановки за рахунок необхідності виконання прийомів рукопашного бою.

Вивчення такого прийому подолання перешкод проводилось при всіх методичних напрямках у курсантів з рівномірним розвитком компонентів професійної готовності, акцент на вивчення цього прийому робився у курсантів з недостатньо розвиненим мотиваційним та оціночно-ціннісним компонентами професійної готовності.

Для розвитку навичок збереження рівноваги при подоланні перешкод нами на заняттях спеціальнопідготовчого етапу застосовувались прийоми навчання пересування по вузькій опорі. А саме: пересування сидячи верхи (при подоланні широких перешкод на великій висоті), пересування кроком і бігом (при подоланні неглибоких перешкод по містку, колоді).

В процесі навчання спочатку освоювалися методи пересування по колоді сидячи верхи, а потім кроком і бігом. Навчання пересуванню по вузькій опорі проводили потоковим методом. Тренувальне навантаження підвищувалось за рахунок ускладнення обстановки (включаючи пересування по колоді боком, повороти, переступання через різні предмети, покладені на колоду, пересування з вантажем), на кінцевому етапі навчання ускладнення обстановки проводилось за рахунок необхідності виконання прийомів рукопашного бою проти умовного супротивника.

Найбільша увага на етапах спеціальної фізичної підготовки надавалася освоєнню тактики поведінки в умовах рукопашного бою.

Наприкінці загальнопідготовчого етапу та на початку спеціальнопідготовчого проводились заняття по освоєнню тактичних навичок, на яких:

- давали стислу тактичну характеристику і розкривати значущість технічних дій, що вивчались;
- практикували виконання прийомів в ході занять в парах з одностороннім опором, з поступливим опором;
- використовували різноманітні стійки, замахи, незручні удари (для захисту), а також інерцію натиску супротивника;
- акцентували увагу на доведенні всіх дій по захисту чи нападу до логічного завершення;
- використовували в тренуваннях з партнером незручні положення. Тренували прийоми з застосуванням обох рук через різні сторони. Навчали курсантів уникати статичних положень як в нападі так і в захисті;
- навчали прийомам маскування своїх дій (з несподіваним психологічним впливом на противника, введенням його в оману фінтами).

На спеціально-підготовчому навчали:

- виконувати оборонні дії, атакувати ударами рук, ніг в поєднанні з кидками в момент втрати противником рівноваги, стійкості, відволікання уваги, вставання тощо;
- використовувати в захисті і атаці відходи, ухили, нирки, відбиви, різноманітні підручні засоби;
- використовувати в нападі і захисті свою вагу, інерцію, швидкість пересування, реакцію;
- виконанню дій після обов'язкового проведення захисту;
- дозувати темп проведення двобою з використанням засобів додаткового навантаження (бронепанцирів, обтяжувачів на руки і на ноги);
- виконувати прийоми рукопашного бою в умовах ускладнених подоланням перешкод.

РОЗДІЛ 3

ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ КУРСАНТІВ У ПРОЦЕСІ СПЕЦІАЛЬНОЇ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ

3.1. Логіка та методи дослідження

Дослідно експериментальна робота з формування професійної готовності курсантів проводилася з 1997 по 2003 рік. Експеримент проводився на заняттях з спеціальної фізичної підготовки у Одеському юридичному інституті Харківського національного університету внутрішніх справ на факультетах № 1 “Факультет підготовки фахівців кримінальної міліції”, № 2 “Факультет підготовки фахівців транспортної міліції”, № 3 “Факультет підготовки фахівців для підрозділів слідства та дізнання”.

3.1.1. Методи і порядок проведення дослідження

Для діагностики професійної готовності майбутніх співробітників органів внутрішніх справ були визначені компоненти, які в цілому забезпечують її формування у окремого індивіда.

Нами на підставі огляду літератури та власних спостережень були виділені головні компоненти, що визначають професійну готовність. А саме мотиваційний, емоційно-вольовий, оціночно-ціннісний та фізичний. Рівень сформованості кожного з цих компонентів досліджувався за допомогою традиційних методів.

Основні методи, що використовувались при цьому, - метод спостережень (просте та комплексне), опитування, бесіда, експертні оцінки, аналіз документації. Для визначення рівня сформованості окремих компонентів професійної готовності були використані бланкові методики, програмні засоби психофізіологічного тестування (тест “САН”), стандартизовані та модифіковані опитувальники (Г. Айзенка). Крім того нами використаний модифікований варіант анкети, розробленої М.І. Дяченком на підставі трьох факторів опитувальника Р.Кеттела та опитувальника НПУ. Дослідження фізичного компоненту професійної готовності проводилось під час занять з фізичної підготовки засобами тестування фізичних якостей (спритності - човниковий біг, швидкості - біг на 100 метрів, сили - підтягування, стрибки у довжину, витривалості - біг на 1000 метрів).

Оцінка кожного з компонентів проводилась за визначальними критеріями, кожний з яких оцінювався методом знаходження середнього значення із суми оцінок показників цього критерію.

Середній бал оцінки компонента виводився із сумарної оцінки визначених критеріїв, що і слугувало показником рівня сформованості певного компоненту професійної готовності співробітника органів внутрішніх справ до правоохоронної діяльності.

Діагностику проводили експерти - курсанти-стажисти і експериментатор, оцінюючи означені в протоколі експерименту критерії компонентів.

3.1.2. Характеристика критеріїв окремих психологічних компонентів

Упевненість у собі як співробітнику органів внутрішніх справ. Оскільки це інтегративна якість, то вона досить повно діагностувалася опосередковано, через схожі, близькі якості. Оскільки вона тісно пов'язана з самооцінкою, то саме визначення адекватності або завищеності (заниженості) самооцінки було визначальним у діагностиці цієї ознаки.

Відомо, що головним показником психічного стану є якість діяльності. Для оцінки якості діяльності курсанта в напруженій ситуації ми рекомендували користуватися картою спостережень. Оцінювання здійснювали викладач, наставник, курсанти-стажисти.

Карта спостережень містила три частини. 1-а частина "Зовнішній прояв дискомфорту" вміщувала:

- зміну кольору обличчя;
- руховий неспокій (тремтіння рук, тик, безладні рухи);
- неспокій, тривожність у міміці;
- зміну інтонацій, артикуляції, тембру глосу;
- зміну в динаміці мови.

2-а частина "якість спілкування" включала стилі спілкування:

- а) впевнений;
- б) вимогливий;
- в) терплячий;
- г) тактовний.

До 3-ї частини "Дії в напружених ситуаціях" увійшли:

- 1) дії курсанта правильні і правомірні,
- 2) дії чіткі і зрозумілі.

Всі оцінки давалися за чотирибальною шкалою: 4 - висока вираженість показника; 3 - достатня; 2 - слабка; 1 - надзвичайно слабка. По кожному показнику середньо-арифметичний бал оцінок усіх "суддів", а потім виводилася середня оцінка дія в екстремальній ситуації.

Зрозуміло, перелічені в 3-й частині види діяльності не вичерпували різноманітності усіх форм і видів службової діяльності співробітника органів внутрішніх справ. Проте для характеристики ефективності діяльності курсанта, особливо на початку службової діяльності, перелічених елементів було цілком достатньо.

Якщо за одержаними результатами рейтингу оцінка була не менш як 3,0 бали, то курсант демонструє високу пристосованість і легко адаптується в складних ситуаціях. Його впевненість у собі як представникові влади можна вважати високою, оскільки виправдана його діяльністю.

Якщо ж одержані оцінки були розміщені в інтервалі від 2,9 до 2,1 бала, то адаптація курсанта проходить не зовсім рівно, з ним має проводитися спеціальна робота по подоланню станів надмірної збудженості або пригніченості. Рівень упевненості в собі як представникові влади, можна вважати середнім.

Нарешті, оцінки від 2,0 до 1,0 бала свідчити про повну безпорадність курсанта, про його невміння володіти собою, про невпевненість у своїх

знаннях. Таких респондентів ми відносили до людей з низьким рівнем упевненості в собі як співробітників органів внутрішніх справ.

Крім того, упевненість у собі як представників влади діагностувалася шляхом анкетування курсантів. Для курсантів анкета пропонувалася після проходження стажування і включала в себе запитання, які допомагали встановити, чи відчували стажисти задоволення від своєї діяльності, які емоції переважали в них під час стажування, чи володіють вони прийомами саморегуляції, самоконтролю та ін., чи впевнені у собі як співробітників органів внутрішніх справ і ін. Результати анкетування ми співвідносили з даними спостережень за запропонованою картою і робили висновок про адекватність чи неадекватність самооцінки.

Уміння не показувати емоційної напруженості, страху перед оточуючими громадянами. За допомогою запропонованої карти ми також визначали вміння не показувати емоційної напруженості. Так, 1-а частина “Зовнішній прояв дискомфорту” давала достатньо матеріалу для оцінки цієї ознаки.

У разі, коли ця напруженість досить висока, зростає роль емоційної саморегуляції, яка допомагає знімати надмірне емоційне навантаження.

Для діагностики та регуляції емоційного стану майбутнього співробітника внутрішніх справ, курсанта використовувалася шкала емоційного стану (модифікована шкала Вічера). Для кожної з розглянутих якостей у ній були виділені найістотніші показники, які оцінювалися за чотирибальною системою.

1 бал - ознака виражена надзвичайно слабо;

2 бали - ознака виражена слабо;

3 бали - ознака виражена в достатній мірі;

4 бали - ознака виражена сильно.

Респондентам необхідно було самим собі виставити оцінки за виділеними ознаками і, таким чином, одержати самооцінку тієї чи іншої якості, яку ми рекомендували обчислити як середній бал розглянутих ознак.

Шкала самооцінки емоційного стану курсанта включала 6 частин.

Перша частина “Прояв справедливості” містила:

Похвала і критика обґрунтовані, не робить поспішних висновків.

Не виявляє особливої прихильності до когось з оточуючих громадян.

Виявляє повагу до думок і пропозицій оточуючих (співбесідників).

Виявляє готовність допомогти всім потерпілим за необхідністю та можливістю.

Не критикує окремих громадян більше, ніж потрібно.

Друга частина “Прояв бадьорості, життєрадісності, дружельюбності до громадян, які не є правопорушниками” включала:

Привітний вираз обличчя і голосу.

Не показує погіршення настрою чи нетерпіння.

Даремно не сердиться, не буває роздратованим, не чіпляється, не “гризе”.

Володіє почуттям гумору, включає в хід бесіди смішні пояснення і фрази, може пожартувати.

Зводить за потреби до мінімуму конфліктні ситуації під час службової діяльності, може перевести неприємність в жарт.

Дружельюбність до всіх оточуючих проявляється в голосі, манерах.

Чуйний до індивідуальних труднощів оточуючих, ніколи не уникає відповідати на запитання і подає необхідну допомогу тим, хто її потребує. Зі співчуттям ставиться до невдач, викликаних справжніми труднощами чи якоюсь поважною причиною.

Усі критичні зауваження конструктивні і спрямовані на усунення недоліків.

Проявляє зацікавленість до зауважень оточуючих, навіть якщо вони не стосуються справи.

Заохочує успіхи своїх помічників із числа оточуючих, при кожній нагоді схвалює їх старання.

Не тримається з почуттям переваги, не вдає, що “знає все”.

Третю частину “Самовладання в різних непередбачених ситуаціях” складали показники:

Врівноважений, відчуває себе без перенапруження.

Враховує почуття оточуючих.

Авторитет не піддається сумніву.

Винахідливий, вміє зберігати ясність свідомості та мислення за будь-яких обставин.

Вміє правильно діяти в різних станах (гніві, горі, радості, пригніченості).

Вміє керувати своїми почуттями у різних станах.

Повний контроль своїх вчинків.

Ретельно планує роботу, але вміє перебудовуватись у змінній ситуації.

Завжди тактовний і витриманий.

Четверту частину “Емпатія” ми розкрили через показники:

Викликає у співбесідника бажання відповісти (допомогти).

Вміє викликати інтерес до своїх дій і вчинків, враховуючи почуття оточуючих.

Враховує вікові, статеві, професійні особливості оточуючих, здатний розуміти їхні труднощі.

Ніколи не нехтує очевидною зацікавленістю оточуючих.

Проявляє зацікавленість до старанності оточуючих, співпереживає разом з ними.

Шанобливо вислуховує оточуючих, не перебиває відповіді, у разі потреби тактовно спрямовує відповідь у потрібному напрямку.

Будує свої стосунки з оточуючими, враховуючи їх внутрішній стан.

П’ята частина “Товариськість” включала:

Демонструє особливий ентузіазм, захопленість.

Легко вступає в контакт з оточуючими і окремими громадянами.

Охоче вступає в контакт з колегами по службі.

Проявляє чуйність та увагу щодо громадян, із зацікавленістю сприймає їхні проблеми.

Володіє почуттям міри під час застосування будь-якого прийому психологічного, адміністративного чи педагогічного впливу.

Вміє бачити оточуючих (натовп) у цілому та окремих громадян.

Відчуває задоволення у спілкуванні з оточуючими.

Шоста частина “Експресивність” містила:

Уміє впливати на оточуючих емоційною, грамотною мовою.

Висловлює свої думки точно, образно, логічно.

Уміє говорити експромтом.

Керує своєю мімікою, жестами, уміє оцінити їх вплив на оточуючих.

Може перевтілюватися, “відчуває партнера”.

Уміє дивитися на світ і на міліцейські службу очима оточуючих.

Уміє діяти в непередбачених обставинах.

Здатний захопити своїми ідеями оточуючих.

Наведена шкала давала можливість проводити не тільки самооцінку, а й оцінку емоційного стану курсанта методом незалежних характеристик. Порівняння одержаних результатів давало змогу говорити про адекватну чи неадекватну самооцінку.

Уміння регулювати свої емоційні стани (володіння своїм голосом, мімікою, жестами). За допомогою карти спостережень та шкали самооцінки емоційного стану курсанта визначалися також і ці вміння. Так, 1-а частина “Зовнішній прояв дискомфорту” карти спостережень давала достатньо матеріалу для оцінки цієї ознаки, а також друга частина “Прояв бадьорості, життєрадісності, дружелюбності до громадян, які не є правопорушниками” та шоста частина “Експресивність” шкали самооцінки емоційного стану.

Наявність вольових якостей. Діагностику вольових якостей та їх властивостей ми проводили, застосовувавши та перепрацювавши методiku, запропоновану у збірнику “Учителю, володій собою!” Цей збірник розглядає питання, пов’язані з формуванням і розвитком професійної готовності, зокрема, з психологічною готовністю професійної діяльності вчителя.

Провідними вольовими якостями тут вважаються: цілеспрямованість, рішучість, сміливість, стриманість, самовладання, наполегливість, завзятість, самостійність та ініціативність. Кожна з вище перелічених якостей характеризується певними властивостями, кожна з властивостей оцінюється за методом полярних шкал від 3,0 до 0. Загальна оцінка волі, як властивості особистості, здійснювалася на основі кожної якості волі як середнє арифметичне вольових якостей.

Наведемо приклад розгляду однієї з вольових якостей в єдності з її протилежністю:

Цілеспрямованість					Безцільність
Уміння чітко конкретизувати мету на відповідні завдання	3	2	1	0	Невміння чітко конкретизувати мету на відповідні завдання
Уміння бачити головне в своїй роботі	3	2	1	0	Невміння бачити головне в своїй роботі
Уміння йти до мети, незважаючи на перешкоди	3	2	1	0	Невміння йти до мети, сили розпилюються на другорядне
Уміння не відволікатися побічними проблемами	3	2	1	0	Невміння не відволікатися побічними проблемами

Усі вищезначені якості використовувались як при самооцінці курсантів, так і для оцінки, яку давали курсантам викладачі, інші курсанти, наставники.

Крім того, при веденні щоденника стажування курсантам пропонувалося проводити аналіз ускладнень в їх вольових зусиллях.

Швидкість реакції на поведінку оточуючих та окремих правопорушників. За допомогою карти спостережень ми також визначали швидкість реакції на поведінку оточуючих та окремих правопорушників. Так, 3-а частина "Дії в напружених ситуаціях" карти спостережень давала достатньо матеріалу для оцінки цієї ознаки. Дана ознака визначалася також під час занять, наприклад, при застосуванні прийомів рукопашного бою на обмеженому просторі. Оцінка "4" виставлялася при умові правильного виконання нормативу за 4 секунди, оцінка "3" виставлялася при виконанні нормативу за 5 секунд, оцінка "2" виставлялася при виконанні нормативу за 6 секунд, оцінка "1" виставлялася при виконанні нормативу за 7 секунд.

Професійна спрямованість особистості. Оскільки під професійною спрямованістю співробітника органів внутрішніх справ розуміють інтерес до професії правоохоронця і схильність займатися нею, то насамперед ми діагностували наявність інтересу до правоохоронної діяльності. Для цього ми використали (відповідно перепрацювавши для діяльності органів внутрішніх справ) методику діагностики придатності молоді до педагогічної діяльності, розроблену Р.І. Хмелюк.

Знання та вміння співробітника органів внутрішніх справ. При виставленні балів за ознакою "Знання та вміння співробітника органів внутрішніх справ" ми звертаємо увагу на те, що запропонована шкала відрізняється від звичайної 5-ти бальної системи оцінок, яку використовують у ВНЗ та школі. Найвищий бал - 4. Три (3) бали виставляється за добрі знання і вміння, 2 бали - оцінка середніх знань та вмінь, 1 бал - оцінка низьких знань та вмінь.

Уміння приймати правильні рішення у змінній, непередбаченій ситуації було діагностовано під час ситуаційно-рольових ігор, які були моделюванням досить складних екстремальних ситуацій. Оцінку при цьому за прийнятою чотирибальною шкалою давали інші курсанти та експериментатор.

3.1.3. Методи тестування фізичного компоненту готовності курсантів до професійної діяльності

Для дослідження фізичного компоненту професійної готовності нами було проведено тестування фізичної підготовленості курсантів.

У таблиці 3.1 наведені нормативи використаних нами тестів дослідження фізичної підготовленості.

Таблиця 3.1

Нормативи фізичної підготовки курсантів (чоловіки) ВНЗ МВС України

№ з/п	Вправа	Нормативи			
		Відмінно (4 бали)	Добре (3 бали)	Задовільно (2 бали)	Незадовільно (1 бал)
1.	Біг 100 м (сек.)	<13,3	13,3-13,8	13,8-14,3	>14,3
2.	Біг 1000 м (хв., сек.)	<3,20	3,20-3,30	3,30-3,40	>3,40
3.	Підтягування, разів	>15	13-15	11-13	<11
4.	Човниковий біг, (сек.)				
5.	Стрибки у довжину з місця, (сек.)				

Кожний з визначених тестів дозволяє охарактеризувати розвиток певних фізичних якостей у конкретного індивіда, а саме: біг 100 м - швидкості, біг 1000 м - витривалість, підтягування та стрибки у довжину з місця - силу, відповідно рук та ніг, човниковий біг - спритність. Висновок про рівень розвитку фізичного компоненту робився на підставі середньої оцінки тестування вказаних якостей. Окремо проводилась оцінка фізичних якостей у курсантів, які приймали участь у формулюючому експерименті, що дозволило комплексно, з урахуванням рівня розвитку інших компонентів професійної готовності, визначити індивідуальні особливості їх формування.

Контроль стану фізичної підготовленості курсантів як фізичного компоненту професійної готовності проводився на початку, у динаміці та наприкінці педагогічного експерименту.

3.2. Оцінка рівня готовності курсантів до правоохоронної діяльності

Результати наших педагогічних досліджень аналізувалися за допомогою загальновідомих методів математичної статистики. При аналізі визначалися: параметричні та непараметричні методи статистичного аналізу. А саме середнє значення вибірки, середнє квадратичне відхилення, помилки середнього значення, коефіцієнт Стюдента (події вважалися вірогідними при рівні значущості $p < 0,05$).

Для оцінки рівня професійної готовності нами застосована система поєднаного аналізу рівня сформованості означених вище компонентів. Рівень сформованості професійної готовності визначався як високий, середній та низький.

Кожний з компонентів професійної готовності був оцінений за чотирибальною шкалою. В 4 бали компонент оцінювався за умови максимальної оцінки більше 50 % критеріїв розвитку даного компоненту, в 3 бали - якщо оцінка до 50 % критеріїв даного компоненту наближена до максимальної, в 2 бали - якщо за жодним з критеріїв не був оцінений максимально, у загальній структурі оцінок переважають посередні характеристики критеріїв, в 1 бал - якщо оцінка критеріїв сформованості компоненту низька. Такий роз-

поділ оцінок окремих компонентів дозволив у подальшому визначити за чотиризначним кодом (нами оцінювались 4 компоненти) рівень сформованості професійної готовності курсанта. Наприклад, високим вважався рівень професійної готовності, коли оцінка всіх 4 компонентів, знаходилась на рівні 3-4 балів (чотиризначні коди 3333, 4444 та їх варіанти), низьким - коли оцінка всіх компонентів знаходилась на рівні 1-2 балів (чотиризначні коди 1111, 2222 та їх варіанти), середнім - при інших варіантах оцінки компонентів. Додамо, що першою цифрою у коді визначався рівень розвитку мотиваційного компоненту, другою - емоційно-вольового, третьою - оціночно-ціннісного, четвертою - фізичного компонентів професійної готовності.

Для подальшого урахування отриманої оцінки використали системний підхід, який дозволив диференційовано підійти до навчального процесу зі спеціальної фізичної підготовки. Зважаючи на те, що кількість варіантів при такому підході досить велика, нами для побудови навчального процесу враховувались найбільш виразні зміни окремих компонентів професійної підготовленості. Принципи такого індивідуалізованого підходу подані у таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Індивідуалізований принцип розподілу оцінки рівня професійної готовності

Чотиризначний код	Характеристика оцінки
1111, 2222 та їх варіанти	Низький або недостатній рівень розвитку всіх компонентів
1***	Низький рівень мотиваційного компоненту при достатньому розвитку інших компонентів
4***	Високий рівень мотиваційного компоненту при недостатньому розвитку інших компонентів
*1**	Низький рівень емоційно-вольового компоненту при достатньому розвитку інших компонентів
*4**	Високий рівень емоційно-вольового компоненту при недостатньому розвитку інших компонентів
**1*	Низький рівень оціночно-ціннісного компоненту при достатньому розвитку інших компонентів
**4*	Високий рівень оціночно-ціннісного компоненту при недостатньому розвитку інших компонентів
***1	Низький рівень фізичного компоненту при достатньому розвитку інших компонентів
***4	Високий рівень фізичного компоненту при недостатньому розвитку інших компонентів
2(3)2(3)2(3)2(3)	Посередній розвиток всіх компонентів
3333, 4444 та їх варіанти	Достатній розвиток всіх компонентів

Така оцінка рівня професійної готовності дозволяє диференційовано підійти до процесу спеціальної фізичної підготовки, коли на заняттях використовуються методи та засоби, які цілеспрямовано з урахуванням індивідуа-

льних особливостей курсантів надають можливість розвивати недостатньо розвинені компоненти професійної готовності.

Крім того для наочності нами була застосована система побудови профілю професійної готовності, де за однією оціночною 4-и бальною шкалою будувалась кругова діаграма, яка включала оцінки розвитку мотиваційного, оціночно-ціннісного, емоційно-вольового, фізичного компонентів та пересічну оцінку рівня професійної готовності.

3.3. Результати формувального експерименту

3.3.1. Результати формування готовності курсантів на заключному етапі формувального експерименту

Дослідження психологічних компонентів професійної готовності проводилося за означеними вище методами анкетування та психологічного тестування.

Як і до початку формувального експерименту наприкінці його нами були визначені оцінки критеріїв, які характеризували мотиваційний, оціночно-ціннісний та емоційно-вольовий компоненти професійної готовності у курсантів експериментальної та контрольної груп. У таблиці 3.3 наведено результати оцінювання цих критеріїв.

Таблиця 3.3

Результати оцінювання критеріїв психологічних компонентів професійної готовності (на заключному етапі формувального експерименту)

	Критерій компоненту професійної готовності	“1”		“2”		“3”		“4”	
		к	е	к	е	к	е	к	е
1	Упевненість у собі як співробітнику органів внутрішніх справ	11-42 %	5-5 %	10-38 %	63-63 %	4-15 %	22-22 %	1-4 %	10 %
2	Уміння не показувати емоційної напруженості, страху перед оточуючими громадянами	12-46 %	14-14 %	5-19 %	54-54 %	7-27 %	21-21 %	2-8 %	10-10 %
3	Уміння регулювати свої емоційні стани	9-35 %	9-9 %	5-19 %	40-40 %	10-38 %	37-37 %	2-8 %	14-14 %
4	Наявність вольових якостей	6-23 %	7-7 %	8-31 %	45-45 %	9-35 %	28-28 %	3-12 %	20-20 %
5	Швидкість реакції на поведінку оточуючих та окремих правопорушників	11-42 %	14-14 %	7-27 %	46-46 %	8-31 %	36-36 %	0-0 %	3-3 %
6	Професійна спрямованість особистості	9-35 %	2-2 %	12-46 %	58-58 %	4-15 %	31-31 %	1-4 %	10-10 %
7	Знання та вміння	3	10	10	42	12	39	1	9

	співробітника органів внутрішніх справ	12 %	10 %	38 %	42 %	46 %	39 %	4 %	9 %
8	Уміння приймати правильні рішення у змінній, непередбаченій ситуації	9 35 %	17 17 %	6 23 %	51 51 %	10 38 %	30 30 %	1 4 %	2 2 %

Аналізуючи дані дослідження рівня розвитку критеріїв компонентів психологічної готовності після формувального експерименту слід зазначити значні відмінності за розподілом оцінок цих критеріїв у контрольній та експериментальній групах, особливо, що стосується їх динаміки. У експериментальній групі наприкінці формуючого експерименту відзначається значний перерозподіл у порівнянні з початковим рівнем оцінок всіх критеріїв психологічних компонентів професійної готовності у бік їх покращення.

Так, оцінка критерію “упевненість у собі...” в 1 бал зустрічалась у 5 % випадків, що значно краще початкового рівня, коли таку оцінку мали 19 % курсантів. У той же час у контрольній групі, яка займалась за традиційною програмою, кількість випадків оцінки даного критерію в 1 бал зросло більше, ніж у 2 рази та становило наприкінці експерименту 42 %. У той же час максимальна оцінка цього критерію (4 бали) зустрічалась у 10 % та 4 % випадків у експериментальній та контрольній групах, відповідно.

Отже у експериментальній групі вона була виставлена в 3 рази частіше, ніж до експерименту, у контрольній же залишилась майже на тому ж рівні. Порівнюючи середні оцінки за кожним критерієм психологічних компонентів необхідно відзначити такі зміни: за 1 критерієм (“упевненість у собі як співробітнику ОВС”) - у контрольній групі пересічна оцінка знизилась до $1,81 \pm 0,7$ бала, у експериментальній підвищилась до $2,37 \pm 0,6$ бала, що порівняно з вихідним рівнем свідчить про значний вплив занять за застосованою нами методикою на формування цього критерію. За 2 критерієм (“уміння не показувати емоційної напруженості, страху перед оточуючими”) оцінки складали: $1,96 \pm 0,9$ та $2,26 \pm 0,7$ бала, відповідно; за 3 критерієм (“уміння регулювати свої емоційні стани”) - $2,19 \pm 0,9$ та $2,56 \pm 0,8$ бала; за 4 критерієм (“наявність вольових якостей”) - $2,35 \pm 0,8$ та $2,61 \pm 0,8$ бала; за 5 критерієм (“швидкість реакції на поведінку оточуючих та окремих правопорушників”) - $1,88 \pm 0,8$ та $2,3 \pm 0,6$ бала; за 6 критерієм (“професійна спрямованість особистості”) - $1,88 \pm 0,6$ та $2,49 \pm 0,6$ бала; за 7 критерієм (“знання та вміння співробітника ОВС”) - $2,42 \pm 0,7$ та $2,47 \pm 0,7$ бала; за 8 критерієм (“уміння приймати правильні рішення у змінній непередбаченій ситуації”) - $2,12 \pm 0,8$ та $2,17 \pm 0,6$ бала. За 1 - 6 критеріями відмінності вірогідні на рівні ($p < 0,05$). Аналізуючи оцінки окремих критеріїв психологічних компонентів професійної готовності, слід зазначити, що за 2-им, 3-ім, 4-им, 7-им та 8-им критеріями відзначається вірогідне підвищення оцінок порівняно з вихідним рівнем в контрольній та експериментальній групах.

Однак, в експериментальній групі за цими критеріями отримані вірогідно вищі оцінки. Щодо розподілу курсантів за рівнем виразності оцінок окремих критеріїв, то оцінка в 1 бал зустрічалась у контрольній групі значно частіше (за сумою всіх критеріїв у 270% випадків), у експериментальній

(78 %). В той же час оцінка в 4-и бали у контрольній групі була отримана лише у 44 % випадків за сумою всіх критеріїв, а в експериментальній у 78 % випадків.

Тобто, у контрольній групі у кожного курсанта 2-3 критерії були оцінені в 1 бал і лише у майже половини хоча б 1 критерій був оцінений в 4 бали, в той же час у експериментальній групі $\frac{3}{4}$ курсантів мали найвищі оцінки і стільки ж мала хоча б одну найнижчу оцінку.

Слід відзначити більш позитивний вплив використаного нами диференційного підходу на заняттях зі спеціальної фізичної підготовки на оцінку критеріїв мотиваційного компоненту, який за даними багатьох дослідників є визначальним у формуванні професійної готовності курсантів ВНЗ МВС. Так, пересічна оцінка мотиваційного компоненту у контрольній групі склала $2,04 \pm 0,5$ бала, що вище ніж до початку експерименту, однак її підвищення відбулося в основному за рахунок значного збільшення оцінки такого критерію як “знання та вміння співробітника ОВС”, в той же час оцінки таких критеріїв як “упевненість у собі як ...” та “професійна спрямованість” у контрольній групі знизились.

У експериментальній групі всі оцінки критеріїв мотиваційного компоненту покращилися. Причому рівномірно за 1-им, 6-им критеріями та більш значно за 7-им критерієм. Оцінка мотиваційного компоненту професійної готовності у даній групі склала $2,44 \pm 0,4$ бали. Пересічна оцінка оціночно-ціннісного компоненту у контрольній та експериментальній групі підвищилась відносно початкового рівня та відповідно склала $2,00 \pm 0,5$ та $2,24 \pm 0,5$ бали. Що стосується оцінки окремих критеріїв, то у контрольній групі відзначалось підвищення оцінки такого критерію як “уміння приймати правильні...” та зниження оцінки критерію “швидкість реакції на поведінку...”.

У експериментальній групі оцінки обох критеріїв оціночно-ціннісного компоненту вірогідно ($p < 0,05$) покращились, відповідно на 0,4 та 0,3 бали. Єдиний компонент, всі оцінки критеріїв якого покращилися у контрольній групі (за 2-им та 3-им критеріями не вірогідно) був емоційно-вольовий. Оцінка емоційно-вольового компоненту у контрольній групі наприкінці формуючого експерименту склала $2,17 \pm 0,5$ бали. У експериментальній групі покращення за оцінками всіх критеріїв емоційно-вольового компоненту було вірогідним ($p < 0,05$), що і визначило загальну оцінку цього компоненту професійної готовності, яка склала $2,48 \pm 0,5$ бали наприкінці формуючого експерименту.

Як видно з таблиці 3.4, де представлені оцінки психологічних компонентів професійної готовності, наприкінці формувального експерименту у експериментальній групі за всіма компонентами відзначалось значне вірогідне їх покращення, що дозволяє зробити висновок про доцільність застосованого нами методичного підходу у підготовці курсантів ВНЗ МВС.

Таблиця 3.4.

Пересічна оцінка психологічних компонентів професійної готовності
(на заключному етапі формувального експерименту)

№ зп	Психологічний компонент професійної готовності	Оцінка (бал)	
		к	е
1.	Мотиваційний	2,04±0,5	2,44±0,4*
2.	Емоційно-вольовий	2,00±0,5	2,24±0,5*
3.	Оціночно-ціннісний	2,17±0,5	2,48±0,5*

- вірогідність на рівні $p < 0,05$

Індивідуалізований комплексний аналіз оцінок психологічних компонентів професійної готовності дозволив визначити наявні варіанти співвідношення оцінок розвитку окремих психологічних компонентів у курсантів наприкінці формуючого експерименту.

У таблиці 3.5 представлено результати комплексної оцінки компонентів психологічної готовності курсантів.

Таблиця 3.5

Комплексна оцінка компонентів психологічної готовності курсантів
(на заключному етапі формувального експерименту)

№зп	Варіанти	контрольна		Експериментальна	
		N	%	N	%
1.	112	3	11,5	1	1
2.	113	-	-	1	1
3.	122	3	11,5	2	2
4.	212	1	3,8	3	3
5.	211	1	3,8	-	-
6.	221	1	3,8	-	-
7.	222	8	30,8	21	21
8.	223	1	3,8	17	17
9.	232	2	7,8	6	6
10.	311	-	-	1	1
11.	312	-	-	1	1
12.	321	-	-	1	1
13.	322	1	3,8	5	5
14.	331	-	-	1	1
15.	332	-	-	6	6
16.	233	1	3,8	10	10
17.	333	4	15,4	14	14
18.	334	-	-	2	2
19.	343	-	-	1	1
20.	433	-	-	4	4
21.	444	-	-	2	2
	Всього	26	99,8	100	100

Як видно з таблиці 3.5 на заключному етапі формувального експерименту за індивідуальними показниками оцінок психологічних компонентів професійної готовності відзначаються суттєві зміни. До початку експерименту відсоток курсантів, що мали низькі оцінки розвитку окремих компонентів складала 81,9 %, після його завершення у контрольній групі цей показник зменшився до 30,6 %, а у експериментальній - до 11 %. Такі дані свідчать про значний вплив застосованої нами методики формування професійної готовності. Стосовно окремих компонентів слід відзначити зменшення низьких оцінок мотиваційного компоненту у експериментальній групі з 20,7 % до 4 %, у контрольній групі кількість низьких оцінок майже не змінилася та складала 23 %. Кількість найвищих оцінок у контрольній групі та експериментальній групах залишилась на тому ж рівні. Найбільшу кількість складала посередні оцінки, у експериментальній групі відзначалось переважне збільшення кількості оцінок в 3 бали (в 2,5 рази з 13,4 % до початку до 32 % наприкінці), у контрольній групі кількість таких оцінок також збільшилась, але значно менше з 13,4 % до 19,2 %. Саме значне покращення оцінок мотиваційного компоненту має головне значення у покращенні рівня професійної готовності курсантів. За оціночно-ціннісним компонентом після завершення експерименту відзначалось зменшення низьких оцінок у експериментальній групі з 15,4 % до початку до 7 % по його завершенні, у контрольній групі динаміка цієї оцінки мала незначне погіршення (19,1 %), що також свідчить про більш сприятливий вплив застосованої нами методики. Це підтверджується також збільшенням у експериментальній групі, хоча й не значним кількості курсантів з оцінкою цього компоненту професійної готовності в 3 бали з 28,6 % до 43 %. Найбільш позитивні зміни в обох групах отримані за даними оцінок емоційно-вольового компоненту, низький рівень яких у контрольній та експериментальній групі, відповідно складав 7,6 % та 3 % (до початку - 29,4 %).

Аналізуючи комплексно розвиток окремих компонентів психологічної готовності слід відзначити, що зміни оцінок розвитку окремих компонентів, як у контрольній так і у експериментальній групах мали неоднозначно спрямовану направленість. У одних курсантів підвищувались оцінки розвитку всіх компонентів, у інших - розвиток одного компоненту супроводжувався погіршенням іншого.

Проведена комплексна оцінка психологічних компонентів професійної готовності у експериментальній групі та контрольній групах наприкінці формувального експерименту показала вірогідне значне покращення розвитку окремих компонентів у експериментальній групі та певне покращення у контрольній групі, що дозволило зробити висновок про доцільність використання індивідуалізованих методик удосконалення професійної готовності на заняттях зі спеціальної фізичної підготовки.

Дослідження фізичного компоненту професійної готовності проводилося методами тестування фізичної підготовленості курсантів. З цією метою нами були використані тести дослідження фізичних якостей: швидкості (біг 100 м), витривалості (біг 1000 м), спритності (човниковий біг 3х10м), сили (підтягування, стрибок у довжину з місця).

У таблиці 3.6 представлено результати тестування показників фізичної підготовленості курсантів експериментальної та контрольної груп на заключному етапі формувального експерименту.

Таблиця 3.6

Пересічні результати тестування фізичної підготовленості та їх оцінка
(на заключному етапі формувального експерименту)

№ зп	Показники	Результат	Оцінка	Результат	Оцінка
		Контрольна		Експериментальна	
1	Біг 100 м, с	13,3±0,1	2,7±0,6	13,5±0,2	2,6±0,7
2	Біг 1000 м, хв., с	3,27±0,01	3,0±0,7	3,29±0,01	2,9±0,8
3	Човниковий біг, с	28,9±0,1	2,7±0,7	27,5±0,1	3,0±0,9
4	Підтягування, раз	12,2±0,2	2,9±0,6	13,2±0,4	3,0±0,7
5	Стрибок у довжину з місця, см	237,4±1,9	2,7±0,6	243,3±1,2	2,8±0,7

Як видно з таблиці 3.6 оцінки тестування у курсантів окремих фізичних якостей на заключному етапі формувального експерименту у контрольній та експериментальній групах мали тенденцію до покращення. Розглядаючи стан розвитку фізичних якостей нами констатовано покращення таких фізичних якостей у експериментальній та контрольній групах, як загальна витривалість (час пробігання дистанції 1000 м скоротився у експериментальній групі на 1с, у контрольній групі на 3с), сила м'язів верхніх кінцівок (кількість підтягувань у експериментальній групі в середньому збільшилась на 1,7 рази, у контрольній - на 0,7 рази). За показниками тестування інших фізичних якостей результати отримані у експериментальній та контрольній групах свідчили про різноспрямований їх розвиток.

Так фізична якість швидкості, тестування якої проводилось урахуванням часу пробігання дистанції 100 м у контрольній групі покращилася більш значно (на 0,2с), ніж у експериментальній (середній час пробігання по групі залишився на початковому рівні). За результатами тестування таких фізичних якостей як швидкість та сила м'язів нижніх кінцівок у контрольній групі відзначалось погіршення результатів тестування (пересічна дальність стрибка у довжину зменшилась на 2 см, а час пробігання дистанції 3 по 10 метрів збільшився на 0,8с). У експериментальній групі результати тестування цих фізичних якостей покращилися (пересічна дальність стрибка у довжину збільшилась на 4,2 см, а час пробігання дистанції 3 по 10 метрів скоротився на 0,6 с. Такі результати тестування та їх оцінка дозволили встановити покращення загальної оцінки фізичного компоненту професійної готовності як у експериментальній так і у контрольній групах, які по завершенні формувального експерименту, відповідно склали 2,79 та 2,74 бали (до його початку оцінка складала 2,67 бали). Однак якщо у контрольній групі головними факторами, які сприяли підвищенню оцінки були покращення результатів тестування загальної витривалості, швидкості та сили м'язів рук, то у експериментальній групі крім вище означених (за виключенням якості швидкості, оцінка якої залишилась на початковому рівні) відзначалось покращення таких якостей як сила нижніх кінцівок та швидкість. Окремо слід

відзначити, що у експериментальній групі за жодним з тестів не відзначалось погіршення пересічної оцінки, у контрольній групі таке погіршення зареєстровано щодо сили нижніх кінцівок та спритності.

Отримані результати тестування фізичного компоненту вказали на більш сприятливий в цілому вплив застосованого нами методичного підходу на заняттях спеціальною фізичною підготовкою, який дозволив більш рівномірно покращити окремі фізичні якості. В той же час традиційно застосовувана методика занять у контрольній групі призвела до нерівномірного (з покращенням одних та погіршенням інших) розвитку якостей, що дозволяє зробити висновок про більшу адекватність щодо розвинення професійної готовності у експериментальній групі.

Комплексне дослідження професійної готовності курсантів проводилося з урахуванням індивідуальних показників розвитку окремих компонентів психологічної та фізичної готовності. З цією метою нами був проведений індивідуалізований аналіз рівня їх розвитку, що дозволило визначити рівень професійної готовності кожного з курсантів з урахуванням рівня розвитку кожного з компонентів. Пересічна оцінка професійної готовності після закінчення формульовального експерименту в експериментальній групі склала 2,49 бала.

На підставі оцінок окремих компонентів професійної готовності нами побудований профіль професійної готовності, який зображений на рис. 3.1.

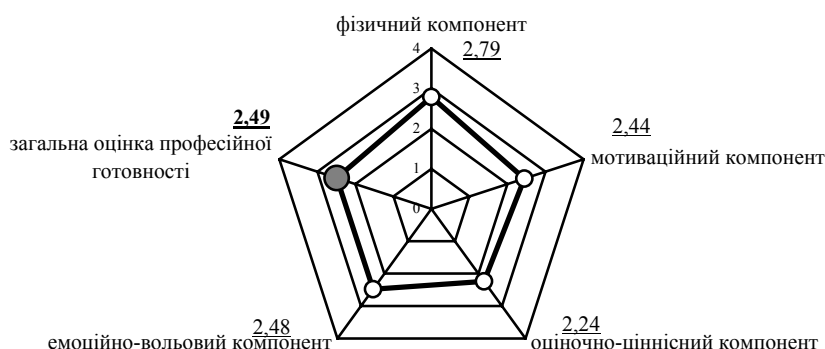

Рис. 3.1 Профіль професійної готовності курсантів ЕГ (на прикінцевому етапі формульовального експерименту).

Порівнюючи профіль професійної готовності курсантів до початку формульовального експерименту (рис. 3.1) з профілем професійної готовності курсантів отриманим у експериментальній групі відзначається вірогідне ($p < 0,05$) покращення оцінок всіх компонентів професійної готовності. Найкраща динаміка за впливу застосованого нами підходу отримана за оцінкою мотиваційного компоненту, яка зросла наприкінці експерименту на 0,57 бала, трохи менша позитивна динаміка зареєстрована відносно емоційно-

вольового компоненту, пересічна оцінка якої в цілому по групі покращилась на 0,55 бала, на 0,35 бала зросла оцінка оціночно-ціннісного компоненту професійної готовності. Найменша позитивна динаміка спостерігалась з боку фізичного компоненту, оцінка якого покращилась на 0,12 бала. Але якщо зважити на те, що його оцінка до початку експерименту була найвищою та покращення всіх фізичних якостей за винятком швидкості (результати її тестування залишились на початковому рівні), то таку динаміку, безумовно, слід вважати позитивною. Особливо визначальним є покращення загальної оцінки рівня професійної готовності, яка в цілому по експериментальній групі зросла на 0,35 бала.

Порівнюючи профіль професійної готовності курсантів КГ (рис. 3.2) з профілем професійної готовності курсантів до початку експерименту відзначається також позитивна динаміка за оцінками всіх компонентів професійної готовності. Однак її рівень значно менший, ніж у експериментальній групі та жодною з пересічних оцінок не перевершує його.

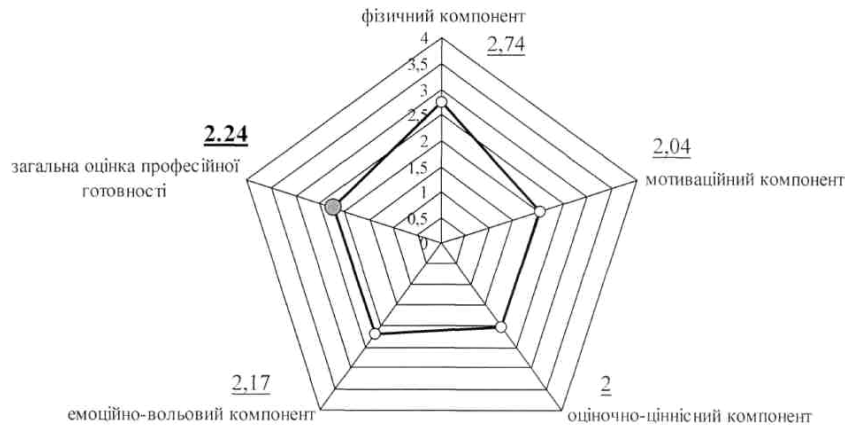

Рис. 3.2 Профіль професійної готовності курсантів КГ (на прикінцевому етапі формувального експерименту)

Найбільша позитивна динаміка у контрольній групі спостерігається за оцінкою емоційно-вольового компоненту, яка зросла на 0,24 бали. За оцінками інших компонентів позитивна динаміка незначна та складає 0,17, 0,11, 0,07 балів (рівень вірогідності $p > 0,05$, що є невірогідним), відповідно для мотиваційного, оціночно-ціннісного та фізичного компонентів професійної готовності.

Якщо зважити на те, що за окремими критеріями психологічних компонентів та результатами тестування фізичних якостей відзначалось погіршення, то цілком очевидно, що традиційно застосовуваний підхід до розвитку та удосконалення рівня професійної готовності не у всіх курсантів ВНЗ МВС має позитивний вплив на її формування.

Таким чином, експериментальне дослідження проведене нами на заняттях спеціальною фізичною підготовкою з використанням індивідуалізованого (з урахуванням рівня розвитку компонентів професійної готовності) підходу вказало на доцільність у подальшому при формуванні плану занять враховувати індивідуальні особливості рівня розвитку психологічних та фізичного компонентів професійної готовності, що дозволяє цілеспрямовано за індивідуальним планом розвивати недостатньо розвинені компоненти.

3.4. Тенденції формування готовності курсантів у процесі спеціальної фізичної підготовки.

Зміст та результати експериментального дослідження підвищення ефективності процесу формування готовності курсантів до професійної діяльності зазначають, що самовизначення особистості пов'язане з ціннісною орієнтацією її свідомості, поведінки і діяльності. Дотримання певних цінностей закріплює єдність і самототожність особистості, її стрижень, її мораль, моральність. Саме ціннісно-значеннєве відношення породжує вибір певної стратегії і тактики при здійсненні діяльності, форми її реалізації. Постає запитання: якою мірою і через що може здійснюватися самовизначення майбутніх працівників ОВС щодо завдань правоохоронної діяльності в умовах навчально-виховного процесу ВНЗ МВС України?

Цілком очевидно, що в традиційній системі професійно-юридичної підготовки самовизначення є присутнім немов побічно, у зв'язку з вступом до ВНЗ "закритого типу". Однак, як свідчать численні опитування, вибір ВНЗ не завжди збігається з істинними життєвими інтересами абітурієнтів. Більш того, провчившись якийсь час в інституті, деякі курсанти визнають свій вибір професії помилковим.

Не сприяє самовизначенню і самий характер ставлення курсантів до навчального процесу. В усіх випадках курсант виступає об'єктом педагогічного керівництва, управління з боку командного та науково-педагогічного складу. Фактично момент активності як виборчого ставлення курсанта до змісту і структури своєї професійно-юридичної підготовки відсутній. Іншими словами, реальні механізми розвитку особистості не враховуються в існуючій системі професійної підготовки юридичних кадрів. Рівною мірою це стосується й формування професійно значущих характеристик особистості правознавця, до якого належить його готовність до здійснення правоохоронної діяльності. Усунення цього протиріччя нам бачиться в принциповій зміні самої позиції курсанта в навчальному процесі: з об'єкта професійно-юридичної підготовки він повинен перетворитися на її суб'єкт. Усвідомлення цієї позиції ми вбачаємо в дотриманні в процесі підготовки майбутніх співробітників правоохоронних органів принципу самовизначення й особистої відповідальності курсантів у виборі форм і методів освоєння юридичної професії.

Ми вважаємо, що шлях створення ситуацій, які моделюють у навчальному процесі реальні моменти затримання правопорушника і сприяють осмисленню їх змісту і цінностей, принципи самостійності, самовизначення й особистої відповідальності курсантів, реалізовані в процесі професійно-юридичної підготовки, будуть сприяти поліпшенню якості її результатів,

одним із проявів якого є готовність майбутніх співробітників органів внутрішніх справ до правоохоронної діяльності.

Сформульовані й обґрунтовані на базі теоретичного вивчення проблеми готовності, дані принципи лягли в основу методики навчання, ефективність якої досліджувалася в умовах педагогічного експерименту.

При його підготованні і проведенні найважливіше питання полягало у тому, щоб в навчально-виховному процесі ВНЗ МВС знайти ті ланки, які б дозволили реалізувати виділені нами принципи організації процесу формування готовності майбутніх співробітників органів внутрішніх справ до правоохоронної діяльності, не порушуючи при цьому його сформовану структуру і логіку професійно-юридичної підготовки. Іншими словами, необхідно було виділити ті елементи в загальному процесі професійного становлення майбутнього співробітника правоохоронних органів, які б об'єктивно припускали можливість самостійних рішень курсантів у виборі форм і методів вивчення основ професійно-юридичної діяльності, самовизначення щодо цінності цієї сфери правоохоронної діяльності для себе і для інших, особистої відповідальності за результати своїх професійних дій відповідно до самостійно обраної методики їх здійснення. Такими елементами були виділені заняття спеціальною фізичною підготовкою, заняття в спортивній секції, практика і стажування курсантів у практичних органах.

Заняття в спортивній секції, що ґрунтується на принципах добровільності, сприяли виявленню і спостереженню за тими курсантами, які свідомо звернулися до можливості більш детального й поглибленого освоєння дій правоохоронця, технікою виконання зв'язаних із правоохоронною діяльністю і технікою виконання прийомів рукопашного бою. Відсутність жорстко регламентованих програм, методик навчання, дозволили будувати секційну роботу таким чином, щоб максимально відтворювати ситуації взаємодії при затриманні правопорушника при виконанні професійних дій, моделювати й обговорювати різні варіанти їх розвитку.

Практика курсантів III-го курсу і стажування курсантів IV-го курсу служила лабораторією накопичення курсантами особистого досвіду в організації правоохоронної діяльності й осмислення результатів своїх дій, їхньої професійної діяльності й ефективності. Практика і стажування виконувало роль сполучної ланки між навчальною діяльністю курсантів, де цілі, завдання, зміст, стратегія і тактика майбутнього співробітника ОВС вивчалися на базі теоретичного аналізу чужого досвіду і заняттями зі спеціальної фізичної підготовки, заняттями в спортивній секції, де цей досвід піддавався практичному осмисленню і виконанню. На цій основі вишиковувалася власна теоретична модель правозахисника. Практика і стажування забезпечували особисту відповідальність майбутніх співробітників ОВС за вчинені правоохоронні дії.

Таким чином, результати теоретичного дослідження проблеми дозволили визначити основні шляхи в удосконаленні технології процесу формування готовності майбутніх співробітників ОВС - правоохоронців до здійснення одного з найважливіших завдань своєї юридичної професії - правоохоронної діяльності; сформулювати принципи його організації, покликані підвищувати ефективність цього процесу; установити ланки професійно-юридичної

підготовки, що об'єктивно забезпечують можливість реалізації наміченого шляху в умовах існуючої структури й змісту навчально-виховного процесу вузу "закритого" типу.

Оцінці правомірності і доцільності сформульованих нами на теоретичному рівні припущень вимагала підтвердження їх емпіричними даними. Досягненню цієї мети служили матеріали дослідно-експериментальної роботи.

Підвищення професійної готовності - це не "чужорідна справа" на заняттях зі спеціальної фізичної підготовки, а актуальне відображення глибокого розуміння того, що фізична підготовка курсантів без професійної підготовки - це прихований і небезпечний дефект, що може в екстремальних ситуаціях оперативно-службової діяльності звести нанівець чисто фізичну підготовленість співробітника і призвести до зриву і помилок. Тільки сполучення фізичної підготовки з професійною підготовкою виражає реальну високу підготовленість курсанта як фахівця до застосування прийомів самозахисту без зброї і рукопашного бою в складних умовах професійної діяльності. Тому необхідно вести пошук шляхів підвищення професійної готовності курсантів у ході занять зі спеціальної фізичної підготовки, і вони як ми припускаємо, є.

У процесі занять зі спеціальної фізичної підготовки при цілеспрямованій організації навчального процесу можуть активно формуватися й удосконалюватися наступні компоненти професійної готовності курсантів (у порядку рангової значимості):

1) вольові якості (завзятість, наполегливість, рішучість і сміливість, самостійність, уміння мобілізувати себе, цілеспрямованість і ін.);

2) професійна усталеність (емоційно-вольова усталеність, натренованість у бездоганному виконанні прийомів самозахисту без зброї і рукопашного бою в екстремальних умовах, усталеність до реальної небезпеки, уміння володіти собою в екстремальних умовах);

3) професійні якості (професійна спостережливість, професійна пам'ять, мислення, професійна увага),

4) професійно-психологічні вміння (аналітико-психологічні, техніко-психологічні, тактико-психологічні).

Можна зробити висновок, що на заняттях по самозахисту без зброї і рукопашному бою формуються важливі знання, уміння і навички для ведення "психологічної боротьби": уміння вести спостереження за супротивником, скласти загальний план сутички на основі своїх спостережень, розпізнавати реакції і наміри правопорушника і вводити його в оману, щоб полегшити виконання поставлених оперативно-службових завдань, викривати дії супротивника, уміти вести зустріч із невідомими супротивниками, а також переважаючими по силі.

На підставі зіставлення даних, отриманих в контрольній та експериментальній групах, обґрунтовувався загальний висновок про ефективність розробленої методики формування професійної готовності під час здійснення спеціальної фізичної підготовки курсантів.

Поставлена у роботі проблема формування професійної готовності до правоохоронної діяльності у курсантів вищих навчальних закладів МВС вимагала вирішення питання об'єктивізації впливу занять спеціальною фізичною

підготовкою на їх розвиток. З цією метою нами були сформульовані завдання, які мали сприяти його вирішенню, що було досягнуто у експерименті.

Відповідно до завдань дослідження на першому етапі експерименту головним завданням було визначення початкового рівня професійної готовності, для чого на підставі обстеження курсантів, яке включало методи спостереження (просте та комплексне), опитування, бесіду, експертні оцінки, аналіз документації та використання бланкових методик, програмних засобів психофізіологічного тестування (тест "САН"), стандартизовані та модифіковані опитувальники (Айзенка Г.), а також модифікований варіант анкети, розробленої М.І. Дяченком на підставі трьох факторів опитувальника Р. Кеттела та опитувальника НПУ визначили рівні сформованості окремих психофізіологічних компонентів (рівень сформованості визначався за пересічним балом оцінки окремих критеріїв компонентів). Для дослідження фізичного компоненту професійної готовності проводилось тестування фізичних якостей (спритності - човниковий біг, швидкості - біг на 100 метрів, сили - підтягування, стрибки у довжину, витривалості - біг на 1000 метрів). Загальна оцінка фізичного компоненту формувалась на підставі пересічного значення оцінок окремих фізичних якостей.

На наступному етапі дослідження для індивідуалізації підходу була застосована методика поєднаної оцінки, яка враховувала рівень розвитку окремих компонентів, що надало можливість виділити групи курсантів з переважним розвитком тих чи інших компонентів професійної готовності.

Було встановлено, що у дослідній групі курсантів незадовільний рівень розвитку мотиваційного компоненту, який за даними багатьох дослідників має головне значення у формуванні професійної готовності відзначався у 20,7 % курсантів, посередній розвиток цього компоненту був зареєстрований у 63,5 % курсантів, добрий - у 13,5 % та відмінний - у 3,2 % курсантів. Незадовільний рівень розвитку оціночно-ціннісного компоненту спостерігався у 32,5 % курсантів, задовільний - у 36,5 %, добрий - у 28,6 % та відмінний - у 2,4 %. За розвитком емоційно-вольового компоненту незадовільний рівень розвитку відзначався у 29,4 % курсантів, посередній - у 50 %, добрий - у 19 % та відмінний лише 1,6 %. У всіх інших випадках їх розвиток значно варіював. Наприклад, відмінний розвиток мотиваційного компоненту відзначався нарівні з задовільним розвитком емоційно-вольового компоненту та відмінним і незадовільним розвитком оціночно-ціннісного компоненту, або відмінний розвиток емоційно-вольового компоненту нарівні з задовільним розвитком мотиваційного та незадовільним розвитком оціночно-ціннісного компонентів. Особливо необхідно відмітити, що у жодному з випадків нами не були зареєстровані відмінні та незадовільні оцінки розвитку всіх компонентів.

За загальною оцінкою професійної готовності більшість курсантів знаходились на задовільному рівні професійної готовності, коли його загальна оцінка коливалась в межах 2 балів (94 %), у інших 6 % ця оцінка була в межах 3 балів. Однак за розподілом оцінок зустрічались різноманітні варіанти їх поєднання. Найчастіше у 29 % випадків зустрічався варіант з низьким рівнем розвитку оціночно-ціннісного компоненту та задовільним або добрим рівнем розвитку інших компонентів, у 20 % випадків зустрічався варіант з

низьким рівнем мотиваційного компоненту, причому у всіх випадках він сполучався з низьким рівнем емоційно-вольового компоненту та у 9% випадків такий рівень розвитку психологічних компонентів сполучався з високим рівнем розвитку фізичного компоненту професійної готовності, у 8% випадків низький рівень емоційно-вольового компоненту сполучався з задовільним та добрим розвитком інших компонентів. У двох випадках зустрічався варіант, коли у курсантів відмінні оцінки розвитку мотиваційного та оціночно-ціннісного компонентів сполучалися з задовільними та добрими оцінками інших компонентів. Слід відзначити, що у жодному з випадків відмінні оцінки розвитку фізичного компоненту не сполучалися з відмінними оцінками інших компонентів професійної готовності.

В цілому по групі були визначені декілька варіантів розподілу оцінок окремих компонентів, що дозволило сформулювати головні напрямки методичного забезпечення у формуючому експерименті на заняттях спеціальною фізичною підготовкою. Відповідно до цього були визначені групи у яких необхідно було проводити: рівномірний розвиток всіх компонентів професійної готовності; рівномірний розвиток всіх компонентів з акцентом на формування оціночно-ціннісного компоненту; рівномірний розвиток всіх компонентів з акцентом на формування емоційно-вольового компоненту; рівномірний розвиток всіх компонентів з акцентом на формування мотиваційного та емоційно-вольового компонентів; переважний розвиток емоційно-вольового та фізичного компонентів професійної готовності.

За означеними напрямками методичного забезпечення занять зі спеціальною фізичною підготовкою нами були опрацьовані індивідуальні плани, що передбачали цілеспрямований розвиток недостатньо розвинутих компонентів професійної готовності.

Загальна схема методики формування професійної готовності на заняттях спеціальною фізичною підготовкою передбачала 2 етапи, перший з яких (загальнопідготовчий) вирішував, в першу чергу, завдання розвитку та удосконалення таких недостатньо розвинутих фізичних якостей як загальна витривалість, сила та спритність. На другому (спеціальнопідготовчому) етапі на заняттях спеціальною фізичною підготовкою акцент робився на формування у курсантів засобами та методами фізичного виховання недостатньо розвинутих компонентів професійної готовності з урахуванням початкового рівня їх розвитку. Заняття за вказаною схемою склали визначальний напрямок формувального експерименту. Контрольна група курсантів займалась за програмою методикою занять зі спеціальною фізичною підготовки.

Наприкінці формувального експерименту нами було проведено тестування рівня розвитку компонентів професійної готовності, що надало можливість оцінити вплив застосованої нами методики на їх формування.

Нами було встановлено, що у контрольній та експериментальній групах відзначились суттєві відмінності. Незадовільний рівень мотиваційного компоненту професійної готовності, який спостерігався у констатуючому експерименті у 20,7 % курсантів після завершення формувального експерименту у контрольній групі вірогідно не змінився та відзначався на рівні 23,1 %, у експериментальній групі вірогідно знизився до рівня 4 %. Слід відзначити,

що відмінний рівень розвитку у контрольній групі по завершенні взагалі не відзначався, у експериментальній він склав 6 %.

Рівень розвитку оціночно-ціннісного компоненту у контрольній та експериментальній групах вірогідно покращився. У контрольній групі наприкінці експерименту незадовільні оцінки відзначались у 19,2 % курсантів, у експериментальній - у 7 %. Як і за попередньо розглянутим компонентом у контрольній групі відмінних оцінок його розвитку не отримано. У експериментальній групі відмінні оцінки отримані у 3 % курсантів, що є не вірогідним. Привертає увагу значне вірогідне збільшення задовільних та добрих оцінок в обох групах. Причому відсоток добрих оцінок у контрольній групі, хоча порівняно й не вірогідно, більший ніж у експериментальній.

Як і за оцінками попередніх компонентів професійної готовності оцінки емоційно-вольового компоненту покращилися в обох групах (у контрольній групі незадовільні оцінки відзначались у 7,7 %, в експериментальній - у 4 % курсантів. Відмінних оцінок у контрольній групі не зареєстровано, у експериментальній вони відзначались у 4 %.

Оцінка фізичного компоненту професійної готовності вірогідно покращилась у обох групах, але відмінності між оцінками в контрольній та експериментальній групах невірогідні.

Загальна оцінка рівня професійної готовності покращилась в обох групах. Однак її покращення у експериментальній вірогідно більше (на 0,35 бала), ніж у контрольній (на 0,1 бала).

Таким чином, застосована нами методика спеціальної фізичної підготовки дозволила значно покращити загальний рівень та розвиток окремих психологічних компонентів професійної готовності, що надає можливість впровадити її до навчального процесу ВНЗ МВС України.

Загалом дана робота вказала на можливість значного покращення психологічних компонентів професійної готовності методами та засобами фізичного виховання на заняттях спеціальної фізичної підготовки.

ВИСНОВКИ

Розкривши та обґрунтувавши сутність і структуру професійної готовності співробітників внутрішніх справ на підставі аналізу наукової літератури ми констатували визначальний вплив на загальний рівень професійної готовності мотиваційного, емоційно-вольового, оціночно-ціннісного та фізичного компонентів.

Результати констатувального експерименту вказали на недостатній розвиток психологічних компонентів професійної готовності, рівень розвитку яких у переважної більшості курсантів знаходився на рівні нижче задовільного, наприклад, кількість незадовільних та задовільних оцінок визначального для готовності мотиваційного компоненту загалом по групі складав 84,2 %.

Використаний підхід до оцінки рівня професійної готовності курсантів ВНЗ МВС України дозволив визначити індивідуальні особливості сформованості окремих її компонентів, що дозволило встановити переважні напрями методичного забезпечення занять зі спеціальної фізичної підготовки, які у більшості випадків необхідно було спрямувати на рівномірний розвиток всіх компонентів професійної готовності з акцентом на формування мотиваційного компоненту.

Застосована нами індивідуалізована методика проведення занять спеціальною фізичною підготовкою з урахуванням рівня розвитку окремих компонентів професійної готовності дозволила покращити загальний рівень професійної готовності відносно традиційної методики на 0,35 бала.

Найбільше застосована індивідуалізована методика спеціальної фізичної підготовки сприяла покращенню рівня розвитку мотиваційного компоненту професійної готовності, позитивна динаміка якого спостерігалась майже у всіх курсантів, що є визначальним у подальшому її використанні.

Найменший вплив, порівняно з контрольною групою щодо покращення рівня розвитку, відзначався на фізичний компонент професійної готовності, який вірогідно покращився в обох групах, але відмінності між групами були невірогідні (на 0,07 та 0,12 балів, відповідно, у контрольній та експериментальній групах).

Застосування індивідуалізованого підходу на заняттях спеціальною фізичною підготовкою надало можливість значно підвищити їх ефективність щодо формування загального рівня професійної готовності та окремих психологічних компонентів, що дозволяє рекомендувати її широке впровадження до навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах МВС України.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Про затвердження Настанови з організації фізичної підготовки рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ України: Наказ МВС України від 20 жовтня 2000 р. № 759. - К., 2000. - 48 с.
2. Про оголошення Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" і постанови Верховної Ради України від 18 лютого 1992 р.: Наказ МВС України від 25 березня 1992 р. № 170.
3. Про введення в дію Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність". - К., 1992. - 12 с.
4. Про заходи щодо подальшого розвитку фіз. культури і спорту серед особового складу правоохоронних органів: Наказ МВС України від 26 березня 1999 р. № 253: - К., 1999. - 7 с.
5. Про затвердження настанови з фізичної підготовки у Збройних Силах України: Наказ Міністра оборони України № 400 від 5.11.1997 р. - 130 с.
6. Про нормативні документи з фізичного виховання. Наказ Міністерства освіти України № 188 від 25 травня 1998 р. - К.: МО України, 1998. - 26 с.
7. Про фізичну культуру і спорт. Закон України. - К.: 1993. - 24 с.
8. Указ Президента України від 1 вересня 1998 року № 639/98 "Про затвердження Цільової комплексної програми "Фізичне виховання - здоров'я нації" - 36 с.
9. Щодо виконання Закону "Про фізичну культуру і спорт": Вказівка 25/53 к/в МВС України від 17.04.1996 року - 16 с.
10. Наставление по физической подготовке в Советской Армии и военноморском флоте. - М.: Военное изд-во, 1987. - 320 с.
11. Аболин Л.М. Психологические механизмы эмоциональной устойчивости человека. - Казань: Изд-во Казанск. ун-та, 1987. - 331 с.
12. Авдеев В.В. Психологические основы повышения эффективности деятельности работников органов внутренних дел в экстремальных ситуациях. - М.: РИО МВД, 1988. - 46 с.
13. Агапов И. Подготовка сотрудников охраны: психологический аспект // Телохранитель, 1996. - № 5. С. 51-56.
14. Ажуров А.С. Профессиональная направленность физической подготовки студентов-геологов к работе в условиях высокогорья: Дис... канд. пед. наук. - Казань, 1991. - 231 с.
15. Александров А.Д. и др. Основы рукопашного боя без использования оружия: Учебн. пособие. - М.: ЦС "Динамо", 1981. - 172 с.
16. Алексеев А.В. Себе перебороти. Вид.2-е, доповн. і перепр. М.: ФиС, 1982. С. 62-120.
17. Алембець М.М. Показники фізичної підготовленості абітурієнтів навчального закладу системи МВС України // Молода спортивна наука України. Матеріали 1 Всеукраїнської наук. конф. аспірантів галузі фізична культура і спорт. - Львів, 1997. - С. 72-73.
18. Андарало А.И. Формирование профессионально-педагогической готовности будущих учителей к работе по ориентации на сельскохозяйственные профессии: Дис... канд. пед. наук. - Минск, 1983. - 173 с.

19. Андреев В.И. Профессиональная направленность физической подготовки курсантов пожарно-технических училищ МВД России: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. - М., 1995. - 24 с.
20. Анисимов Е.А. Проблема развития общетрудовых и профессионально важных психофизиологических функций у школьников и молодежи средствами физической культуры и спорта: Дис... докт. биол. наук. - М., 1994. - 330 с.
21. Ануфрієв М.І. Система підготовки та перепідготовки персоналу органів внутрішніх справ України // Вісник ун-ту внутрішніх справ. - Харків, 1999. - Вип.8. - С. 10.
22. Ануфрієв М.І. Становлення, розвиток та основні напрями удосконалення відомчої багаступеневої системи підготовки персоналу ОВС // Вісник ун-ту внутрішніх справ. - Х., 1999. - Вип.9. - С. 9-13.
23. Афанасьев А.О. Відповідальність, свобода та ініціатива у військово-професійній діяльності // Вісник технологічного університету Поділля № 4, Ч. II. - Хмельницький: Видавництво ХТУП, 1999. - С. 146-148.
24. Афанасьев А.О. Мотиви військово-професійної відповідальності курсантів військових вузів // Психолого-педагогічні основи формування готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної діяльності у військах згідно з вимогами Колегії Держкомкордону від 09.07.98 р. // Матеріали науково-практичної конференції 23 жовтня 1998 р. - Хмельницький: Видавництво АПВУ, 1998. - С. 51-53.
25. Афанасьев А.О. Проблема відповідальності у сфері військово-професійної діяльності // Збірник наукових праць філософського факультету: філософія, соціологія, психологія №-4, ч. I. - Івано-Франківськ: Видавництво Прикарпатського університету ім. В. Стефаника, 2000. - С. 72-78.
26. Афанасьев А.О. Психологічне обґрунтування системи виховання відповідальності у курсантів // Вісник технологічного університету Поділля №-6 - Хмельницький: Видавництво ХТУП, 1999. - С. 77-82.
27. Афанасьев А.О. Типи відповідальності курсантів вищого військового навчального закладу // Психологія. Збірник наукових праць № 1-9. - Київ, 2000. - С. 40-45.
28. Ахтариєва Л.Г. Особенности психологической подготовленности студентов к профессиональной деятельности: Автореф. дис. ... канд. психол. наук. - Л., 1978. - 16 с.
29. Аяшев О.А. Формирование профессиональной готовности будущего учителя к воспитательной работе средствами физической культуры: Дис... докт. пед. наук. - М., 1991. - 405 с.
30. Багас О.П. Динаміка фізичної підготовленості курсантів-прикордонників під впливом цілеспрямованого розвитку фізичних якостей // Молода спортивна наука України: Зб. наук. ст. - Львів, 2000. - Вип. 4. - С. 193-197.
31. Бездухов В.П. Формирование профессиональной готовности будущего учителя к нравственному воспитанию школьников. Автореф. Дис... канд. пед. наук. - Л., 1987. - 20 с.
32. Бжалава И.Т. Установка и поведение. - М.: Знание, 1968. - 48 с.

33. Бикова О.В. Формування готовності до професійної діяльності майбутніх офіцерів пожежної охорони: Автореф. дис...канд. пед. наук: 13.00.04. - К., 2001. - 20 с.
34. Битехтина Л.Д. Исследование зависимости поведения в экстремальных ситуациях от некоторых свойств личности: Дис... канд. психол. наук. - М., 1971. - 141 с.
35. Богучарова Е.И. Психологическая готовность к выбору профессии у старшеклассников: Автореф. дис... канд. психол. наук - М., 1991. - 18 с.
36. Борисов В.В. Формування готовності вчителя до дослідницької педагогічної діяльності в умовах поетапної підготовки студентів педагогічного вузу: : Дис... канд. пед. наук. - Слов'янськ, 1996. 181 с.
37. Бородин А.А. Физическая подготовка работников милиции к действиям по задержанию вооруженного преступника // Материалы Всесоюзной научной конференции. - Омск, 1982.- С. 155-157.
38. Булочко К.Т. Обучение рукопашному бою. - М.: Воениздат, 1942. - 86 с.
39. Булочко К.Т. Физическая подготовка разведчика. - М.: Воениздат, 1945. - 328 с.
40. Вайнбаум Я.С. Гигиена физического воспитания: Учебн. пособие. - М.: Просвещение, 1986. - 176 с.
41. Вако И.И. Формирование эмоциональной и волевой устойчивости сотрудников органов внутренних дел посредством физических упражнений // Фізична культура та спорт, здоров'я нації. III міжнародна науково-практична конф. - Київ-Вінниця. - 1998. - Ч. 1. - С. 11-13.
42. Валеев Д.А. Экспериментальное исследование профессионально-прикладной физической подготовки студентов вуза по специальности: "Бурение нефтяных и газовых скважин": Дис... канд. пед. наук. - Л., 1979. - 151 с.
43. Васильев В.Н. Утомление и восстановление сил. - М.: Знание, 1984. - 60 с.
44. Васильев Г.І. Педагогічні умови адаптації курсантів до навчання у вузах МВС: Автореф. дис... канд. пед. наук. - Одеса, 1997 - 24 с.
45. Васильев В.Л. Юридическая психология: Учебник для студетов вузов.- СПб: Питер, 2000. - 624 с.
46. Вейднер-Дубровин Л.А. Некоторые вопросы научного обоснования профессионально-прикладной физической подготовки // Тезисы докладов Всесоюзной научно-методической конференции по ППФП. - М., 1972.
47. Верхошанский Ю.В. Основы специальной физической подготовки спортсменов.- М.: ФиС, 1988. - 331 с.
48. Виевская Л.Г. Формирование готовности будущего учителя к педагогическому взаимодействию с учащимися: Дис... канд. пед. наук. - Кривой рог, 1994. - 165 с.
49. Виленский М.Я., Сафин Р.С. Профессиональная направленность физического воспитания студентов педагогических специальностей: Учебное пособие. - М., Высшая школа, 1989. - 158 с.
50. Винославская Е.В. Формирование психологической готовности куратора академической группы к воспитательной работе: Дис... канд. пед. наук. - К., 1986. - 200 с.

51. Волков А. А. Психологическая подготовка слушателей рядового и младшего состава милиции в учебных центрах МВД, УВД: Дис... канд. психол. наук. - М., 1987. - 181 с.
52. Волков В.Н. Курс самозащиты без оружия "Самбо": Учебное пособие для школ НКВД. Ч. 1. - М.: 1940. - 272 с.
53. Волков В.Н. Курс самозащиты без оружия "Самбо": Учебное пособие для школ НКВД. Ч. 2. - М.: 1940. - 252 с.
54. Воробьева Т.А. Профессиональная пригодность как центральная проблема профессиональной подготовки студента: Проблемы отбора и профессиональной подготовки специалистов в вузах - Кузьмина Н.В. - Л.: Изд-во Ленинград. ун-та 1970. - С. 21-32.
55. Вяткин Б.А. Роль темперамента в спортивной деятельности. - М.: 1978. - 50 с.
56. Гей М.И. Формирование готовности будущих учителей к нравственному воспитанию школьников: Дис... канд. пед. наук. - К., 1988. - 169 с.
57. Горностаев П.П. Формирование психологической готовности старшеклассников к педагогической деятельности: Автореф. дис... канд. психол. наук. - М., 1988. - 18 с.
58. Гречаная И. В. Профессионально-прикладная физическая подготовка работников сферы обслуживания (на примере учреждений торговли): Дис... канд. пед. наук. - Челябинск, 1996. - 161 с.
59. Григоренко Л.В. Формирование готовности студентов педвуза к профессиональной деятельности в процессе самостоятельной работы: Дис... канд. пед. наук. - Кривой Рог, 1991. - 162 с.
60. Губарева Л.Ф. Формирование профессиональной готовности студентов факультета начальных классов к реализации принципов гуманной педагогики: Дис... канд. пед. наук. - Самара, 1994. - 205 с.
61. Гузарь В.Н. Физическая подготовка. Основы обучения и методика тренировки. - Одесса: ОИСВ, 1994, - 95 с.
62. Гузарь В.Н., Пистол И.Н., Федоров А.А. Физическая подготовка. Основы руководства и обеспечения. - Одесса: ОИСВ, 1994, - 107 с.
63. Дахновский В.С., Рукавицын Б.И. Обучение и тренировка дзюдоистов. - Мн.: Полымя, 1989. - 192 с.
64. Дахновский В.С., Лещенко С.С. Подготовка борцов высокого класса. - К.: Здоровья, 1989. - 192с.
65. Деликатный С.К., Половникова Ж.Ю., Прыгунов П.Я. Основы профессиональной и психологической подготовки сотрудников личной охраны. Учебное пособие. К.: Правда Ярославичів, 1998. - 548 с.
66. Деятельность: Советский энциклопедический словарь / Гл. ред. А.М. Прохоров. - 4-е изд. - М.: Сов. энциклопедия, 1989. - 1632 с.
67. Дзю-до. Сокращенный перевод с японского. - М.: ФиС., 1977. - 104 с.
68. Дурай - Новакова К.М. Формирование профессиональной готовности студентов к педагогической деятельности: Автореф. дис... докт. пед. наук. - М., 1983. с. 32
69. Дяченко В.І. Методика діагностики професійної усталеності співробітника ОВС // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. - 1998. - № 4. - С. 179-184.

70. Дяченко В.І. Підготовка курсантів вузу системи МВС до дій в екстремальних ситуаціях як компонент професійної усталеності // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. - 1999. - №2. - С. 198-203.
71. Дяченко В.І. Професійна усталеність у діяльності органів внутрішніх справ // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. - 1998. - № 3. - С. 186-190.
72. Дяченко В.І. Фактори підвищення ефективності процесу формування професійної усталеності у курсантів вузу системи МВС // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського. - 1998. - Вип. 10-11. - С. 108-113.
73. Дяченко В.І. Формування професійної усталеності курсантів вищих закладів освіти системи МВС: Дис... канд. пед. наук. - Одеса, 2000. - 230 с.
74. Дьяченко М.И., Кандыбович Л.А., Пономаренко В.А. Готовность к деятельности в напряженных ситуациях. Психологический аспект. - Минск: Изд-во "Университетское", 1985. - 206 с.
75. Еловая Н.З. Формирование профессионально - педагогической готовности студентов к выполнению воспитательных функций классного руководителя: Автореф. дис... канд. пед. наук. - М., 1990. - С. 16.
76. Жевага С.І. Формування стійкого інтересу до занять фізичною підготовкою у слухачів і курсантів системи навчальних закладів МВС України. - К.: РВВ КІВС, 1999. - 40 с.
77. Жуков М. Н. Содержание и методика профессионально прикладной физической подготовки учителей предметников в педагогических вузах: Дис... канд. пед. наук. - М., 1993. - 178 с.
78. Жуковский В.П. Психолого-педагогические условия формирования профессиональной направленности учащихся лицейских классов и курсантов военного училища: Автореф. дис... канд. пед. наук. - Саратов, 1997. - 23 с.
79. Завіна В.І. Формування готовності майбутніх учителів початкових класів до організації контролю за навчальною діяльністю школярів: Дис... канд. пед. наук. - К., 1996 - 194 с.
80. Закорко И.П. Специальная физическая подготовка в высших учебных заведениях МВД Украины с учетом индивидуальных особенностей моторики курсантов: Автореф. дис... канд. наук по физ. воспит. и спорту. - К., 2001. - 19 с.
81. Заремба Л.В. Формирование у студентов пединституты готовности к организации внеурочной деятельности учащихся: Дис... канд. пед. наук. - К., 1990. - 154 с.
82. Зезюлин Ф.М. Совершенствование подготовки слушателей (курсантов) учебных заведений МВД РФ к действиям против вооруженного правонарушителя: Дис... канд. пед. наук. - М., 1995. - 247 с.
83. Иванов С.А. Методика обучения технике рукопашного боя: Автореф. дис... канд. пед. наук. - М., 1995. - 23 с.
84. Иванова Е.В. Социально-психологическая адаптация курсантов в ВУЗе МВД как этап профессионального становления будущих сотрудников пенитенциарной системы: Дис... канд. психол. наук: 19.00.06. - К., 1999. - 189 с.

85. Иванова О.В. Динаміка процесу адаптації курсантів вищого зпкладу освіти МВС України пенітенціарного профілю // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. - 1998. - № 4. - С. 161-167.
86. Кадченко Л.П. Мотивационная готовность студентов пединститута к профессионально-педагогической деятельности: Формирование личности советского учителя. - Кривой Рог, МНО УССР; КГПИ, 1990. - С. 62-64.
87. Кандыбович Л.А. О проблемах психологической готовности к деятельности: Материалы V съезда общества психологов СССР. - М. Изд-во АН СССР, 1977. - С. 6.
88. Капская А.И. Формирование готовности студентов педвуза к исполнительно-речевой деятельности в системе профессиональной подготовки: Дис... докт. пед. наук. - К., 1989. - 497 с.
89. Каразян Л.Ф. Формирование у старших подростков готовности в процессе клубной деятельности Дис. ... канд. пед. наук. - К., 1989. - 165 с.
90. Карпов В.В. Психолого-педагогические основы многоступенчатой профессиональной подготовки в вузе: Дис... докт. пед. наук. - Санкт-Петербург, 1992. - 310 с.
91. Кемхадзе А.С. Профессиональная физическая подготовка студентов с учетом структуры двигательного обеспечения их деятельности: Дис... канд. пед. наук. - Тбилиси, 1991. - 114 с.
92. Ковалев В.И. Мотивы поведения и деятельность. - М.: Наука, 1988. - 192 с.
93. Ковальчук Э.М. Формирование профессиональной устойчивости учащихся средних профессионально-технических училищ: Дис... канд. пед. наук. - К., 1988. - 155 с.
94. Кожевникова Л.К. Профессионально-прикладная физическая подготовка будущих учителей начальных классов: Дис... канд. пед. наук. - Санкт-Петербург, 1993. - 200 с.
95. Козлов Е.Г. Психологический анализ готовности гимнастов высокой квалификации к соревнованиям: Автореф. дис... канд. психол. наук. - М., 1968. - 23 с.
96. Козлов Е.Г., Мельников В.М. Актуальные задачи психологической
97. Кондрашова Л.В. Воспитание нравственно-психологической готовности к педагогической деятельности // Советская педагогическая наука. - 1984. - № 5. - С. 75-79.
98. Кондрашова Л.В. Воспитание у студентов университета нравственно-психологической готовности к педагогической деятельности // Пути оптимизации учебно-воспитательного процесса в вузе. - Барнаул: Изд-во Алтайского ун-та, 1982. - С. 59-69.
99. Кондрашова Л.В. Нравственно-психологическая готовность студентов к профессиональной деятельности. - К.: Вища школа, 1987. - 54 с.
100. Кондрашова Л.В. Теоретические основы воспитания нравственно-психологической готовности студентов педагогического института к профессиональной деятельности: Дис.... докт. пед. наук. - М., 1989. - 363 с.
101. Кораблина Е.П. Становление психологической готовности к инженерной деятельности у студентов технического вуза: Автореф. дис... канд. психол. наук. - Л., - 1990. 18 с.

102. Корж В.П. Совершенствование тренировочного процесса в пожарно-прикладном спорте у спортсменов высокой квалификации: Автореф. дис. ... канд. наук по физ. воспит. и спорту. - К., - 2000. 18 с.
103. Корниенко С.М. Формирование профессионально-педагогической готовности студентов к работе с родителями младших классов: Дис... канд. пед. наук. - К., 1983 - 186 с.
104. Костенко В.Н., Коваль Н.Н., Кармацких А.А. Приемы необходимой обороны при задержании и обезвреживании преступников: Методические рекомендации. - К.: КФВИНК МВД СССР, 1990. - 52 с.
105. Кот Н.А. Воспитание волевых качеств у детей 4-6 лет средствами физической культуры: Дис... канд. пед. наук. - К., 1995 - 193 с.
106. Коцеруба Д.М. Психолого-педагогічний аналіз проблеми виховання курсантів у вищих військових навчальних закладах // Збірник наукових праць. №11. Ч. II. - Хмельницький: Видавництво НАПВУ, 2000. - С. 186-189.
107. Коцеруба Д.М. Аналіз досвіду роботи з виховання курсантів у вищих військових навчальних закладах // Наукові записки. Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова. Серія педагогіка та історичні науки. №37. - Вип. 4. - С. 45-51.
108. Коцеруба Д.М. Комплексний підхід до організації виховної роботи під час навчального процесу // Педагогічні проблеми вдосконалення професійної підготовки офіцерів-прикордонників відповідно до вимог колегії Держкомітету від 20 грудня 1999 року. Матеріали науково-методичної конференції. - Хмельницький: Видавництво НАПВУ, 2000. - С. 65-70.
109. Коцеруба Д.М. Сутність удосконалення процесу виховання у військово-му навчальному закладі // Наукові записки. Державний педагогічний університет імені М.Коцюбинського. Серія педагогіка і психологія, № 3, 2000. - С. 108-110.
110. Кочин А.А. Повышение эффективности процесса формирования офицеров-профессионалов в вузах внутренних войск МВД России: Дис... канд. пед. наук. - Санкт-Петербург, 1996 - 18 с.
111. Кравцова Н.Е. Формування професійної готовності студентів до музично-творчої діяльності в шкільних фольклорних колективах: Дис... канд. пед. наук. - Одеса, 1994. - 169 с.
112. Круглова Т.Э. Формирование готовности выпускников ИФК к профессиональной деятельности методиста по физической культуре в условиях производственного коллектива: Дис.... канд. пед. наук. - Л., 1991. - 196 с.
113. Крылов Б.С. Полиция Великобритании: основные черты организации и деятельности. - М.: Высшая школа МВД, 1974. - 48 с.
114. Крылов Б.С. Полиция США: основные черты организации и деятельности. - М.: Высшая школа МВД, 1972. - 77 с.
115. Кубіцький С.О. Оцінка ефективності вищого навчального закладу // Нова педагогічна думка.- 1999.- № 2(18). - С. 88-92.
116. Кубіцький С.О. Оцінка ефективності підготовки випускників ВВНЗів на основі теорії ієрархічних систем Сааті // Проблеми освіти. - Київ: Наук.-метод. центр вищої освіти.- 1999. - Вип. 19. - С.45-54.

117. Кубицький С.О. Підходи до оцінювання ефективності підготовки майбутніх офіцерів та їх сутність // Соціалізація особистості.- Київ: НПУ.- 1999. - Випуск спеціальний. - С.170-180.
118. Кубицький С.О. Специфіка педагогічної діяльності у вищому військовому навчальному закладі // Соціалізація особистості. - Київ: Логос, 2000. - Вип. 2. - С. 210 - 220.
119. Кубицький С.О. Структура професійної готовності майбутніх офіцерів // Психологія на перетині тисячоліть. - Київ: Гнозис. - 1998.- Т. 2. - С. 230-238.
120. Курлянд З.Н. Формирование и развитие профессиональной устойчивости учителя: Автореф. дис... докт. пед. наук. / МГПУ. - М., 1993. - 30 с.
121. Курлянд З.Н. Професійна усталеність вчителя - основа його професійної майстерності: Навчальний посібник. Одеса: ОДПІ, 1985. - 161 с.
122. Курлянд З.Н. Развитие педагогических способностей студентов педвузов как средство совершенствования их профессиональной подготовки: Дис... канд. пед. наук. - Одесса, 1985. - 130 с.
123. Курлянд З.Н. Регуляция эмоциональных состояний студентов практикантов // Эмоциональная регуляция учебной деятельности. - М.: МГПУ, 1987. - С. 65-74.
124. Кустов А.Н. Прикладная подготовка самбистов: Автореф. дис... канд. пед. наук. / Гос. центр. ин-т физ. культуры. - М., 1988. - 24 с.
125. Лазарев И.Г. Средства и методы совершенствования выполнения боевых приемов в борьбе самбо: Автореф. дис... канд. пед. наук. / МВШМ МВД СССР. - М., 1991. - 18 с.
126. Лашина Г.Г. Содержание и методика подготовки студентов к использованию средств физической культуры и спорта в своей будущей профессиональной деятельности: Дис... канд. пед. наук. - К., 1991. - 173 с.
127. Ленёв Ю.А. Формирование профессиональных качеств у курсантов (исследование на материалах вузов войск связи): Дис... канд. пед. наук. - М., 1993. - 277 с.
128. Леонтьев А.А. психология общения. - 2-е изд. - М.: Смысл, 1997. - 365 с.
129. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. - М.: Политиздат, 1975. - 304 с.
130. Леонтьев В.П. Нормативное обеспечение физической подготовки курсантов высших военных учебных заведений сухопутных войск: Автореф. дис... канд. наук по физ. воспит. и спорту. - К., 2000. - 20 с.
131. Линенко А.Ф. Теория и практика формирования готовности студентов педагогических вузов к профессиональной деятельности: Дис... докт. пед. наук. - К., 1996. - 403 с.
132. Лученко Р.І. Формування готовності старшокласників сільської школи до трудової діяльності в умовах ринкових відносин: Дис... канд. пед. наук. - К., 1994. - 147 с.
133. Луцак А. Роль спеціальної фізичної підготовки у навчально-тренувальному процесі працівників міліції // Молода спортивна наука України: 36. наук. ст. - Львів, 2000. - Вип. 4. - С. 190-192.
134. Мазоха Д.С. Формирование профессиональной готовности студентов к педагогической деятельности в школах и группах продленного дня: Дис... канд. пед. наук. - К., 1987. - 178 с.

135. Макаренко П.В. Професійна “ Я-концепція” майбутніх фахівців правоохоронної діяльності: Автореф. Дис... канд. психол. наук. - Х., 2001. - 18 с.
136. Мальцев Ю.П. Развитие волевых качеств - целеустремленности, настойчивости, выдержки и самообладания в процессе спортивной тренировки борцов: Дис... канд. пед. наук. - Л., 1967. - 231 с.
137. Маринін І.Г. Формування готовності майбутнього вчителя музики до керівництва шкільним народно-інструментальним колективом: Дис... канд. пед. наук. - К., 1995. - 187 с.
138. Маришук В.Л. До питань про екстремальних факторів і “стресі”. - У кн.: Матеріал наукової конференції, присвячений ВР СРСР і факультету. - Л., 1968. С.49-53.
139. Маришук В.Л. К вопросу об эмоциональной устойчивости курсантов-летчиков и возможности её совершенствования с применением средств физической подготовки: Автореф. дис... канд. психол. наук. - Л., 1964. - 22 с.
140. Массанов А.В. Формирование психологической готовности старших подростков к профессиональному самоопределению. Дис... канд. психол. наук. - К., 1988. 144 с.
141. Методика оцінки підготовленості слухачів навчальних закладів МВС України з рукопашного бою (Методичний посібник). - К.: МВС України, 1996. - 24 с.
142. Мешко О.І. Формування готовності шкільних психологів до створення психологічного клімату у педагогічному колективі: Дис... канд. психол. наук. - К., 1995 - 191 с.
143. Минжанов Н.А. Повышение профессионально-психологической подготовленности слушателей учебных заведений органов внутренних дел в процессе физической подготовки: Автореф. дис... канд. пед. наук. - М., 1992. - 330 с.
144. Мозолев А.М. Формирование потребности в физическом совершенствовании будущих офицеров, как педагогическая проблема // Физическая культура, спорт, туризм в новых условиях развития стран СНГ: Международный науч. конгресс: В 2х- ч. - Мн., 1999. - Ч 2. - С. 189-191.
145. Мойсеєнко Р.М Формування професійної готовності майбутнього вчителя засобами індивідуальної роботи: Автореф. дис... канд. пед. наук. - Кіровоград, - 1997 18 с.
146. Моляко В.А., Смульсон М.Л. Психологическая готовность к труду на современном производстве. - К.: Знання, 1985.- 16 с.
147. Момот Л.Л. Дидактические условия формирования у учащихся готовности к творческой деятельности (на материале предметов гуманитарного цикла): Дис... канд. пед. наук. - К., 1977. - 169 с.
148. Мореев В.И. Формирование мотивационной готовности старшеклассников к труду. Автореф. дис... канд. пед. наук. - Минск, 1992. с.
149. Мороз О.И. Формирование психологической готовности старшеклассников сельских общеобразовательных школ к сельскохозяйственному труду: Автореф. дис... канд. психол. наук. К., 1982. - 21 с.

150. Назаров О.А. Динамика первичной психологической адаптации к условиям учебы и службы в учебных заведениях ИВД Украины: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.01. - Х., 2001. - 200 с.
151. Наскалов В.М. Профессионально-прикладная физическая подготовка студентов по специальности "Химическое производство": Дис... канд. пед. наук. - Минск, 1991. - 220 с.
152. Нерсисян Л.С., Пушкин В.Н. Психологическая структура готовности оператора к экстремальным действиям // Вопросы психологии. - 1969. - № 5. - С. 25-31.
153. Нью Р.Л. Формирование профессиональной готовности студентов педвузов к проведению внеклассной работы в школе: Автореф. дис... канд. пед. наук. - Ташкент, 1989. - 18 с.
154. Ознобишин Н.Н. Искусство рукопашного боя. - М.: НКВД РСФСР, 1930. - 228 с.
155. Окуньков Ю.В. Физическое воспитание в вузе как фактор всесторонней подготовки специалиста: Дис... канд. пед. наук. - М., 1975. - 220 с.
156. Основы математической статистики: учебное пособие для ин-тов физ. культуры. / Под ред. В.С. Иванова. - М.: ФиС, 1990. - 176 с.
157. Павленко Е.А. Формирование готовности студентов педвуза к использованию национальных традиций в воспитании школьников: Дис... канд. пед. наук. - Кривой Рог, 1997. - 194 с.
158. Папкин А.И. Личная безопасность сотрудников органов внутренних дел: Тактика и психология безопасной деятельности. - М., 1996. - 244 с.
159. Пархоменко П.П. Изучение и совершенствование внимания курсантов-летчиков средствами физической подготовки и спорта: Дис... канд. психол. наук. - М., 1974. 28 с.
160. Пастырь И.И. Формирование у будущих учителей готовности к патристическому воспитанию младших школьников средствами изобразительного искусства: Дис... канд. пед. наук. - К., 1988. - 173 с.
161. Пахомова Т.І. Моделі спеціаліста державної служби як фактор підвищення її ефективності та результативності // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. - 1999. - № 1. - С. 20-25.
162. Пенькова Р.И. Формирование у студентов педагогического института готовности к работе классного руководителя: Автореф. дис... канд. пед. наук. - Л., 1978. - 24 с.
163. Петрушевский И.И. Исследование влияния физических нагрузок на некоторые стороны умственной работоспособности военнослужащих: Автореф. дис... канд. психол. наук. - Л., 1963. - 21 с.
164. Петрушкин С.Ф. Формирование профессиональной готовности будущих учителей к воспитательной работе в школе : Дис... докт. пед. наук. - Брянск, 1992. - 383 с.
165. Печенюк Л.И. Формирование у старшеклассников нравственно-психологической готовности к труду в сфере обслуживания. // Трудовое воспитание и профориентация школьников. - Минск, 1981. - С. 121-128.
166. Півень М.І. Теорико-методологічні проблеми формування особистості курсанта засобами фізичної підготовки // Міжнародна науково-

- практична конф. Фізична культура, спорт та здоров'я нації. - Вінниця, 1994. - Ч 1. - С. 66-68.
167. Платонов І. В. Емоційно-вольова готовність майбутніх офіцерів до правоохоронної діяльності // Психологія. - К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2001. - Вип. 12. - С. 401-407.
 168. Платонов І. В. Особливості мотиваційної готовності майбутніх офіцерів до правоохоронної діяльності // Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. - Івано-Франківськ: Вид-во "Плай" Прикарпатського ун-ту, 2001. - Вип. 6. - Ч. І. - С. 122-127.
 169. Платонов І. В. Психологічна характеристика правоохоронної діяльності особистості // Збірник наукових праць, № 13, ч. ІІ. Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції (Спеціальний випуск). - Хмельницький: Видавництво НАПВУ, 2000. - С. 195-198.
 170. Платонов І.В. Структура психологічної готовності особистості до правоохоронної діяльності // Психологія. - К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2000. - Вип. 11. - С. 320-326.
 171. Платонов І. В. Формування психологічної готовності майбутніх офіцерів Внутрішніх військ до правоохоронної діяльності // Збірник наукових праць, № 17, Ч. ІІ. Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції (Спеціальний випуск). - Хмельницький: Видавництво НАПВУ, 2001. - С. 141-150.
 172. Платонов І. В. Шляхи підвищення мотивації майбутніх офіцерів до правоохоронної діяльності // Збірник наукових праць, № 16, Ч. ІІ. - Хмельницький: Видавництво НАПВУ, 2000. - С. 58-62.
 173. Платонов К.К. Личность и труд. - М. : Мысль, 1965. - 365 с.
 174. Платонов К.К. О системе психологии. - М.: Мысль, 1972. - 215 с.
 175. Платонов К.К. Проблемы способностей. - М. : Наука, 1972. - 312 с.
 176. Плешеев Д.А. Повышение профессиональной подготовленности студентов механических факультетов технических вузов средствами физического воспитания: Дис... канд. пед. наук. - Л., 1974. С.
 177. Плиско В.И. Защитные действия при нападении преступника, вооруженного ножом. - К.: РИО МВД УССР, 1989. - 28 с.
 178. Плиско В.И. Поединок с преступником, вооруженным пистолетом. - К.: РИО МВД УССР, 1989. - 128 с.
 179. Плиско В.И. Развитие специальных двигательных качеств. Методические рекомендации по проведению практических занятий. - К.: РИО МВД Украины, 1993. - 18 с.
 180. Плиско В.И. Формирование у сотрудников устойчивого психомоторного состояния к внешним проявлениям опасности. - К.: РИО МВД Украины, 1991. - 128 с.
 181. Плиско В.И., Костенко В.Н. Самозащита без оружия. Методические рекомендации по проведению практических занятий. - К.: РИО МВД Украины, 1993. - 36 с.
 182. Половникова Ж.Ю. Формирование психологической готовности сотрудников охраны к осуществлению профессиональной деятельности: Дис... канд. псих. наук: 19.00.01.- Х., 1995. - 141с.

183. Полухин Е.А. Организация физической подготовки с профессионально - прикладной направленностью курсантов морских училищ с учетом особенностей плавательной практики (на примере инженеров судоводителей): Дис... канд. пед. наук. - Л., 1986. - 193 с.
184. Пономаренко В., Завалова Н. Готовность к опасности // Авиация и космонавтика. - 1970. - № 3. - С. 10-11.
185. Попова А.Ф. Обучение болевым приемам в борьбе самбо и дзюдо: Автореф. дис... канд. пед. наук. / Омский гос. ин-т физ. культуры. - Омск, 1989. - 18 с.
186. Поярков С.Ю. Формирование профессиональной надежности правоохранительной деятельности сотрудников органов внутренних дел МВД России: Автореф. дис... канд. пед. наук. - Санкт-Петербург, 1997. - 18 с.
187. Професійна психологія в органах внутрішніх справ. Загальна частина. Курс лекцій. Андросюк В.Г., Юхновець Г.О., Казміренко Л.Ш., Медведєв В.С. - К.: МВС України та Українська Академія внутрішніх справ, 1995. - 111 с.
188. Прыгунов П.Я. Психологическое обеспечение специальных операций: ролевое поведение. Учебное пособие. - Изд-во Европ. у-та финансов, информ. систем, менеджм. и бизнеса, 2000.- 303 с.
189. Психологические особенности поведения работника милиции в конфликтных ситуациях: Научно-практическое пособие / Под. ред. Г.Г. Романовича. - Мн., 1988. - 66 с.
190. Психологический журнал - 1980. - № 3. - Т.1 - С. 33-46.
191. Пуни А.Ц. Некоторые психологические вопросы готовности к соревнованию в спорте. - М. : Физкультура и спорт, 1973. - 31 с.
192. Пуни А.Ц. Состояние психической готовности и психологическая подготовка к соревнованиям в спорте. // Сборник "Вопросы психологии спорта" - Л., 1975. - С. 3-15.
193. Радванский И. Г. Внедрение игровых технологий в учебный процесс высших военных учебных заведений // Матеріали науково-практичної конференції "Психолого-педагогічні основи формування готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної діяльності у військах згідно з вимогами колегії Держкомкордону" від 9.07.98 р. - Хмельницький: АПВУ, 1998. - С. 64-66.
194. Разборова Л.И. Психологические особенности формирования готовности студентов педвуза к работе в дошкольных учреждениях: Автореф. дис... канд. психол. наук. - М., 1979. - 16 с.
195. Рожновский А.Ф. Профессионально-прикладная физическая подготовка в инженерно-морских вузах: Дис. ... канд. пед. наук. - М., 1987. - 200 с.
196. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии. - М.: Педагогика, 1976. - 416 с.
197. Руденко Г.В. Профессионально-прикладная физическая подготовка студентов горных специальностей на основе избранного вида спорта (а примере бокса): Дис... канд. пед. наук. - Л., 1986. - 193 с.
198. Рыбин В.А. Формирование готовности учащихся восьмилетней школы к сознательному выбору рабочей профессии: Автореф. дис... канд. пед. наук. - Л., 1979. - 20 с.

- 199.Рябуха Н.Н. Формирование основ готовности будущих учителей к управлению педагогическим процессом: Дис... канд. пед. наук. - Алма-Ата, 1990. - 212 с.
- 200.Савченко Л.А. Формирование готовности студентов к организаторской деятельности в учебном процессе педвуза: Дис... канд. пед. наук. - Кривой Рог, 1994. - 174. с.
- 201.Садчиков Т.Ф. Формирование готовности студентов педагогических институтов к решению воспитательных задач в процессе обучения: Автореф. дис... канд. пед. наук. - М., 1978. - 16 с.
- 202.Самодова Г.А. Формирование мотивационной готовности студентов педвузов к педагогической деятельности: Дис... канд. пед. наук. - М., 1988. - 192 с.
- 203.Санжаева Р.Ф. Формирование психологической готовности старшеклассников к трудовой деятельности в сельском хозяйстве. Автореф. дис... канд. психол. наук. - М., 1983.-18 с.
- 204.Сапарин О.Е. Профессиональная психическая устойчивость сотрудников ОВД и пути ее совершенствования: Дис... канд. пед. наук. - Москва, 1980. - 170 с.
- 205.Сафін О. Д., Ярошок Ю. В. Стрес як категорія психологічної науки //Збірник наукових праць № 8, ч.ІІ. - Хмельницький: Видавництво НАП-ВУ, 1999. - С. 172-175.
- 206.Сенюшкина Л.Н. Профессионально-прикладная физическая подготовка студентов геологического факультета: Дис... канд. пед. наук. - Л., 1983 - 186 с.
- 207.Середа Н.А. Моделирование ситуации задержания правонарушителя на занятиях по самбо: Автореф. дис... канд. пед. наук. - М., 1992 - 23 с.
- 208.Сеченов И.П. Избранные произведения: В 2-х т. - М, 1952. - Т.1. - С. 365.
- 209.Сидоров А.Г. Подготовка подразделений специального назначения. - Ленинград: ВПУ МВД СССР, 1980. - 164 с.
- 210.Симкин Н.Н. Ближний бой. - М.: ФиС, 1944. - 96 с.
- 211.Скакун В.З. Решение технических задач в усложненных условиях как фактор формирования готовности старшеклассников к труду. Дис... канд. психол. наук. - К., 1988. - 167 с.
- 212.Сластенин В.А. Профессиональная готовность учителя к воспитательной работе: содержание, структура, функционирование. // Профессиональная подготовка учителя в системе высшего педагогического образования. - М.: МГПИ им. В.И. Ленина, 1982. - 180 с.
- 213.Слепцов В.В. Процесс обучения как фактор воспитания будущих офицеров внутренних войск МВД России: Автореф. дис... канд. пед. наук. - Санкт-Петербург, 1996. - 18 с.
- 214.Смоляр А.И. Формирование профессиональной готовности студентов педагогических вузов к руководству самовоспитанием школьников: Автореф. дис... канд. пед. наук. - М., 1987. - 16 с.
- 215.Соловьева О.Н. Формирование профессиональной готовности студентов педагогических вузов к работе по эстетическому воспитанию младших школьников: Автореф. дис... канд. пед. наук. - М., 1988 - 15 с.

216. Спирина В.И. Формирование практической готовности студентов педагогических вузов к работе по идейно-политическому воспитанию младших школьников: Автореф. дис... канд. пед. наук. - М., 1987. - 16 с.
217. Султанов Ш.У. Подготовка учителя к профессионально-прикладному физическому воспитанию учащихся профессионально-технических училищ: Дис... канд. пед. наук. - Брянск, 1993. - 213 с.
218. Сухарева Н.С. Формирование адекватных установок в процессе обучения двигательным действиям: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. - Санкт-Петербург, 1996. - 22 с.
219. Тамошкаускас П.П. Роль физического воспитания студентов художественных вузов в подготовке их к профессиональной деятельности: Дис... канд. пед. наук. - Л., 1979. - 205 с.
220. Тараненко А.Ф. Формирование мотивации к занятиям физическими упражнениями в зависимости от профессиональной ориентации: Дис... канд. пед. наук. - Малаховка, 1992. - 149 с.
221. Тарский Ю.И. Формирование профессионально-педагогических умений курсантов высших военных командно-инженерных училищ: Дис... канд. пед. наук. - Л., 1991. - 218 с.
222. Тимченко А.в. проблема психологической готовности военного специалиста к экстремальному действию в состоянии эмоционального стресса: Дис... канд. псих. наук.:10.00.01. - Х., 1998. - 217 с.
223. Толстых С.К. Формирование профессионально-прикладных навыков у учащихся ПТУ станочного профиля средствами физического воспитания: Дис... канд. пед. наук. - Малаховка, 1992. - 175 с.
224. Узнадзе Д.Н. Основные положения теории установки. - Тбилиси, 1961. С. 178.
225. Узнадзе Д.Н. Экспериментальные основы психологии установки. - Тбилиси, 1961. - 335 с.
226. Устюжанин В.Н. Формирование военно-профессиональных умений командиром подразделения у курсантов вузов внутренних войск МВД России: Автореф. дис... канд. пед. наук. - Санкт-Петербург, 1997. - 19 с.
227. Ушнев С.В. Формирование психологической готовности к труду при разных формах организации учебно-трудовой деятельности школьников. Автореф. дис... канд. психол. наук. - М., 1986. - 22 с.
228. Федулов В.К. Формирование готовности студентов педагогического института к работе в сельской школе: Дис... канд. пед. наук. - Ульяновск, 1987. - 292 с.
229. Физическая подготовка и боеготовность военнослужащих. - М., Военное изд-во МО СССР, 1981. - 112 с.
230. Физическая подготовка. Основы руководства и обеспечения. Учебное пособие. - Одесса: ОИСВ МО Украины, 1994. - 107 с.
231. Физическая подготовка: Учебное пособие. - М.: Военное изд-во, 1987. - 248 с.
232. Филатова-Шуева М.М. Готовность к экстремальным действиям (бдительности) в трудовой деятельности оператора: Автореф. дис... канд. психол. наук. - М., 1969, - 21 с.
233. Хайриев И. Формирование профессиональной готовности студентов к руководству морально-волевым самовоспитанием подростков: Дис... канд. пед. наук. - Ростов-на-Дону, 1989. - 18 с.

234. Харлампиев А.Л. Самозащита без оружия: Учебное пособие. - М.: МВД СССР, 1958. - 302 с.
235. Хмелевский К. Влияние физической подготовленности студентов на формирование профессионально-практических умений и навыков в процессе занятий легкой атлетикой в институтах физической культуры Польши: Дис... канд. пед. наук. - Санкт-Петербург, 1992. - 150 с.
236. Хмелюк Р.И. Диагностика профессиональной пригодности молодежи к работе учителя // Советская педагогика. - 1971. - № 8. - С. 75-80.
237. Хмелюк Р.И. Курлянд З.Н. Нечаева Л.В. Удовлетворенность деятельностью учителя как один из показателей его эмоционального состояния // Диагностика и регуляция эмоциональных состояний. - М., 1990. - С. 87-91
238. Хмелюк Р.И. Профориентация и профотбор молодежи в педвузы как предпосылка психологической устойчивости деятельности учителя // Психологическая устойчивость профессиональной деятельности - М.-Одесса. 1984. С. 176-178.
239. Хмелюк Р.И. Профотбор и первоначальная подготовка студентов педагогических институтов: Дис... докт. пед. наук. - Л., 1973. - 515 с.
240. Хмелюк Р.И., Казанжи Ф.И., Курлянд З.Н. Психологические условия сокращения периода профессиональной адаптации выпускников педвузов // Теоретико-методологические и прикладные проблемы развития единой системы непрерывного образования: Матер. конф. / Редкол.: В.С. Гершунский и др. - М.: Изд-во АПН СССР, 1990. - Ч. II - С. 187-191.
241. Хмелюк Р.И., Курлянд З.Н., Шевченко Н.А. Эмоциональная регуляция как компонент психологической устойчивости деятельности учителя // Эмоциональная регуляция учебной деятельности. - М., 1987. - С. 74-84.
242. Чайка В.М. Формирование готовности будущего учителя к педагогическому анализу (на материалах подготовки учителя начальной школы): Дис... канд. пед. наук. - К., 1990. - 193 с.
243. Черкасов В.В. Рейтинговая оценка профессиональной готовности студентов выпускных курсов факультетов физической культуры педагогических вузов: Дис... канд. пед. наук. - М., 1995. - 195 с.
244. Ческидов Н.В. Средства и методы развития профессиональных качеств сотрудников уголовного розыска в процессе физической подготовки: Автореф. дис... канд. пед. наук. - М., 1997 - 24 с.
245. Чух А.М. Перспективи удосконалення фізичної підготовки курсантів військового інституту Національної гвардії України // , психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. - Х., 1998. - № 2. - С. 7-10.
246. Шадриков В.Д.: Психологический анализ деятельности как системы // Психологический журнал. - 1980. - № 3. - Т.1. - С.33-46.
247. Шаласв В.М. Теоретичні засади готовності курсантів до правоохоронної діяльності // Науковий вісник ПУДПУ ім.К.Д. Ушинського (Збірник наукових праць) - Одеса, 1998. - Вип. 4-5. - С. 49-53.
248. Шаповалов О.В., Юрченко А.В., Лук'яненко І.О. Складові розвитку травматизму та загибелі співробітників органів внутрішніх справ. - К.: Вид-во НАВСУ, 2001. - № 4. - С. 71-81.

249. Шеманеев В.К. Профессионально-прикладная физическая подготовка студентов маркшейдерско-геодезических специальностей: Дис... канд. пед. наук. - Л., 1989 - 217 с.
250. Ширшов С.В. Профессиональная подготовка курсантов высшего военного командного училища к социальной работе: Автореф. дис... канд. пед. наук. - Екатеринбург, 1996 - 18 с.
251. Штельмах Г.Б. Формирование нравственно-психологической готовности старшеклассников к выбору педагогических профессий. Дис... канд. пед. наук. - М., 1990. - 178 с.
252. Яворская Г.Х. Формування соціально-професійної зрілості у майбутніх офіцерів міліції: Теретико-методологічний аспект: Монографія: - Одеса, 2005.
253. Яворська Г.Х., Дяченко В.І. Професійна усталеність і готовність курсантів до дій у напружених ситуаціях. // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. - 1999. - № 3. - С. 189-195.
254. Ямалетдинова Г.А. Профессионально-прикладная физическая подготовка следователей органов внутренних дел: Дис... канд. пед. наук. - М., 1991. - 230 с.
255. Ярошенко О.Г. Формирование у учителей общеобразовательных школ готовности к освоению передового педагогического опыта: Дис... канд. пед. наук. - К., 1986 - 178 с.
256. Ярошок Ю. В. Деякі сучасні психотехнології попередження виникнення стану психічного напруження особового складу підрозділів особливого ризику // Матеріали міжнародної конференції "Актуальні проблеми роботи з персоналом в органах внутрішніх справ". - Х.: УВС, 1999. - С. 186-189.
257. Ярошок Ю. В. До питання стосовно критеріїв оцінки психічної напруженості військовослужбовців і методів її діагностики // Збірник наукових праць № 2. - К.: Видавництво Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова, 2000. - С. 120-125.
258. Ярошок Ю. В. Індивідуально-особистісні форми прояву психічної напруженості військовослужбовців // Збірник наукових праць № 4, ч.ІІ. - Івано-Франківськ: Плай Прикарпатського університету, 2000. - С. 91-95.
259. Ярошок Ю. В. Механізми виникнення і динаміка розвитку психічної напруженості військовослужбовців в залежності від факторів впливу службово-бойової діяльності // Збірник наукових праць № 2, Ч. ІІ. - К.: Видавництво інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України, 2000. - С. 84-90.
260. Ярошок Ю.В. Ситуації психічної напруженості, які виникають в процесі службово-бойової діяльності військовослужбовців внутрішніх військ // Матеріали науково-практичної конференції "Психолого-педагогічні основи формування готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної діяльності у військах згідно з вимогами колегії держкомкордону від 9.07.98 р." - Хмельницький: АПВУ, 1998. - С. 54-55.

ДОДАТКИ

Додаток А

**Оцінки компонентів професійної готовності курсантів
(до початку формувального експерименту).**

№ зп	Оцінка мотиваційного компоненту	Оцінка оціночно-ціннісного компоненту	Оцінка емоційно-вольового	Оцінка фізичного компоненту	Варіант класифікації	Загальна оцінка професійної готовності
	2	1	4	3	*14*	2
	2	1	4	2	*14*	2
	2	1	3	3	*1**	2
	2	1	3	3	*1**	2
	2	1	3	2	*1**	2
	2	1	3	3	*1**	2
	2	1	3	2	*1**	2
	2	1	3	3	*1**	2
	2	1	3	2	*1**	2
	2	1	3	3	*1**	2
	2	1	3	2	*1**	2
	2	1	3	3	*1**	2
	2	1	3	3	*1**	2
	2	1	3	2	*1**	2
	2	1	3	3	*1**	2
	2	1	3	3	*1**	2
	2	1	3	2	*1**	2
	2	1	3	3	*1**	2
	2	1	3	3	*1**	2
	2	1	3	2	*1**	2
	2	1	3	3	*1**	2
	2	1	3	3	*1**	2
	2	1	3	2	*1**	2
	2	1	3	2	*1**	2
	2	1	3	3	*1**	2
	2	1	3	3	*1**	2
	2	1	2	2	*1**	2
	2	1	2	3	*1**	2
	2	1	2	2	*1**	2
	2	1	2	2	*1**	2
	4	1	2	2	41**	2
	4	1	2	2	41**	2
	3	1	2	2	*1**	2
	3	1	2	3	*1**	2
	3	1	2	2	*1**	2

	3	1	2	2	*1**	2
	3	1	2	2	*1**	2
	3	1	2	2	*1**	2
	3	1	2	2	*1**	2
	3	1	2	2	*1**	2
	3	1	2	2	*1**	2
	3	2	2	3	****	2
	3	2	2	2	****	2
	3	2	2	2	****	2
	3	2	2	2	****	2
	3	2	2	3	****	2
	3	2	2	3	****	2
	3	2	2	2	****	2
	3	2	2	2	****	2
	2	2	2	2	2222	2
	2	2	2	2	2222	2
	2	2	2	2	2222	2
	2	2	2	2	2222	2
	2	2	2	3	****	2
	2	2	2	2	2222	2
	2	2	2	3	****	2
	2	2	2	3	****	2
	2	2	2	4	***4	3
	2	2	2	4	***4	2
	2	2	2	4	***4	2
	2	2	2	4	***4	2
	2	2	2	4	***4	2
	2	2	2	4	***4	2
	2	2	2	3	****	2
	2	2	2	4	***4	2
	2	2	2	4	***4	2
	2	2	2	4	***4	2
	1	2	1	4	1*14	2
	1	2	1	3	1*1*	2
	1	2	1	4	1*14	2
	1	2	1	4	1*14	2
	1	2	1	4	1*14	2
	1	2	1	4	1*14	2
	1	2	1	3	1*1*	2
	1	2	1	4	1*14	2
	1	2	1	4	1*14	2
	1	2	1	4	1*14	2
	1	2	1	4	1*14	2
	1	2	1	4	1*14	2
	1	2	1	4	1*14	2
	1	2	1	4	1*14	2

**Оцінки компонентів професійної готовності курсантів ЕГ
(наприкінці формувального експерименту)**

№ зп	Оцінка мотиваційного компоненту	Оцінка оціночно-ціннісного компоненту	Оцінка емоційно-вольового компоненту.	Оцінка фізичного компоненту	Варіант класифікації	Загальна оцінка професійної готовності
1.	3	2	1	3	**1*	2
2.	3	3	2	3	****	3
3.	2	2	1	2	**1*	2
4.	2	2	2	2	2222	2
5.	3	1	1	2	*11*	2
6.	3	2	2	2	****	2
7.	3	3	1	2	**1*	2
8.	2	2	2	3	****	2
9.	2	2	2	2	2222	2
10.	2	1	2	2	*1**	2
11.	3	3	2	2	****	3
12.	2	2	2	2	2222	2
13.	3	1	2	2	*1**	2
14.	2	1	2	2	*1**	2
15.	2	1	2	2	*1**	2
16.	2	2	2	3	****	2
17.	3	2	2	2	****	2
18.	2	2	2	2	2222	2
19.	2	2	2	2	2222	2
20.	2	2	2	3	****	2
21.	2	2	2	2	2222	2
22.	2	2	2	2	2222	2
23.	2	2	2	2	2222	2
24.	2	2	2	2	2222	2
25.	2	2	2	2	2222	2
26.	2	2	3	2	****	2
27.	2	2	2	2	2222	2
28.	2	2	3	3	****	2
29.	2	2	2	2	2222	2
30.	2	2	3	4	***4	3
31.	2	2	2	3	****	2
32.	2	2	3	4	***4	3
33.	2	2	2	4	***4	2
34.	2	2	3	4	***4	3
35.	2	2	3	4	***4	3
36.	2	2	3	4	***4	3
37.	2	2	3	4	***4	3

38.	2	3	3	4	***4	3
39.	2	2	3	4	***4	3
40.	3	2	2	3	****	2
41.	1	1	2	3	11**	2
42.	2	2	2	2	2222	2
43.	1	2	2	3	1***	2
44.	2	2	2	3	****	2
45.	1	2	2	3	1***	2
46.	1	1	3	3	11**	2
47.	2	2	3	4	***4	3
48.	3	2	2	4	***4	3
49.	3	3	3	4	***4	3
50.	2	3	2	4	***4	3
51.	3	2	2	4	***4	3
52.	2	2	2	4	***4	2
53.	2	2	3	4	***4	3
54.	2	3	2	4	***4	3
55.	2	2	3	4	***4	3
56.	2	2	3	4	***4	3
57.	2	3	3	4	***4	3
58.	2	2	3	4	***4	3
59.	2	2	2	4	***4	3
60.	2	3	2	4	***4	3
61.	2	2	3	3	****	3
62.	2	3	2	2	****	2
63.	2	3	3	3	****	3
64.	2	3	2	3	****	3
65.	2	3	3	3	****	3
66.	2	3	2	4	***4	3
67.	2	3	3	3	****	3
68.	3	3	3	3	3333	3
69.	3	3	2	3	****	3
70.	2	3	3	3	****	3
71.	3	3	2	2	****	3
72.	2	3	3	3	****	3
73.	3	3	3	3	3333	3
74.	3	3	2	3	****	3
75.	2	3	3	3	****	3
76.	3	3	3	3	3333	3
77.	3	3	3	2	****	3
78.	3	3	3	3	3333	3
79.	3	3	3	3	3333	3
80.	3	3	3	2	****	3
81.	2	3	3	2	****	3
82.	3	3	3	3	3333	3
83.	4	3	3	3	4***	3
84.	3	3	3	3	3333	3
85.	3	3	3	3	3333	3

86.	3	3	3	3	3333	3
87.	4	3	3	3	4***	3
88.	4	3	3	3	4***	3
89.	2	2	3	4	***4	3
90.	4	3	3	2	4***	3
91.	2	2	3	4	***4	3
92.	2	3	3	4	***4	3
93.	3	3	2	4	***4	3
94.	3	3	3	3	3333	3
95.	3	3	4	2	**4*	3
96.	3	3	3	2	****	3
97.	3	3	4	2	**4*	3
98.	3	4	3	2	*4**	3
99.	4	4	4	2	444*	3
100.	4	4	4	2	444*	3

АНКЕТА

Результати анкетування будуть проаналізовані та враховані в навчальному процесі.

Правила заповнення анкети.

У верхньому правому кутку кожного аркуша поставте номер Вашого взводу. Анонімність гарантується. Підкресліть те, що найбільш відповідає Вам. Анкету заповнюйте будь-ласка, акуратно, розбірливим почерком і, головне, відверто. Дякуємо Вам!

1. Як Ви оцінюєте свої успіхи в праці за останнім місцем роботи до вступу в ОІВС: 1, 2, 3, 4, 5?
2. Скільки разів Ви змінили місце роботи: 4 та більше разів, 3, 2, 1, 0 та з яких причин?
3. Хто є фактично головою у Вас в сім'ї: Ви, Ваша дружина, Ваш батько, Ваша мати, мати чи батько Вашої дружини? (підкреслити).
4. Хто за професією, спеціальністю, посадою Ваш найближчий друг?
5. Ваше хобі, найулюбленіше заняття?
6. Чи читаєте Ви літературу: запоем, читаю, рідко, ні.
7. Якій літературі Ви віддаєте перевагу (поезія, проза, військова, детективна, історична)?
8. Хто Ваш улюблений літературний герой?
9. Який Ваш найулюбленіший предмет у школі (училищі) та ВНЗ?
10. Чи вважаєте Ви необхідним і обов'язковим для співробітника МВС зайняття спортом: так, не знаю, ні.
11. Яким видом спорту Ви займаєтесь регулярно?
12. Який спортивний розряд та з якого виду Ви маєте?
13. Як Ви ставитесь до бойової зброї: люблю, байдуже, не люблю, боюсь?
14. Чи берете участь у громадському житті: активно, посередньо, ні?
15. Як Ви ставитесь до участі в художній самодіяльності: дуже позитивно, позитивно, ніяк, негативно?
16. Чи є її учасником: активний учасник, посередній, ні.
17. Чи вважаєте себе вживчивим у колективі: так, не знаю, ні.?
18. Які якості Вам найбільше подобаються в людях?
19. Які найбільш не подобаються?
20. У чому Ви бачите головну мету і сенс свого життя?
21. На кого з відомих Вам знаменитих людей, реальних героїв Ви хотіли б бути схожим?
22. Як Ви ставитесь до професії юриста: дуже позитивно, позитивно, ніяк, негативно?
23. Що Вам найбільше подобається у міліцейській службі?
24. Що в ній не подобається?
25. Хто рекомендував Вам піти на службу в ОВС?
26. Що спонукало Вас піти на службу в ОВС?
27. На які пільги і послаблення для співробітників ОВС Ви розраховуєте?

28. Як довго (скільки часу) Ви маєте намір прослужити в ОВС: 20 і більше років, до 5 р., до 3р., до 1р.?
29. У чому Ви бачите головну мету і призначення ОВС?
30. Як Ви ставитесь до вимог дисципліни: дуже позитивно, позитивно, ніяк, негативно?
31. Як Ви сприймаєте критику і зауваження на свою адресу: дуже позитивно, позитивно, ніяк, негативно?
32. Чи вважаєте Ви припустимим, коли громадянин робить зауваження робітнику ОВС: так, все рівно, ні?
33. Чи вважаєте Ви нормальним звернення співробітника ОВС до правопорушника на "ти": так, все рівно, ні?
34. Як Ви поведете себе як співробітник ОВС, коли виникає необхідність припинити протиправні дії когось із Ваших родичів або друзів: припиню, пройду повз, стану на його захист?
35. Чи втрутитесь Ви як співробітник ОВС для припинення правопорушення, якщо:
 - знаходитесь поза службою, але у формі - так, ні?
 - знаходитесь поза службою, але в цивільному одязі - так, ні?
36. Чи вважаєте Ви себе здатним швидко приймати вірне рішення в складній ситуації: так, не знаю, ні?
37. Як Ви ставитесь до своїх недоліків: намагаюся виправити, вважаю їх несуттєвими, намагаюся не помічати, мирюсь?
38. Як Ви ставитесь до осіб, що вживають спиртні напої: позитивно, негативно, ніяк?
39. Чи вживаєте Ви спиртні напої: міцні, міцне вино, сухе вино, пиво, ... чи ні?
40. Як часто Ви вживаєте спиртні напої: щоденно, щотижня, щомісячно, тільки на свято, ніколи?
41. Чи вийдете Ви вранці на службу, якщо ввечері вжили спиртні напої: так, не знаю, ні?
42. Чи готові Ви беззаперечно виконувати вимоги Присяги, Статутів, Наказів: так, не знаю, ні?
43. Чи вважаєте Ви припустимим незначні відхилення від цих вимог: так, ні?
44. Як Ви переносите життєві негаразди і складні ситуації: спокійно; стійко; розгублюєтесь; потребуєте моральної підтримки; відступаєте перед труднощами; намагаєтесь їх обійти; намагаєтесь їх подолати?
45. Як Ви вчините, якщо в перші ж місяці роботи служба здається Вам надто важкою, яка буде вимагати великої віддачі сил, часу, великого нервового напруження, буде надмірно насичена неприємними для Вас ситуаціями: звільнюся; працюватиму абияк; звернуся по допомогу до старших колег; долатиму труднощі сам.
46. Вважаєте Ви можливим Ваш від'їзд у довготривале відрядження, коли захворів хтось із Ваших рідних (батьки, дружина, діти): так, не знаю, ні?
47. Чи може стати причиною Вашого небажання продовжувати службу у ОВС необхідність тривалого проживання поза сім'єю: так, не знаю, ні?
48. Як Ви ставитесь до необхідності нести службу у вихідні та святкові дні, вночі, більше 8-ми годин: позитивно, бо це необхідно; ніяк, щоб тільки більшим відшкодували; негативно?

- 49. Чи мрієте Ви домогтися просування по службі: так, ні, як вийде за обставинами?
- 50. Які, на Ваш погляд, особливі особисті права і переваги перед іншими громадянами має співробітник ОВС?
- 51. Якими особливими правами наділили б співробітника ОВС особисто Ви?
- 52. Чи мали Ви родичів чи друзів серед співробітників ОВС до вступу до ОВС: так, ні?

АНКЕТА

Результати анкетування будуть проаналізовані та враховані у навчальному процесі.

Правила заповнення анкети

У верхньому кутку кожного аркуша поставте номер Вашого взводу. Анонімність гарантується. Анкету заповнюйте, будь-ласка, акуратно, розбірливим почерком і, головне, відверто. Дякуємо Вам!

Вам пропонується за порядком значущості проранжирувати такі ознаки (відмітити цифрою 1 ознаку, яка найгірше всього формується під час навчання у ВНЗ, на Ваш погляд, і т.д., відповідно, числом 10 буде відмічена ознака, яка найкраще формується під час навчання у ВНЗ):

- упевненість у собі як співробітнику органів внутрішніх справ, що стоїть на сторожі Закону, громадського порядку;
- уміння не показати емоційної напруженості, страху перед оточуючими громадянами;
- уміння регулювати свої емоційні стани (володіння своїм голосом, мімікою, жестами);
- наявність вольових якостей;
- швидкість реакції на поведінку оточуючих та окремих правопорушників;
- уміння приймати правильні рішення в екстремальних ситуаціях;
- професійна спрямованість на захист інтересів громадян та суспільства;
- задоволеність діяльністю;
- нормальна втомлюваність.

АНКЕТА

Результати анкетування будуть проаналізовані та враховані в навчальному процесі. Підписувати анкету не обов'язково. Анонімність гарантується.

Правила заповнення анкети

У верхньому правому кутку аркуша поставте номер Вашого взводу.

Уважно прочитайте питання (декілька разів), виберіть відповідь (можна декілька відповідей), що найбільше підходять., на Вашу думку, і обведіть відповідну букву (або декілька букв).

Якщо у Вас є особлива думка, то напишіть.

Анкету заповнюйте, будь ласка, акуратно, розбірливим почерком і, головне, щиро. Дякуємо Вам!

Питання

1. Чи відчували Ви задоволеність від своєї службової діяльності під час стажування? так; ні, так і не зрозумів;

- а) максимум задоволеності;
- б) максимум незадоволеності;
- в) незрозуміле, байдуже ставлення;
- г) незадоволеність;
- д) задоволеність.

Які емоції переважали під час стажування?

- а) захоплення; б) розпач; в) бридливість; г) задоволення; д) безсилля;
- е) обурення; ж) гордість;

2. Чи володієте Ви прийомами саморегуляції, самоконтролю?

- а) так; б) ні.

3. Чи впевнені Ви в собі як співробітнику ОВС?

- а) так; б) ні; в) не дуже.

4. Які якості, властивості забезпечують професійну готовність співробітника ОВС? (респондент описує власноруч).

5. Якими якостями і властивостями, необхідними для успішної діяльності співробітника ОВС, володієте ВИ? (респондент описує власноруч).

6. Чи займаєтеся Ви спеціальним самовихованням для діяльності в ОВС?

- а) так; б) ні.

7. Ситуація: Ви озброєні, за викликом прибуваєте на місце пригоди. Вас зустрічає чоловік з мисливською рушницею в руках.

8. Які відчуття охоплюють або можуть охопити Вас у подібних ситуаціях?

- а) страх; б) нетерпіння; в) непевність; г) упрівають руки; д) голова перестає думати; є) інші відчуття.

9. Що здається Вам при цьому?

- а) що це відбувається не з Вами; б) що Ви на сцені, усі глядачі спостерігають за Вами; в) Ваше особисте уявлення.

10. Що допомагає або може допомогти, на Вашу думку, Вам вийти з подібної ситуації?

- а) набуті на заняттях з вогневої підготовки вміння та навички;
- б) знання статей 15 і 15¹ Закону України "Про міліцію";

- в) якщо у Вас особиста думка, напишіть:
11. Як Ви вважаєте, над чим Вам ще необхідно попрацювати, щоб правильно вирішити подібну ситуацію?
- а) тренувати свою витримку, вміння володіти собою;
 - б) частіше тренуватися у подібних ситуаціях на заняттях з вогневої підготовки;
 - в) краще вивчити статті 15 і 15¹ Закону України “Про міліцію”;
 - г) якщо у Вас особиста думка, напишіть:

АНКЕТА

Результати анкетування будуть проаналізовані та враховані в навчальному процесі.

Правила заповнення анкети

У верхньому правому кутку кожного аркуша поставте номер Вашого взводу. Анонімність гарантується.

Дайте оцінку своїм вольовим якостям, обвівши на шкалі цифру між протилежними за змістом характеристиками (в тому місці, яке в найбільшій мірі відповідає Вашим якостям). Оцінки даються за чотирибальною шкалою: 3 - висока вираженість уміння; 2 - середня; 1 - слабка; 0 - уміння відсутнє. Анкету заповнюйте, будь-ласка, акуратно, розбірливим почерком і. Головне, відверто. Дякуємо Вам!

Рішучість	Оцінка				Нерішучість
Уміння активно і швидко обирати мету діяльності	3	2	1	0	Невміння активно і швидко обирати мету діяльності, прояв пасивності, повільності
Уміння чітко конкретизувати мету на відповідні завдання	3	2	1	0	Невміння чітко конкретизувати мету на відповідні завдання
Уміння швидко приймати рішення	3	2	1	0	Невміння швидко приймати рішення, повільність, невпевненість
Уміння добре продумувати свої дії	3	2	1	0	Невміння добре продумувати свої дії
Уміння своєчасно прийняти рішення	3	2	1	0	Невміння своєчасно приймати рішення, прийняття поспішних або запізнених рішень
Цілеспрямованість					Безцільність
Уміння чітко конкретизувати мету на відповідні завдання	3	2	1	0	Невміння чітко конкретизувати мету на відповідні завдання
Уміння бачити головне в своїй роботі	3	2	1	0	Невміння бачити головне в своїй роботі
Уміння йти до мети, незважаючи на перешкоди	3	2	1	0	Невміння йти до мети, сили розпилюються на другорядне
Уміння не відволікатися побічними проблемами	3	2	1	0	Невміння не відволікатися побічними проблемами
Ініціативність					Безініціативність
Уміння швидко знаходити потрібне рішення	3	2	1	0	Невміння швидко знаходити потрібне рішення

Уміння пропонувати нові форми і методи роботи	3	2	1	0	Невміння бачити в буденності місце для нового, незвичного
Уміння розв'язувати всі завдання по-новому, нестандартно	3	2	1	0	Невміння розв'язувати всі завдання по-новому, звичка до стандартних рішень
Уміння підключати до розв'язання своїх завдань інших людей	3	2	1	0	Невміння підключати до розв'язання своїх завдань інших людей
Уміння придумувати, комбінувати щось нове	3	2	1	0	Невміння придумувати, комбінувати щось нове
Самостійність					Несамостійність
Уміння орієнтуватися на власні сили при досягненні поставленої мети	3	2	1	0	Невміння орієнтуватися на власні сили при досягненні поставленої мети
Уміння постійно обходитися без сторонньої допомоги при вирішенні завдань	3	2	1	0	Невміння постійно обходитися без сторонньої допомоги при вирішенні завдань, пошук такої допомоги в інших
Уміння підтверджувати свою власну думку, позицію всупереч думці, позиції інших	3	2	1	0	Невміння підтверджувати свою власну думку, позицію всупереч думці, позиції інших
Самовладання					Відсутність самовладання
Уміння зберігати ясність свідомості і мислення під час гніву	3	2	1	0	Невміння зберігати ясність свідомості і мислення під час гніву
Уміння зберігати ясність свідомості мислення під час горя і пригніченості	3	2	1	0	Невміння зберігати ясність свідомості і мислення під час горя і пригніченості
Уміння діяти правильно в стані горя і пригніченості	3	2	1	0	Невміння діяти правильно в стані горя і пригніченості
Уміння керувати почуттями гніву	3	2	1	0	Невмінням керувати почуттями гніву
Уміння керувати почуттями горя і пригніченості, позбутися їх	3	2	1	0	Невміння керувати почуттями горя і пригніченості, позбутися їх
Уміння стримати, перебороти, врівноважити себе	3	2	1	0	Невміння стримати, перебороти, врівноважити себе
Уміння повністю контролювати свої дії та вчинки	3	2	1	0	Невміння повністю контролювати свої дії та вчинки

Уміння знайти вихід з будь-якої ситуації	3	2	1	0	Невміння знайти вихід з найпростішої ситуації
Витримка					Відсутність витримки
Уміння витримувати тривале напруження і довготривалу діяльність	3	2	1	0	Невміння витримувати тривале напруження і довготривалу діяльність
Уміння витримувати стомлення і продовжувати діяльність	3	2	1	0	Невміння витримувати стомлення і продовжувати діяльність
Уміння витримувати дію неочікуваних перешкод і продовжувати діяльність	3	2	1	0	Невміння витримувати дію неочікуваних перешкод і припинення діяльності
Уміння витримувати невдачі і продовжувати домагатися своєї мети	3	2	1	0	Невміння витримувати невдачі і продовжувати домагатися своєї мети
Уміння стримати, перебороти, врівноважити себе	3	2	1	0	Невміння стримати, перебороти, врівноважити себе
Уміння керувати своїми почуттями, емоціями в різних станах	3	2	1	0	Невміння керувати своїми почуттями, емоціями в різних станах
Уміння повністю контролювати свої дії та вчинки	3	2	1	0	Невміння повністю контролювати свої дії та вчинки
Сміливість					Боягузтво
Уміння перебороти страх відповідальності за свої дії і вчинки	3	2	1	0	Невміння перебороти страх відповідальності за свої дії та вчинки
Уміння перебороти страх перед ухваленням рішення	3	2	1	0	Невміння перебороти страх перед ухваленням рішення
Уміння перебороти страх перед виконанням рішень	3	2	1	0	Невміння перебороти страх перед виконанням рішень
Уміння піти на ризик, незважаючи на обставини	3	2	1	0	Ніколи не йду на ризик
Наполегливість					М'якість
Уміння доводити до кінця будь-яку справу	3	2	1	0	Невміння доводити до кінця будь-яку справу, припинення на півдорозі

Уміння підкоряти свою поведінку, настрій, бажання поставленій меті	3	2	1	0	Невміння підкоряти свою поведінку, настрій, бажання поставленій меті, відволікання від її виконання із-за відсутності бажання або раптових виниклих мотивів
Уміння примусити себе займатися тим, що необхідно	3	2	1	0	Невміння примусити себе займатися тим, що необхідно
Уміння примусити себе займатися тим, що неприємно	3	2	1	0	Невміння примусити себе займатися тим, що неприємно
Завзятість					Відсутність завзятості
Уміння переборювати труднощі з зовнішніми перешкодами	3	2	1	0	Невміння переборювати труднощі з зовнішніми перешкодами
Уміння переборювати труднощі в складностях діяльності	3	2	1	0	Невміння переборювати труднощі в складностях діяльності
Уміння переборювати труднощі, пов'язані з неправильними заборонами	3	2	1	0	Невміння переборювати труднощі, пов'язані з неправильними заборонами

АНКЕТА

Результати анкетування будуть проаналізовані та враховані в навчальному процесі.

Правила заповнення анкети

У верхньому кутку аркуша поставте номер взводу.

Уважно прочитайте питання (декілька разів), виберіть відповідь (можна декілька відповідей), що найбільше підходять, на Вашу думку, і обведіть відповідну літеру (або декілька літер).

Якщо у Вас є своя думка, то напишіть.

Анкету заповнюйте, будь-ласка, акуратно, розбірливим почерком і, головне щиро. Дякуємо Вам!

Питання.

1. Чи відчуваєте Ви задоволеність від своєї службової діяльності?
 - а) максимум задоволеності;
 - б) задоволеність;
 - в) незрозуміле, байдуже ставлення;
 - г) незадоволеність;
 - д) максимальну незадоволеність.
2. Які емоції переважають у Вас під час службової діяльності?
 - а) захоплення;
 - б) розпач;
 - в) байдливість;
 - г) задоволення;
 - д) безсилля;
 - є) обурення;
 - ж) гордість.
3. Чи володієте Ви прийомами саморегуляції, самоконтролю?
 - а) так; б) ні.
4. Які якості, властивості забезпечують професійну усталеність співробітника ОВС? (респондент описує власноручно).
5. Якими якостями і властивостями, необхідними для успішної діяльності співробітника ОВС, володієте Ви? (респондент описує власноручно).
6. Чи займаєтеся Ви спеціальним самовихованням для діяльності в ОВС?
 - а) так; б) ні.
7. Стаж Вашої служби в ОВС:

Тест САН

Дайте оцінку своєму стану в даний момент, обвівши на шкалі цифру між протилежними за змістом характеристиками (в тому місці, яке в найбільшій мірі відповідає Вашому стану). Користуйтесь усім діапазоном шкали, рідше крайніми значеннями. Дякуємо Вам!

1.	Самопочуття добре	С	9	8	7	6	5	4	3	2	1	Погане
2.	Відчуваю себе сильним		9	8	7	6	5	4	3	2	1	Слабким
3.	Пасивний	А	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Активний
4.	Малорухливий		1	2	3	4	5	6	7	8	9	Рухливий
5.	Веселий	Н	9	8	7	6	5	4	3	2	1	Сумний
6.	Настрій добрий		9	8	7	6	5	4	3	2	1	Поганий
7.	Працездатний	С	9	8	7	6	5	4	3	2	1	Розбитий
8.	Повний сил		9	8	7	6	5	4	3	2	1	Знесилений
9.	Повільний	А	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Швидкий
10.	Бездіяльний		1	2	3	4	5	6	7	8	9	Діяльний
11.	Щасливий	Н	9	8	7	6	5	4	3	2	1	Нещасний
12.	Життєрадісний		9	8	7	6	5	4	3	2	1	Похмурий
13.	Напружений	С	9	8	7	6	5	4	3	2	1	Розслаблений
14.	Здоровий		9	8	7	6	5	4	3	2	1	Хворий
15.	Млявий	А	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Захоплений
16.	Байдужий		1	2	3	4	5	6	7	8	9	Схвильований
17.	Піднесення	Н	9	8	7	6	5	4	3	2	1	Пригніченість
18.	Радісний		9	8	7	6	5	4	3	2	1	Сумний
19.	Після відпочинку	С	9	8	7	6	5	4	3	2	1	Стомлений
20.	Свіжий		9	8	7	6	5	4	3	2	1	Знесилений
21.	Сонливий	А	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Збуджений
22.	Бажання відпочити		1	2	3	4	5	6	7	8	9	Змагатися
23.	Спокійний	Н	9	8	7	6	5	4	3	2	1	Стурбований

												ваний
24.	Оптимістичний		9	8	7	6	5	4	3	2	1	Песимістичний
25.	Витривалий	С	9	8	7	6	5	4	3	2	1	Стомлений
26.	Бадьорий		9	8	7	6	5	4	3	2	1	Млявий
27.	Міркувати важко	А	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Легко
28.	Неуважний		1	2	3	4	5	6	7	8	9	Уважний
29.	Сповнений надії	Н	9	8	7	6	5	4	3	2	1	Розчарований
30.	Задоволений		9	8	7	6	5	4	3	2	1	Невдоволений

Наукове видання

ЯВОРСЬКА Г. Х.

ШАЛАЄВ В. М.

**ФОРМУВАННЯ У КУРСАНТІВ ВНЗ МВС
УКРАЇНИ ГОТОВНОСТІ ДО
ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
В ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ**

Монографія

Редактор
Технічний редактор
Комп'ютерне складання та верстання

М.М.Ісаєнко
В.В. Букаєв
В.В.Чухрій

Підписано до друку 15.05.07.Формат 60х84/16. Папір офсетний.
Гарнітура «Trebuchet MS» Друк цифровий. Ум. друк .арк. 6,8.
Наклад 50 прим. Зам. № 14

Видавець і виготовлювач ОЮІ НУВС
м. Одеса, вул. Успенська, 1
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ОД №25 від 15.07.2003 р.
тел. (048) 702-48-84